

НАПРЕДАК

Часопис за политичку теорију и праксу

Издавачи

Фондација „За српски народ и државу“, Београд
Институт за политичке студије, Београд

За издаваче

Татјана Вукић, директор
Др Миша Стојадиновић, научни саветник, директор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

Проф. др Зоран Јевтовић

Политика

Проф. др Урош Шуваковић
Др Миша Стојадиновић, научни саветник
Проф. др хаб. Ева Бујвид-Курек

Спољна политика и међународни односи

Иван Мркић, амбасадор
Доц. др Александар Врањеш

Европско право и политички систем ЕУ

Проф. др Бранко Ракић
Проф. др Зоран Чупић

Геополитика

Др Љубиша Деспотовић, научни саветник

Одбрана и безбедност

Проф. др Обрад Стевановић
Др Марија Ђорић, научни саветник

Историја

Проф. др Марко Атлагић
Проф. др Далибор Елезовић

Култура

Мр Бојана Борић Брешковић

Екологија

Проф. др Дарко Надић

Медији и друштво

Проф. др Дејан Вук Станковић

Часопис излази три пута годишње.

Први број часописа *Напредак* изашао је
на Видовдан, 28. јуна 2020. године

Тираж: 500 примерака • Штамп: Бирограф, Београд

Адреса Редакције: Палмира Тољатија 5, Београд

<http://fondacijasnd.rs/casopis-napredak/>

Радови се пријављују електронски

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32(497.11)

НАПРЕДАК : часопис за политичку теорију
и праксу / главни и одговорни уредник Зоран Јевтовић. -
[Штампано изд.]. - Vol. 1, no. 1 (2020)- . - Београд :
Фондација „За српски народ и државу“ : Институт за
политичке студије, 2020- (Београд : Бирограф). - 24 cm

Три пута годишње. - Повремено са тематским бр. -
Друго издање на другом медијуму: Напредак (Београд.
Online) = ISSN 2683-6114. - Има издање на другом
језику: Progress (Belgrade) = ISSN 3042-0261
ISSN 2683-6106 = Напредак (Београд

COBISS.SR-ID 15570185

Vol. VI / No. 2 2025.

Тематски број | Thematic issue

СВЕТ НА ПАСКРШЋУ THE WORLD AT THE CROSSROADS
Уредник тематског броја др Љубиша М. Thematic Issue Editor Ljubiša M. Despotović, PhD,
Деспотовић, научни саветник Principal Research Fellow

Садржај | Content

Чланци | Articles

Чен Бо

Истински мултилатерализам: концептуални развој, суштина и кинеска пракса 7

Chen Bo

True Multilateralism: Conceptual Development, Core Essences, and China's Practices

Љубиша М. Деспотовић

Геополитика хаоса и геополитички вакуум

Актуелни сукоби у глобалном геополитичком поретку моћи 19

Ljubiša M. Despotović

Geopolitics of Chaos and Geopolitical Vacuum

Current conflicts in the global geopolitical order of power

Душан Н. Пророковић

Геополитичке концепције: дефинисање и значај 39

Dušan N. Proroković

Geopolitical concepts: definition and importance

Александар М. Гајић

35 година након пада Берлинског зида: последице и савремене тенденције 55

Aleksandar M. Gajić

35 years from the fall of the Berlin Wall: consequences and modern tendencies

Рајко Ч. Петровић

Оживљавање Монроове доктрине – Трампов поход на Панаму, Канаду и Гренланд 69

Rajko Č. Petrović

Reviving the Monroe Doctrine – Trump's Campaign for Panama, Canada and Greenland

Владан Д. Станић	
Мобилност војних снага као изазов Европске уније у области одбране	81
Vladan D. Stanić	
Military force mobility as a challenge for the European Union in the field of defence	
Желимир М. Кешетовић	
Међународна сарадња у смањењу ризика од катастрофа у региону Југоисточне Европе	97
Želimir M. Kešetović	
International cooperation in disaster risk reduction in the region of South Eastern Europe	
Вања Н. Глишин	
Геополитичка обележја положаја Србије и српског народа у савременим међународним односима	111
Vanja N. Glišin	
Geopolitical features of the position of Serbia and Serbian nation in modern international relations	

Приказ | Book Review

Ана З. Јевтовић	
Када историја заћути геополитика проговара	127
Ana Z. Jevtović	
When history falls silent, geopolitics starts speaking	
Драган Д. Јаковљевић	
Уметност, наука и политика	131
Dragan D. Jakovljević	
Art, science and politics	

Чланци | Articles

Чен Бо

Председник Кинеског института
за међународне студије
Пекинг (НР Кина)

УДК 341.7::327(510)
Оригинални научни рад
Примљен: 21.3.2025.
Прихваћен: 1.7.2025.
doi: 10.5937/napredak6-57676

Прави мултилатерализам: концептуални развој, суштина и кинеска пракса

Сажетак: Данас се широм света дешавају снажне промене без преседана током последњег века, а глобално управљање суочава се са све већим бројем изазова. Међународна заједница мора да унапреди глобално управљање путем правог мултилатерализма. Ипак, унилатерализам и хегемонизам поткопавају мултилатерализам, који због тога наилази на огромне препреке. Кина активно промовише и примењује прави мултилатерализам, концепт који је сама предложила, усавршила и развила. Основни принципи правог мултилатерализма обухватају подржавање правичности и правде, сталну отвореност и инклузивност, поштовање циљева и принципа Повеље УН, промовисање свеобухватног саветовања, удруженог доприноса и заједничке користи, као и одржавање корака с временом. Кина примењује прави мултилатерализам кроз конкретно деловање, на пример кроз идеју заједнице са заједничком будућношћу за човечанство, подржавање система УН, унапређење мултилатералних механизма, обезбеђивање квалитетних међународних јавних добара и промовисање законских оквира у глобалном управљању.

Кључне речи: глобално управљање, међународни поредак, концепт правог мултилатерализма, заједница са заједничком будућношћу за човечанство, НР Кина.

Мултилатерализам се одликује дубоким идеолошким коренима и дугом историјом примене (Ma, 2024, str. 13-14; Wu & Liu, 2020, str. 23; Liao, 2023, str. 61-62). У академској заједници међународних односа, мултилатерализам се уопштено дефинише као институционални оквир за управљање односима између три или више народа на основу широко признатих принципа понашања. После хладног рата, настављен је развој глобализације и мултиполарности, због чега је мул-

тилатерализам постао широко прихваћен приступ у оквиру међународне заједнице усмерен на промовисање глобалног управљања. У својој суштини, мултилатерализам захтева координацију и сарадњу великог броја заинтересованих страна у систему управљања. У последње време неколико земаља примењује различите видове „псеудомултилатерализма“ како би испунила сопствене интересе, чиме се значајно поткопава делотворност управљања међународних

мултилатералних институција, као и озбиљно и непосредно угрожава мир и развој у свету. Више него икада, свету је неопходно да промовише и примењује прави мултилатерализам како би се планета преусмерила са турбулентних промена ка стабилном развоју.

I. Предлог и развој правог мултилатерализма

8 |

Дипломатија великих земаља са кинеским карактеристикама усредсређена је на будућност и судбину човечанства. Она предвиђа главне изазове с којима се суочава глобално управљање у контексту значајних вишегодишњих промена и проблема у вези са ефикасним спровођењем мултилатерализма. Ова дипломатија се залаже за то да су, упркос мноштву сложених глобалних питања, подржавање и примена правог мултилатерализма једини пут напред. Уопштено говорећи, развој концепта правог мултилатерализма који је предложила Кина одвијао се на начин описан у наставку.

У априлу 2021. године председник Си Ђинпинг је први пут представио прави мултилатерализам на годишњој конференцији Боао форума за Азију.^[1] Од септембра 2021. до јуна 2022, на неколико међународних конференција, Си је детаљно говорио о правом мултилатерализму,

наглашавајући потребу за применом и унапређењем глобалног управљања. Прави мултилатерализам је од тада постао главни дискурс Кине у вези са глобалним управљањем.

У октобру 2022. године, у Извештају на 20. националном конгресу Комунистичке партије Кине наводи се да Кина активно учествује у реформи и развоју система глобалног управљања. Она се залаже за визију глобалног управљања чије су карактеристике свеобухватно саветовање, удружени допринос и заједничка корист. Кина подржава прави мултилатерализам, промовише већу демократију у међународним односима и залаже се за праведније и равноправније глобално управљање.^[2] Ово показује да је прави мултилатерализам уздигнут на ниво воље и стратегије владајуће партије у Кини.

Усвајањем Закона о спољнополитичким односима Народне Републике Кине, 1. јула 2023. године, посвећеност подржавању и спровођењу мултилатерализма – као и спровођењу реформе и развоју оквира глобалног управљања – додатно је потврђено као циљ кинеског развоја односа са иностранством. Овај закон наглашава подржавање међународног система у чијем су средишту Уједињене нације, очување међународног поретка заснованог на међународном праву, као и поштовање основних норми међународних односа заснованих на циљевима и принципима

[1] Говор Си Ђинпинга (комплетан текст) на свечаном отварању конференције Боао форума за Азију 2021. године, званична интернет страница кинеске владе, 20. април 2021. Доступно на: https://www.gov.cn/xinwen/2021-04/20/content_5600764.htm.

[2] Си Ђинпинг, „Високо подигнута застава социјализма са кинеским карактеристикама и тежња ка јединству у свеобухватној изградњи модернизоване социјалистичке земље – извештај на 20. националном конгресу Комунистичке партије Кине”, званична интернет страница кинеске владе, 25. октобар 2022. Доступно на: https://www.gov.cn/xinwen/2022-10/25/content_5721685.htm?eqid=afd4626e0007882000000003647eda0.

Чен Бо

Прави мултилатерализам: концептуални развој,
суштина и кинеска пракса

| 9

Председник Народне Републике Кине Си Ђинпинг током свог говора на годишњој конференцији Боао форума за Азију у Боаоу, провинција Хајнан, април 2021. године

Фотографија: Xinhua

Повеље УН. Закон такође истиче концепт глобалног управљања, удруженог доприноса и заједничке користи, учешће у формулисању међународних правила, промовисање демократизације међународних односа, као и остваривање отвореније, инклузивније, балансираније и корисније економске глобализације за све.^[3] На тај начин закон додатно појашњава основне конотације примене правог мултилатерализма и његов значај у процесу дипломатије Кине као велике силе.

У децембру исте године, на Централној конференцији о раду на спољним пословима, наведено је да је ради генерално стабилног и конструктивног напретка ка већој мултиполарности неопходно да сви поштују циљеве и принципе Повеље Уједињених нација, да сви морају да се подржавају универзално признате основне норме у међународним односима и да мора да се примењује прави мултилатерализам.^[4] То значи да ће у садашњем и предстојећем периоду прави

[3] Закон о спољнополитичким односима Народне Републике Кине, званична интернет страница кинеске владе, 29. јун 2023. Доступно на: https://www.gov.cn/yaowen/liebiao/202306/content_6888929.htm.

[4] Централна конференција о раду на спољним пословима одржана је у Пекингу, где је Си Ђинпинг одржао значајан говор. Званична интернет страница Министарства спољних послова Народне Републике Кине, 28. децембар 2023. Доступно на: http://new.fmprc.gov.cn/web/zyxw/202312/t20231228_11214409.shtml.

мултилатерализма наставити да се трансформише у практично деловање у оквиру рада Кине на односима са иностранством.

У јуну 2024. године, на конференцији поводом седамдесет година од представљања Пет принципа мирољубиве коегзистенције, Си Ђинпинг је изјавио да залагање за визију глобалног управљања чије су одлике свеобухватно саветовање и удружени допринос за заједничку корист – као и примена правог мултилатерализма – значи да међународна правила постављају и заједнички поштују све државе. Међународна питања треба решавати путем свеобухватног саветовања којим неће диктирати они са више „мишића“.^[5] Овим се истиче чврста одлучност Кине да унапреди глобално управљање путем правог мултилатерализма.

У септембру 2024. године успешно је одржан Пекиншки самит Форума о кинеско-афричкој сарадњи. Си Ђинпинг је присуствовао свечаном отварању и одржао значајан говор,^[6] органски доприносећи основном концепту правог мултилатерализма са великом визијом модернизације „глобалног југа“. Својим говором он је послао снажну поруку да земље у развоју имају једнако право на модернизацију. Током састанка с генералним секретаром Уједињених нација, Антониом Гутересом, који је такође присуствовао самиту, Си Ђинпинг је истакао да је „примена

правог мултилатерализма, који подржава главну улогу УН у међународним односима, одувек био принцип кинеске дипломатије и то се неће променити. Сада, док међународна ситуација постаје турбулентнија и испреплетена важна улога УН још је упадљивија и ова организација мора да предузме проактивније мере“. Ова изјава јасно показује да примена правог мултилатерализма неизбежно захтева подршку Уједињеним нацијама – основној платформи мултилатерализма – и доказује одлучан став Кине у заштити ауторитета УН.

II. Суштина правог мултилатерализма

Прави мултилатерализам није само иновативан правац у развоју глобалног концепта мултилатерализма, већ и креативна трансформација суштине изузетне традиционалне културе Кине која ствара теоријски систем богат у мишљењу, дубок у конотацијама и логички ригорозан. Међу основним принципима, подржавање правичности и правде примарни је критеријум, отвореност и инклузивност су неопходне, а поштовање циљева и принципа Повеље Уједињених нација основна је смерница; примена свеобухватног саветовања, удруженог доприноса и заједничке

[5] Комплетан текст говора који је Си Ђинпинг одржао на конференцији поводом седамдесет година од представљања Пет принципа мирољубиве коегзистенције, званична интернет страница кинеске владе, 28. јун 2024. Доступно на: https://www.gov.cn/yaowen/liebiao/202406/content_6959889.htm.

[6] Комплетан текст важног говора Си Ђинпинга на свечаном отварању Пекиншког самита Форума о кинеско-афричкој сарадњи, званична интернет страница кинеске владе, 5. септембар 2024. Доступно на: https://www.gov.cn/yaowen/liebiao/202409/content_6972495.htm.

Чен Бо

Прави мултилатерализам: концептуални развој,
суштина и кинеска пракса

Председник Републике Србије Александар Вучић и амбасадорка НР Кине у Србији Чен Бо, приликом постављања камена темеља за фабрику "Shandong Linglong Tire Co., Ltd.", Зрењанин, март 2019. године

Фото: Председништво Србије

користи неопходан је пут, а одржавање корака с временом неизбежан је избор.

(1) Подржавање правичности и правде као примарни критеријум. Подржавање правичности и правде представља морални темељ правог мултилатерализма. Наиме, прави мултилатерализам се залаже за узајамно поштовање, равноправно учешће и консултативну сарадњу

у унапређењу глобалног управљања. То значи да све државе деле и обавезе и права у вези са управљањем, промовишући на тај начин демократизацију међународних односа, борећи се против свих видова хегемонистичког, арогантног и застрашујућег понашања и заједнички се залажући за светски мир и развој. Унапређење глобалног управљања путем мултилатерализма

мора у потпуности да отелотвори принцип правичности и правде. Свака земља, без обзира на величину, снагу или богатство, равноправан је члан међународне заједнице. Међународни поредак заснован на империјализму, хегемонизму или колонијализму – чиме се истичу хијерархијске структуре – не иде укорак са актуелним кретањима, а у потпуности треба одбацити неправду и закон џунгле, где јаки нападају слабије.

(2) Неопходно подржавање отворености и инклузивности. Мултилатерализам и глобално управљање имају заједничку доследност. Њихове заједничке особине одражавају се у вредносним циљевима у којима сви побеђују, у вишеслојним актерима, областима које су посвећене разним питањима и плуралистичким путевима (Wu & Liu, 2020, str. 23). Мултилатерализам истиче кооперативни дух отворености и инклузивности, наглашавајући поштовање различитости, одбацујући затворене и искључиве приступе и залажући се за отворену сарадњу у решавању глобалних питања. Отвореност и инклузивност захтевају поштовање концепта заједнице са заједничком будућношћу човечанства, потрагу за заједничким одликама и истовремено чување разлика, као и постизање консензуса у „максималном повећању отворености и инклузивности механизма, концепата и политика сарадње“ (PDC & FMPCR, 2021, str. 161). Управо помоћу отворености и инклузивности можемо да идемо ка здравој глобализацији, да подстакнемо глобални економски раст и позабавимо се све значајнијим изазовима с којима се суочавамо

широм света. Само одржавањем отворености и инклузивности и подржавањем погледа на цивилизацију који се одликује равноправношћу, узајамним учењем, дијалогом и прилагођавањем – заједно са промовисањем заједничких вредности човечанства као што су мир, развој, равноправност, правда, демократија и слобода – можемо превазићи идеолошке предрасуде и постићи складну коегзистенцију и заједнички напредак у међународној заједници. Поступци одређених држава који имају за циљ повлачење идеолошких линија и изазивање конфронтација супротни су принципима правог мултилатерализма.

(3) Поштовање циљева и принципа Повеље УН као основна смерница. Прави мултилатерализам одлучно штити међународни систем у чијем су средишту Уједињене нације, међународни поредак заснован на међународном праву, као и основне норме међународних односа засноване на циљевима и принципима Повеље УН, уз истовремено подржавање веће улоге УН у међународним питањима. Током последњих 400 година, било да је реч о европском јавном праву из 18. века, било о међународном поретку заснованом на међународном праву „цивилизованих нација“ током 18. и 19. века – иако су ти системи имали формалну подршку бројних земаља – њихова суштина и даље има корене у колонијализму или хегемонизму. Тек након проглашења Повеље УН било је могуће остварити истински глобални мултилатерални међународни поредак (Ma, 2024, str. 16). Циљеви и принципи Повеље УН пружају главне гаранције за глобални мир и развој, чиме се спречава да

међународној заједници диктирају они са снажнијим рукама или већим песницама.^[7] Осим тога, прави мултилатерализам наглашава да се међународни односи морају подједнако придржавати међународног права, где све државе поштују међународно право и универзално признате основне принципе међународних односа у оквиру новог низа уједињених правила која јасно разликују добро од лошег и где ниједна земља неће прибегавати „изузетности“.

(4) Свеобухватне консултације, удружени допринос и заједничка корист као обавезан пут. Концепт глобалног управљања који подразумева свеобухватне консултације, удружену изградњу и заједничку корист представља препознатљиву конотацију правога мултилатерализма. „Свеобухватне консултације“ подразумевају да све земље заједно дају идеје и воде комуникацију и дијалог на основу суверене равноправности, промовишући на тај начин правичност права, прилика и правила. „Какав је међународни поредак и систем глобалног управљања користан читавом свету и људима свих земаља – то треба утврдити дискусијом између свих народа уместо да о томе унилатерално одлучује изабрана мањина.“^[8] „Заједнички допринос“ подразумева да сви заједно учествују и максимално повећавају корист путем сарадње – у суштини, заједнички

рад са циљем добијања већег колача. У суочавању с глобалним изазовима, ниједна земља се не може изоловати; напротив, делотворна решења могу се наћи само дељењем ризика и одговорности, применом правога мултилатерализма и чврстом сарадњом. „Заједничка корист“ подразумева равноправну расподелу исхода сарадње у различитим сферама, водећи рачуна о томе да корист од сарадње стигне до свих земаља, међународне заједнице и шире јавности, те да се на крају свим укљученим странама омогући да искористе заједничке прилике за развој и достигнућа.

(5) Неизбежан избор је ићи укорак с временом. Одржавање корака с временом одржава благовременост и иновативни дух правога мултилатерализма. Сада је свет много турбулентнији, а промене у свету, епохи и историји одвијају се на до сада невиђене начине. Основна снага мултилатерализма пролази кроз значајну трансформацију, а непрекидно се јављају нови проблеми у глобалном управљању, док изградња мултилатералних механизма заостаје, а дефицити се стално увећавају (Wu & Liu, 2020, str. 35). Прави мултилатерализам такође мора да поштује принцип очувања својих главних вредности док истовремено доживљава иновације, а такође мора да гледа у будућност да би стално

[7] Говор Си Ђинпинга у оквиру опште дебате на 70. заседању Генералне скупштине УН (комплетан текст), *Xinhua News*, 29. септембар 2015. Доступно на: http://www.xinhuanet.com/world/2015-09/29/c_1116703645.htm; Си Ђинпинг, „Нека бакља мултилатерализма осветли пут човечанства у будућност“ – посебно обраћање на виртуелном догађају Давос агенде Светског економског форума, *People's Daily Online*, 26. јануар 2021. Доступно на: <http://politics.people.com.cn/n1/2021/0126/c1024-32011618.html>.

[8] Говор Си Ђинпинга на прослави 95. годишњице оснивања Комунистичке партије Кине, званична интернет страница кинеске владе, 15. април 2021. Доступно на: https://www.gov.cn/xinwen/2021-04/15/content_5599747.html.

обнављао своју виталност и повећавао деловност управљања. У противном, он ће заостајати за временом и неће моћи да се позабави новим изазовима.

III. Кинеска примена правог мултилатерализма

Кина није само заговорник концепта правог мултилатерализма, већ га такође примењује у пракси, промовише и предводи његову имплементацију. Кина активно брани, развија и заступа прави мултилатерализам – преузимајући вођство у подржавању равноправности, сарадње, интегритета и владавине права – чиме се доказује као одговорна велика земља, која има централну улогу у спровођењу реформе и побољшању оквира за глобално управљање.

(1) Развијање правог мултилатерализма помоћу концепта заједнице са заједничком будућношћу за човечанство. Си Ђинпинг је предложио концепт изградње заједнице са заједничком будућношћу за човечанство, залажући се за свет који одликују трајни мир, општа безбедност, заједнички просперитет, отвореност и инклузивност, као и чиста и лепа животна средина. Он позива све народе да удружено обликују судбину света, да заједно учествују у глобалном управљању и утврђивању правила и да деле резултате људског развоја, чиме се ствара нови консензус о глобалном управљању путем правог мултилатерализма. Концепт заједнице са заједничком будућношћу за човечанство афирмише отвореност и инклузивност – он не повлачи идеолошке линије, не таргетира

посебне групе, нити ствара искључиве „клике“; напротив, он се залаже за правичност и правду, наглашавајући да ниједна земља не треба да има монопол над међународним односима, да диктира судбину других нити да доминантно користи предности развоја. Овај концепт позива на складну коегзистенцију, где државе у потрази за заједничким карактеристикама могу да задрже и разлике и постигну мирољубиву коегзистенцију и заједнички развој; он подржава плуралистичко узајамно учење, поштује различите историје, националне услове, етничку припадност и обичаје и промовише интеркултурну размену; исто тако, наглашава солидарност и сарадњу, противи се „националном приоритету“ и залаже се за заједничку судбину у којој све земље сарађују у одговору на глобалне изазове (Information Office of the State Council of the People's Republic of China, 2023). Од 2013. године, када је први пут предложен, овај концепт је у више наврата инкорпорисан у документа УН, а добио је велике похвале и подршку бројних националних и међународних вођа (Jia, 2022).

(2) Заштита система УН и усавршавање мултилатералних механизма. Пре свега, Кина чврсто подржава ауторитет и статус Уједињених нација. Као друга земља по процењеним доприносима за УН и земља која је највише допринела УН у очувању мира, Кина има активну улогу у промовисању реформе УН и све већем представљању и давању гласа земљама у развоју. Генерални секретар УН Антонио Гутерес изјавио је да од повратка на своје легитимно место у УН Народна Република Кина у све већој мери доприноси раду УН и да је постала главни стуб

међународне сарадње.^[9] Друго, Кина је посвећена усавршавању мултилатералних механизма ради даљег развоја правог мултилатерализма. Кина активно промовише реформу постојећих мултилатералних механизма како би били праведнији и равноправнији, затим учвршћује солидарност и сарадњу на Глобалном југу и унапређује међународну дискурзивну моћ земаља у развоју. На пример, Кина је активно подржала приступање Афричке уније у званично чланство организације Г20. Осим тога, радећи с различитим организацијама које предводе међународне механизме, нпр. БРИКС и Шангајском организацијом за сарадњу, Кина непрекидно проширује ове платформе – мерама као што је повећање чланства – како би оне могле да постану значајне платформе за земље с тржиштима у успону и за земље у развоју помоћу којих ће оне заштити своје интересе, повећати свој међународни утицај и подстаћи реформе и побољшање оквира глобалног управљања (Zhao & Tao, 2023, str. 13-20).

(3) Обезбеђивање квалитетних међународних јавних добара. Пре свега, да би изградила платформу за инклузивнију мултилатералну

сарадњу, Кина је дала нови подстрек глобалном развоју путем квалитетне сарадње у оквиру иницијативе „Појас и пут“ и мултилатералних механизма као што су Азијска инфраструктурна инвестициона банка, БРИКС Нова развојна банка и Свеобухватно регионално економско партнерство (енгл. RCEP). Друго, предложивши три глобалне иницијативе, Кина обезбеђује јавна добра за мир и развој у свету. У Уједињеним нацијама Кина је покренула „Групу пријатеља Глобалне развојне иницијативе“ у коју се учланило више од 70 земаља.^[10] Глобална безбедносна иницијатива залаже се за нови пут безбедности – који одликује дијалог уместо супротстављања, партнерство уместо савеза и ситуација у којој сви побеђују уместо нултог исхода – и добила је подршку и похвале више од 100 земаља и међународних и регионалних организација. Иницијатива је инкорпорисана у преко 90 билатералних и мултилатералних докумената потписаних између Кине и осталих држава и међународних организација.^[11] Седмог јуна 2024. године Генерална скупштина УН, на свом 78. заседању, консензусом је усвојила резолуцију коју је предложила Кина – о успостављању Међународног

[9] „Генерални секретар Уједињених нација: Кина даје све значајни допринос УН и постала је главни стуб међународне сарадње”, *China News Service*, 25. октобар 2021. Доступно на: <https://www.chinanews.com.cn/gj/2021/10-25/9594811.shtml>.

[10] Семинар о удруживању снага за промоцију глобалног развоја и убрзано остваривање Одрживих развојних циљева до 2030. године, у организацији Сталне мисије Кине у Бечу, Кинеска агенција за развој међународне сарадње, 29. новембар 2023. Доступно на: http://www.cidca.gov.cn/2023-11/29/c_1212308183.htm.

[11] Извештај о реализацији напретка Глобалне безбедносне иницијативе (2024), који је поднео Кинески институт за међународне студије и Истраживачки центар за глобалну безбедносну иницијативу, стр. 10, званична интернет страница Кинеског института за међународне студије, 18. јул 2024. Доступно на: <https://www.ciis.org.cn/xwdt/202407/W020240718528334066314.pdf>; конференција за штампу од 19. априла 2024. којом је председавао Лин Ђијан, портпарол Министарства иностраних послова, званична интернет страница НР Кине, 19. април 2024. Доступно на: https://www.mfa.gov.cn/wjdt_674879/zcjd/202404/t20240419_11285033.shtml.

дана за дијалог међу цивилизацијама. Ова резолуција, заснована на главним начелима Глобалне цивилизацијске иницијативе – односно, четири кључна стуба која је предложио Си Ђинпинг – наишла је на одушевљене реакције и широку подршку међународне заједнице, у потпуности доказујући да је Глобална цивилизацијска иницијатива у складу са савременим трендовима и да испуњава актуелне глобалне потребе.^[12]

(4) Унапређење владавине права у глобалном управљању. Промовисање трансформације система глобалног управљања захтева унапређење владавине права у глобалном управљању и изградњу међународног правног поретка. Кина чврсто подржава међународни поредак заснован на међународном праву, активно учествује у дефинисању и побољшању међународних правила и промовише владавину права у међународним односима, чиме обезбеђује правну заштиту за глобално управљање. Кина активно примењује Пет принципа мирољубиве коегзистенције. Још од када су предложени пре 70 година, ови принципи су укључени у Устав Кине, као и у оснивачку документацију, билатералне споразуме и бројне важне међународне документе потписане готово са свим земљама с којима Кина има дипломатске односе. Они представљају камен темељац независне и мирне спољне политике Кине и постали су генерално примењиве основне норме међународних односа и основни принципи међународног права, чиме је постављен историјски репер за међународне односе и владавину права. Кина

је такође учврстила сарадњу у погледу доследније примене међународног права и промовисала владавину права у глобалном безбедносном управљању. Усвајањем закона као што су Закон о међународној кривичноправној помоћи и Закон о борби против организованог криминала Кина је учврстила правни темељ за борбу против организованог криминала. У оквиру Конвенције УН против транснационалног организованог криминала Кина је ангажована у разноврсној и делотворној сарадњи са осталим земљама. У напорима за спровођење међународне борбе против транснационалне трговине дрогом, тероризма и осталих изазова, Кина поштује суверенитет других земаља, уважава релевантне конвенције и споразуме као водеће принципе, јасно раздваја овлашћења власти за спровођење закона и одговорности свих укључених страна, а такође повећава заједничке напоре у спровођењу закона.

Закључак

Прави мултилатерализам је неизбежан избор човечанства у суочавању са глобалним изазовима и унапређењу глобалног управљања. Он је довео до консензуса међу људима широм света у залагању за мир и развој, па, заједно са плимом историјског напретка, добија огроман глобални значај. Служи за прочишћавање мултилатерализма, оштро се супротстављајући унилатерализму и

[12] Конференција за штампу од 11. јуна 2024. којом је председавао Лин Ђијан, портпарол Министарства иностраних послова, званична интернет страница НР Кине 11. јун 2024. Доступно на: https://www.mfa.gov.cn/web/wjdt_674879/zcjd/202406/t20240611_11424807.shtml.

разним облицима псеудомултилатерализма. Без обзира на то да ли је реч о решавању актуелних глобалних изазова или о заједничком стварању боље будућности за човечанство, међународна заједница мора удружити снаге у примени правог мултилатерализма. У перспективи, примена правог мултилатерализма захтева посвећеност у пет области: прво, доследно промовисање из-

градње заједнице са заједничком будућношћу за човечанство; друго, чврсто подржавање ауторитета Повеље УН; треће, одлучна заштита права свих земаља на равноправно учешће у међународним питањима; четврто, одржавање јасног фокуса на деловању; и пето, строго противљење унилатералној хегемонији и свим видовима „псеудомултилатерализма“.

References / Литература

| 17

- Information Office of the State Council of the People's Republic of China (2023, September). *A Global Community of Shared Future: China's Proposals and Actions*.
- Jia, L. (2022). Theoretical Connotations and Practical Logic of a Community with a Shared Future for Mankind from the Perspective of International Organizations. *Area Studies and Global Development*, No. 6.
- Liao, F. (2023). Multilateralism and the International Rule of Law. *Social Sciences in China*, Vol. 8.
- Ma, X. (2024). China's Perspective on the International Order in the New Era. *International Studies*, Vol. 1.
- Publicity Department of the CPC Central Committee (PDC) & Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China (FMPRC) (2021). *The Study Outline for Xi Jinping Thought on Diplomacy*. People's Publishing House & Xuexi Publishing House
- Wu, Z & Liu, P. (2020). Promoting Multilateralism and Global Governance from China's Perspective. *World Economy and Politics*, No. 9.
- Zhao, W. & Tao, J. (2023). General Secretary Xi Jinping's Important Statements on Multilateralism and Their Significance. *Tan Qiu*, No. 4, 2023, 13–20.

Chen Bo

President of the China Institute
of International Studies
Beijing (PR China)

True Multilateralism: Conceptual Development, Core Essences, and China's Practices

Summary

18 | At present, the profound changes unseen in a century are intensifying globally, and global governance encounters a growing array of challenges. The international community needs to advance global governance through true multilateralism. Nevertheless, unilateralism and hegemonism are undermining multilateralism, which faces significant obstacles. China actively advocates and practices true multilateralism, a concept it has proposed, refined, and developed. The core principles of true multilateralism include upholding fairness and justice, maintaining openness and inclusiveness, adhering to the purposes and principles of the UN Charter, promoting extensive consultation, joint contribution, and shared benefits, and keeping pace with the times. China advances true multilateralism through concrete actions, such as nurturing the idea of a community with a shared future for mankind, safeguarding the UN system, enhancing multilateral mechanisms, providing high-quality international public goods, and promoting legal frameworks in global governance.

Keywords: global governance, international order, true multilateralism concept, community with a shared future for humanity, PR China

Љубиша М. Деспотовић^[1]

Институт за политичке студије
Београд (Србија)

УДК 911.3:32

327.5

Оригинални научни рад

Примљен: 2.6.2025.

Прихваћен: 14.7.2025.

doi: 10.5937/napredak6-59253

Геополитика хаоса и геополитички вакуум

Актуелни сукоби у глобалном геополитичком поретку моћи

Сажетак: У раду се разматра актуелна геополитичка проблематика која може имати далекосежне последице на установљивање будућег поретка моћи у међународним односима, али и на саме геополитичке силе. У раду ће првенствено бити анализирана постојећа и потенцијална кризна жаришта, али и промене које су настале након ступања на дужност председника САД Доналда Трампа као и антиципација могућих резултата и последица промена које је отворио својим другим председничким мандатом. Такође, пажња ће бити усмерена и на анализу тренутне позиције великих геополитичких сила као статусно већ доказаних ривала, такмаца и оспораватеља вишедеценијске доминације и хегемоније атлантистичког Запада. Настојаћемо да дамо одговор и на питање о могућем крају ере глобализације и евентуалном настанку постглобализацијског поретка.

Кључне речи: геополитика, међународни поредак, моћ, кризна жаришта, глобализација

Монополарни геополитички поредак моћи који је дефинитивно потврдио атлантистичку доминацију симболички је означен рушењем Берлинског зида 1989. године и државним уједињењем две Немачке (СР Немачке и ДДР-а). Сједињене Америчке Државе су своју униполарну доминацију и хегемонију још раније припремиле рушењем (неки наши и западни аутори намерно користе неутралнији појам – дисолуцијом) Совјетског Савеза, самим тим и расформирањем

Варшавског пакта као војнополитичког савеза. Управо су ове политичко-војне формације деценијама пре тога, у периоду тзв. хладног рата и биполарног светског поретка, одржавале какву-такву равнотежу снага у међународним односима, а у геополитичком смислу и баланс војне силе. Сви процеси економско-политичке и државне деградације и потпуне структуралне деструкције главног такмаца атлантизма припремани су дуго и у тајности, под кодним

[1] ljubisadespotovic1962@gmail.com ; <https://orcid.org/0000-0002-0473-2829>

називом „харвардски пројекат“ (Petrov, 2020, str. 48), са катастрофалним последицама по тзв. совјетски блок. У великој мери постале су дисфункционалне и друге међународне политичке структуре, економске институције и глобалне организације настале након Другог светског рата (ОУН, Покрет несврстаних, Арапска лига, Организација афричког јединства, ОЕБС и др.) које су деценијама пре тога покушавале, а делимично и успевале, да обуздавају свеколику моћ атлантистичког Запада.

Плански процес устоличења униполаризма одиграо се и на простору контактне зоне и вечно турског Балкана разбијањем СФРЈ због споља индукованих верско-грађанских ратова 1991. године и експресног признања независности Словеније и Хрватске од Ватикана и Немачке. Са замрзнутим конфликтом у БиХ који је озваничен Дејтонским споразумом из 1995. године на постјугословенском геополитичком простору остала су многа регионална жаришта са моћним разорним потенцијалом, и то превасходно на просторима и у државоликим творевинама у којима је остао да живи српски национ ван државних граница Републике Србије (али и унутар ње). Историјски је већ опробано да је регион Балкана погодан за политичке а потом и оружане активације кад год државе из круга атлантизма, ЕУ или регионалних сила попут Турске процене да је то геополитички профитабилно. У том по нас злокобном периоду униполарне доминације атлантизма 1999. године прво је извршена брутална и бесправна агресија на нашу земљу, а потом и малигна и свеобухватна окупација Косова и Метохије. То је ефективни доказ да се српски фактор доиста сматрао најве-

ћим геополитичким опонентом атлантистичког Запада на Балкану ког је требало „примерено“ казнити отимањем геостратешки најважнијег дела земље (тзв. геополитичка макротврђава) који до данас није враћен под правно-политички, територијални и државни суверенитет Републике Србије. Баш Косова и Метохије које има непроцењив историјски и идентитетски значај за Србе као сакрална светиња српског народа и родно место његовог оснивачког „националног мита“ оличеног у светосављу и косовском завету (Despotović, 2025, str. 69).

Након вишедеценијске геополитичке доминације и хегемонистичких односа контекстуално ситуираних у глобализацијске процесе наметањем глобализма, као идеологије и покушаја изградње новог светског поретка оличеног у једној светској влади, наступио је период тзв. *геојолиџике хаоса*. Ова етапа у међународним односима своју деструктивну моћ почела је интензивно да ослобађа прво кроз украјинску политичку кризу, а касније и ескалацију њене војне компоненте. Након тога, по домино ефекту, дошло је до отварања и радикализације бројних кризних жаришта по свету (Блиски исток, Средња и Јужна Америка, Централни исток, Далеки исток, зона пацифичке пројекције моћи и др.). Почело је опасно ослобађање огромне количине више деценија нагомилаване деструктивне енергије, која прети да пређе у фазу још веће радикализације и декомпозиције монополарног поретка моћи. Геополитику хаоса Игнасио Рамоне још деведесетих година прошлог века дефинисао је као отпочињање процеса дефункционализације политике (измештањем одлучивања изван политичког институционалног поретка државе),

демократизације политичких система и урушавања људских права и слобода. Настављено је с разарањем националних држава, нарочито с њиховом правном десуверенизацијом и територијалном фрагментацијом, а затим са акцелираним процесима консолидације и инаугурције социјалним инжењерингом произведених идентитета синтетичких нација.

Геополитика хаоса посебно деструктиван учинак показала је кроз радикалне облике неконтролисане „фисије“ – цепања језгра, разградње и разарања аксиолошког корпуса националних култура и потпуног цивилизацијског посунотвраћења. „Свуда, у међународним односима и у оквиру друштва, моћ се перображава“, констатије Рамоне. И то тако да је степен њеног малигнитета достигао потенцијале глобалног сукоба са несагледивим последицама (Ramonet, 1998). Наведене деструктивне промене, баш због тога што нису биле процеси контролисаног фисионог распада постојећег поретка, имале су за последицу настајање опасних форми цивилизацијског сучељавања (Хантингтон је то назвао „сукобом цивилизација“). Сукоба у коме је кроз агенде политичког, правног, културног инжењеринга, али још више био, техно и гео инжењеринга, глобализовани свет све брже клизио у стање геополитичког хаоса – међународне аномије (обележен базичним непоштовањем међународног права) радикализацијом антицивилизацијских идеологија (глобализам, антихуманизам, ниҳилизам, индивидуализам, џендер идеологија...) или повратком и обновом старих политичких парадигми кроз нове покрете и облике (нацизам, фашизам, расизам, колонијализам...) ревизије историје, све праћено бројним агендама за де-

популацију становништва (социјална еугеника, генетски инжењеринг, глобалне пандемије и сл.) (Despotović, Glišin, 2024, str. 43).

Парцијални геополитички вакуум

У наставку рада дозволили смо себи ауторску слободу да закорачимо у контекст теоријске аналогije између физике и геополитике покушавајући да дамо колико-толико прецизну скицу актуелних проблема и промена у геополитичком и међународном поретку моћи коју нам делимично сугерише и сам Игнасио Рамоне. У ту сврху неопходно је било извршити елементарно поређење базичних појмова *физичког вакуума* и његовог аналога који покушавамо да уведемо у теоријски дискурс геополитике као синтезне науке, а то је појам *геополитичког вакуума*. У физици се давно већ као општи теоријско-појмовни аксиом „вакуум одређује у елементарном смислу као простор без супстанце“, односно будући да је он као идеалтипски модел тешко достижно стање, уместо њега се чешће користи заменски појам – *парцијални вакуум*, који се опет сматра оним „простором у коме је притисак нижи од атмосферског притиска“. Овакво појмовно одређење могуће је пронаћи у сваком основном уџбенику класичне физике што је у складу и са тренутно важећим теоријским поставкама квантне физике. Даље се констатије: „и кад би сва материја могла да се уклони из дате запремине, у том простору и даље не би био достигнут апсолутни вакуум услед постојања вакуумских флукуација, гама зрачења, космичког зрачења, присуства неутрина и постојања тамне енергије“

(Chambers, 2004). Једном речју, у домену квантне теорије то се може опојмити и као тзв. *ћоле нул-ће ћачке*, као океан микроскопских вибрација који је замишљен као апсолутно празан простор – дакле као вакуум, али он то у космичким релацијама реално заправо није, нити може бити, јер се због поменутих микровибрација честица ствара одређена количина енергије која га испуњава (Taggart, 2009, str. 19). Тако се, по нашем мишљењу – аналогија између *ћарцијалноћ вакуума* и *ћеоћолићћичкоћ вакуума* може посматрати готово у дословном смислу – зато што је и у геополитици простор једна од најважнијих појмовних категорија, а моћ опет нарочито њени тврди аспекти – економско-финансијска моћ, војна моћ, и научно-технолошка моћ, саобразна сили (политичком притиску, рушилачким вибрацијама и сл.) која се пројектује у неки од облика тог вишедимензионалног простора (територија, ваздух, вода, подземни слојеви про-

стора, непосредно свемирско окружење и сл.) и коју је Берtrand Расел одавно изједначавао са енергијом („оно што за физику значи појам енергије, за друштвене науке је појам моћи“) (Pavlović, 2012, str. 163).

Геополитичка тријада појмова *моћ – сила – ћросћор* има дакле квалитативна својства *ћарцијалноћ ћеоћолићћичкоћ вакуума* – сталног притиска моћи кроз пројектовану силу на неке или све аспекте простора који као његова резултанта доводи до извесних промена у њему али оне нису финално кондензоване и структурисане у његов коначни геополитички поредак. Дакле, то није потпуно празан простор без супстанце, него простор у коме увек постоје неке микро или макро вибрације силе које одржавају извесну тензију (притисак) у њему. Ово је, дакле, показали смо, прихватљива теоријска компарација и појмовна експликација сарадње физике и геополитике као наука, поготово када

Фото: Shutterstock

се примењује на процесе у актуелном простору геополитичких односа. Она је теоријски и методолошки још плаузибилнија када се пројектује на фазу или етапу промене постојећег поретка моћи (монополарни поредак) када се он мења, растаче или нестаје, а нови још није настао. Или је нови у фази ембрионалног зачећа и развоја (мултиполарни поредак). Језиком физике то значи да је пројектована геополитичка сила у простору нових геополитичких актера и даље нижа од тренутног „атмосферског притиска“ (сила отпора постојећег међународног поретка) да би била довољна да се из те пројектоване и употребљене силе створи притисак довољно јак да из њега као последица или резултат настане нови, рецимо полицентрични светски поредак моћи. Дакле, актуелни процеси у међународним односима, када је у питању њихова базична геополитичка основа, налазе се у сложеном стању пренапрегнутости, која се креће у распону од релативно контролисаног геополитичког хаоса (рушења старог монополарног поретка и досадашње форме глобализма), нарочито када је последња деценија у питању, са неизвесним елементима парцијалног геополитичког вакуума (тренутна фаза) када нови поредак моћи (мултиполарни поредак) још није створен. Наиме, реч је у великом проценту о временској и геополитичкој неизвесности да ли ће и када означени процеси постати реална алтернатива на терену, односно када ће достићи степен унутрашњих кохезивних односа и организационих структура који ће га оквалификовати као нову стабилну геополитичку конфигурацију или формацију. И, да останемо доследни језику физике, када ће прећи из садашњег формативног стања у

контролисану фазу *фузије* новог геополитичког поретка моћи.

У наставку рада приказаћемо само као оријентациону скицу део актуелних процеса парцијалног геополитичког вакуума (кризна жаришта) не бисмо ли, као прво, одредили коректну научну дескрипцију њених главних неуралгичних тачака и проблема, а у завршном делу аргументима потврдили нашу полазну хипотезу, експлицирану кроз теоријско-појмовни „дијалог“ физике и геополитике, покушавајући да у поступку анализе, реално ограниченог обима, опонашамо нешто што је у свом богатом истраживачком опусу већ чинио наш непревазиђени научни геније Никола Тесла (примена његових физичких аксиома на глобалне проблеме рата и мира), све време притом свесни сопствених неупоредиво скромнијих сазнајних капацитета, а нарочито степена квалитета и поузданости научних резултата добијених таквим приступом (Abramović, 2015, str. 107).

Актуелна и потенцијална геополитичка жаришта

Геополитичка жаришта су геополитички топови (простори) на којима се у континуитету или повремено одмеравају снаге геополитичке моћи било у директном сукобу великих геополитичких сила и политичко-војних савеза, било пак њихових политичких експонената на тачкама географског додира, контактних зона или регионалних и међународно конфликтних области. Геополитичка или међународна жаришта најчешће су територије (или региони) на којима се

испољавају непетости произашле из политичког сукобљавања, отвореног војног конфликта или данас све интензивније коришћеног комбинованог мрежно-хибридног рата, уз мањи или већи интензитет коришћења расположивих ресурса из „богатог фонду“ аспеката тврде, меке и паметне моћи.

У таква жаришта, која имају свој вишевековни историјат или вишедеценијски инвентар сукобљавања, можемо сврстати више регионалних простора: балкански, а посебно постјугословенски простор (Хрватска, Србија – КиМ, БиХ, Северна Македонија, Црна Гора), Албанија и сл., простор западних делова бившег Совјетског Савеза (Пољска, Украјина и Калињинградска област – енклава), Балтик (Литванија, Естонија, Летонија, Финска, Шведска) као и Црноморски регион (Придњестровље, Молдавија, Румунија, Бугарска), затим Егејска акваторија (Грчка, Турска и Кипар), Северна Африка, а нарочито њен приморски део (Тунис, Алжир, Либија, Египат), затим вечно територијално ресцепкан и конфликтан простор Блиског истока (Израел, Палестина, Сирија, Иран, Јемен и сл.), Средњи исток (Индија, Пакистан, Вијетнам, Бурма, Непал, Мјанмар, Лаос итд.), Далеки исток (Северна и Јужна Кореја пре свега, Јапан...), Пацифичка и Индијскоокеанска акваторија (Кина и САД са својим савезницима) и сл. Дакле, примарно то су жаришта која се налазе у зони тзв. Римленда, у којој се сучељавају вековни геополитички интереси таласократских и телурократских сила.

У актуелна и тренутно активна жаришта можемо сврстати пре свега украјински сукоб, чија оружана фаза траје више од три године, а интензивна припремна форма од 2014, када је извршен

државни удар и на власт дошла неонацистичка хунта и прозападна опозиција, неуставном и противзаконитом сменом председника Виктора Јануковича. Његова дубинска историјска генеза отпочела је кроз конфесионалну инфилтрацију и вишевековне процесе верске конверзије коју је вршио Ватикан стварајући на просторима данашње Украјине унијатску црквену организацију, односно грко-католички идентитет одређеног броја његовог православног живља. Свој немерљив „допринос“ назначеним процесима дале су римокатоличка Пољска, затим СССР стварањем вештачке украјинске државне творевине и поједине западне силе (Немачка, Француска и Велика Британија пре свега) прекодирањем (идентитетски инжењеринг) вредносног корпуса Малоруса и Русина (тзв. Украјинаца) ради стварања антирусије као отвореног и јаког геополитичког експонента атлантизма управо на тој веома важној територији за обе стране у сукобу (Украјине, САД, НАТО, ЕУ и Велике Британије, са једне стране, и Руске Федерације, с друге) (Despotović, 2025, str. 60).

Трагедија оба словенска народа достигла је огромне демографске и економске размере. Већ сада се могу констатовати ненадокнадиво велики број људских жртава и читав комплекс ресурсних и структурних губитака, посебно украјинских. Тако интензиван ратни конфликт није ни близу свом крају јер нису остварени почетни прокламовани циљеви руске специјалне војне операције: денацификација, демилитаризација, ослобађање територија са већинским руским становништвом, његова ефикасна правна, културна, политичка и религијска заштита, одустајање Украјине од уласка у НАТО, односно њена политичка и војна

неутралност итд., а који су уједно и били суштински разлози за радикализацију сукоба. Уз све то треба додати константно пропагандно хушкање на рат и директно војно наоружавање Украјине од атлантиста, нарочито у време Бајденове администрације, а сада и од њених бројних европских сателита. Све је то праћено површним и неефикасним „напорима“ председника Доналда Трампа за његово наводно смиривање и завршетак ратних сукоба. У таквом парцијалном геополитичком вакууму могућа су, према нашем мишљењу, само два исхода специјалне војне операције – први, који сматрамо реалнијим и стратешки оправданијим, а то је достизање свеукупне руске доминације и прихватање њених легитимних циљева и државних интереса, при чему је у овој опцији временска димензија трајања сукоба врло неизвесна; и други, који је, према нашем мишљењу, мало вероватан да Русија из тактичких разлога пристаће на привремени прекид сукоба што би се свело на ниво закамуфлираног замрзнутог конфликта. Наравно, у том случају са одложеним експлозивним и још већим разарајућим последицама када после времена реконсолидације капацитета тврде моћи базичних актера буде могућа његова поновна реактивација. Ако ствари буду ишле у том правцу, наредна фаза сукоба имаће форму тоталне и директне конфронтације атлантизма и Русије у којој ће се ићи до краја, до коначног слома или победе неког од његових актера. „Глобални владари света проценили су да се мора направити заокрет, али нису се одрекли ни глобализма, ни главног атлантистичког вектора ка Русији. Они

само покушавају да направе глобално замрзавање конфликта, од Украјине до Блиског истока, које ће трајати онолико дуго док атлантистички господари не буду проценили да су довољно обновили моћ да могу поново да крену у фазу глобализације. Истина је да ће САД сада пажњу концентрисати пре свега према Кини, главном такмацу с аспекта глобалне моћи и у економском и у војном сегменту. То неће променити стратешки циљ да Русију, поготово у европском делу, подвргну контроли.“^[2]

Други, актуелни оружани сукоб који има своје историјско трајање, верско-есхатолошко исходиште и државно-територијалне спорове траје на простору Блиског истока између Израела и Палестине, са честим фазама реактуелизације и отвореним анимозитетима између Израела и арапско-исламског света у његовом окружењу. Дуга историја сучељавања међу њима након Другог светског рата имала је облике деструктивних војних разарања и територијалних померања, али, још чешће, форме терористичких акција које су и биле повод за њихову реактивацију. Уз све карактеристике екстремне деструктивности и тоталне дехуманизације овај сукоб полако клизи у своју дугорочну експликацију уз јасно видљиву намеру да се заврши онда када једна од страна у сукобу оствари своје максималистичке циљеве и интересе. Да ли ће се то и када десити највише зависи од пресудне ресурсне подршке обема странама у сукобу, с тим што треба истаћи да је позиција Израела у том смислу изразито дисиметрична.

[2] Љ. Деспотовић, „Агенда за Америку заокрет ка тврдој моћи и белом човеку“, *Вечерње новости*, 19. јануар 2025. стр. 8.

На Блиском истоку као турском геополитичком региону постоји „традиција“ миленијумског сукобљавања великих монотеистичких религија, нестабилних државоликих творевина и империјалних интереса у њиховој позадини (Lewis, 2004). Бернард Луис, амерички историчар јеврејског порекла, пре више од четири деценије пројектовао је план будућих сукоба под кодним називом „крваве границе“ који је почетком осамдесетих година прошлог века усвојио спољнополитички одбор америчког Сената. Тај програм је садржао читаву лепезу политичких мера и тајних обавештајних операција захваљујући ко-

јима би се рушиле постојеће власти, померале државне границе, спроводила територијална атомизација или потпуна ликвидација. Управо је због тога на Блиском истоку могуће у догледно време очекивати реално разоран сукоб између Израела (и његовог прекоокеанског заштитника и ментора САД) и Ирана који се дугорочно генерише у области непремостивих верских и цивилизацијских разлика међу њима. Међутим, примарни разлог је нуклеарни програм Ирана који његови означени архитектама желе потпуно да елиминишу или ставе под ефикасну контролу. Мало је вероватно да ће тај сукоб бити избегнут

политичким преговорима о његовом ограничавању на цивилне аспекте употребе нуклеарне енергије, а много је вероватнији покушај војног разарања нуклеарних технолошких постројења Ирана, што би, према њиховим проценама, онемогућило Ирану да направи озбиљно нуклеарно оружје за масовно уништење.

Потенцијални сукоб може изазвати још теже последице ако се има на уму чињеница да је Иран склопио споразум о међудржавној стратешкој сарадњи с Руском Федерацијом и да се његова комплексна имплементација тек очекује у наредним годинама. Русија настоји да се активно врати у тај геополитички веома значајан регион и оствари пројекцију својих дугорочних геополитичких и геоенергетских интереса. Таквом политиком она би у великој мери отежала реализацију атлантистичких планова и битно пореметила њихову вишедеценијску доминацију и будуће позиционирање у региону. Овом приликом треба поменути и дугорочну и не тако транспарентну сарадњу Ирана са НР Кином што такође добија све озбиљније конотације, поготово када се та сарадња сагледа кроз перспективу кинеске иницијативе „Појас и пут“ и све важнију улогу Пакистана у стратешким пројекцијама моћи. Подразумева се да у све извеснијем војном сукобу САД и Израела са Ираном ни Русија ни Кина неће улазити у директну војну конфронтацију са њима, али ће свакако подржавати Иран свим другим расположивим инструментима политичке моћи да би из њега изашао са што мање стратешких последица.

У тренутку док пишемо овај рад, отворено је још једно вишедеценијско кризно жариште на Индијском потконтиненту између Пакистана и Индије. У основи свих њихових досадашњих

сукоба стоје непремостиве верске разлике, али неупоредиво више територијално нерешени спорови између те две земље, намерно остављени у том статусу још у доба окончања формалне колонијалне управе Велике Британије. Повремене терористичке акције, углавном исламских екстремистичких организација (које су под прећутном организационом, обавештајном и финансијском подршком САД и Велике Британије), служе као окидач за почетак војне конфронтације две нуклеарне силе. Иако је до сада конфронтација имала ограничени и контролисани карактер, не може се потценити њен велики деструктивни потенцијал. Актуелни сукоб ће вероватно као и много пута до сада добити статус привремено замрзнутог конфликта, док некој од сукобљених страна њени покровитељи поново не сугеришу да због тренутних интереса индукују нови облик војно-политичке конфронтације. Досадашња бројна искуства потврђују да ће сукоб пре свега послужити као медијска покривалица којом се пажња међународног јавног мњења скреће са важнијих места геополитичке конфронтације, а и да би се огроман средњоисточни простор држао у стању сталне нестабилности, напетости и континуирано великих војних и економских пренапрезања.

Изазов звани Трамп – почетак краја или привремена криза глобализма

У овом делу рада превасходно ћемо користити нормативно-аксиолошку теоријско-експликативну матрицу, која се пре свега фокусира на

нормативну структуру и вредносни корпус цивилизације и културе на којима је утемељена. Актуелна сучељавања и сукоби у тој области биће анализирани пре свега као покушаји прекомпоновања њихових дубинских структура, организација и институција као и прекодирања идентитетског кода у сврху задобијања нових аспеката и форми међународне моћи. Прецизније речено и на нивоу методолошког моделовања исказано, анализираћемо два модела глобализма, досадашњи тзв. *стари глобализам*, који је изражавао суштину униполарне структуре међународног поретка моћи праћену неприкосновеном хегемонијом САД и атлантистичке геополитичке парадигме, и тзв. *нови глобализам*, који покушава да се конституише после бурне фазе унутрашњих сукоба како на нивоу „глобалне дубоке државе“, тако и дубинских конспиролошких структура моћи, вршећи при томе убрзану структуралну прекомпозицију, нову артикулацију базичних криптополитичких интереса и агрегацију расположивих капацитета моћи у покушају да пронађу глобално адекватне одговоре на снажне и све организованије изазове све бројнијих геополитичких актера мултиполаризма.

Појам „дубока држава“ често се у јавном дискурсу користи за означавање мреже тајних и утицајних структура унутар владе и ван ње које делују независно од формалних демократских институција неке државе. Овај појмовни конструкт произашао је превасходно из дисциплинарног поља политикологије, геополитике и савремених међународних односа у намери да одреди структуру, садржај и форме које стоје иза његове лапидарно конструисане криптополитичке феноменологије. Тако „конструисан“,

он прикрива криптополитичке интересе и мање видљиве конспиролошке структуре, које се налазе у центру организовања јер се у свом ужем значењу усмеравају само на државни апарат и администрацију, и то онај њен део који најчешће остаје на својим институционалним позицијама без обзира на повремене постизборне промене у њима. Његово пак шире појмовно одређење подразумева и део корпоративног и конспиролошког сектора у којем је сконцентрисана огромна количина институционалне и ванинституционалне моћи. Поједини „међјски аналитичари“ користе овај конструкт као ознаку за тзв. глобалну дубоку државу, ширећи притом зоне њеног утицаја и моћи на глобални план међународних односа и његових главних актера.

Ова за очи обичног човека невидљива конспиролошка структура моћи заклоњена је непрозирним параваном званичних институција политичке власти и кулиса уставноправног поретка државе, градећи паралелну дубинску државно-друштвену спрегу и комплексну мрежу инфилтрације криптополитичких интереса у коју свакако улазе и „невидљиви“ представници крупног капитала, мултинационалних корпорација, највиши представници конспиролошких организација итд. Иако је стрпљиво стварана већ неколико векова уназад, тзв. дубока држава као њен видљивији део свој пуни размах и снагу показала је у протеклих неколико деценија, у време униполарне доминације САД и њених „наводних“ западних савезника (који су у суштини имали само једну важну улогу – ефикасну трансмисију криптополитичких интереса у глобални простор). Такође, њена не мање битна улога биле су контрола и координација остатка профаног

света који су постали значајнији са акцелерацијом глобализацијских процеса и стварањем вишеслојне мреже *глобалне међузависности*. Набројано је остварено пре свега преко интернационалних организација и глобалних актера као њених официјелних структура и институција (ОУН, ЕУ, ММФ, Светска банка, СТО, НАТО, МВО, НВО и др.).

Будући да у овом раду немамо довољно простора да се подробније бавимо конспиролошким структурама моћи и криптополитичким интересима који у најдубљим сегментима јавних политика планирају, креирају, покрећу, контролишу и усмеравају токове глобализације, само смо их дисциплинарно маркирали као неизоставну чињеницу, без које анализа која следи не би имала своје најважније аналитичко и теоријско утемељење (Despotović, Glišin, 2024, str. 43).

Инаугурација председника Доналда Трампа на Јовањдан ове године и његово увођење у други председнички мандат праћена је громогласним одјецима нескривене грмљавине порука из његове председничке кампање. Ова медијска и политичка ларма означила је почетак практичне фазе обрачуна с представницима, организацијама, институцијама и пројектима тзв. старе глобалне дубоке државе не само у државним оквирима САД него и на целокупном простору атлантистичког Запада. То је пре свега значило да је председник Трамп као номинални носилац моноцефалне егzekутиве у уставном поретку и председничком систему САД већ првим одлукама и тзв. извршним наредбама почео да потреса и декомпонује деценијама пре тога утврђену, корумпирану и по саму државу али и спољни свет деструктивну мрежу субверзивних

организација и институција (USAID, NALED, ЕУ, НАТО, глобалне НВО, „хуманитарни фондови“, „развојни фондови“ и сл.). То су управо оне организације и институције које су највише паразитирале на финансијском и државном ткиву САД и њених пореских обвезника, претварајући се у монструозног парадржавног левијатана, који прождрљиво нагриза виталну супстанцу саме империје и циљано подстиче радикалну дестабилизацију свега што се може наћи на путу интереса глобалних олош елита. И тек што је тај и такав курс промена отпочео, врло брзо, чак и пре истека првих сто дана председничког мандата, након очекиваног краткорочног шока и несналажења почео је да се организује и спрема одговор глобалистичке дубоке државе како на простору САД, тако и у оквиру Европске уније и НАТО. Само наизглед поражене снаге и тек мало уздрмане глобалистичке структуре моћи почеле су да се припремају за дуготрајан сукоб с другим кластером моћи у области конспиролошких структура чију актуелну персонализацију у домену вођења практичног и видљивог дела политичке борбе представљају председник САД Доналд Трамп и његова администрација.

Сукоб који анализирамо избио је на површину у својој видљивој форми када је део глобалних *кластера моћи* сачињен од бројних картелских организација (они посматрани као целина на сву срећу нису хомогена и компактна организација) правилно проценио и реално сагледао сурову истину да се више не може наставити са старом вишедеценијском праксом нерационалног расипања и убрзаног круњења расположивих и нарочито важних тврђих аспеката моћи (економско-финансијска моћ, војна

моћ и научно-технолошка моћ). У сукобу с главним глобалним такмацима и изазивачима (Руска Федерација, НР Кина, БРИКС, ШОС и др.) таква вишедеценијска расипничка и арогантна пракса старог глобализма могла је убрзано да доведе до потпуног урушавања целог поретка моћи, и то пре свега тврдых капацитета моћи империје и њеног неизбежног колапса који се све јасније оцртавао на видику. Да је то постало чак и емпиријски видљиво показатељемо набрајањем само неколико важних индикатора претећег слома: финансијска презадуженост САД (спољна и унутрашња), заостајање у научно-технолошком развоју, нарочито у војној области, исцрпљеност домаћих рудних ресурса и све тежа доступност страних извора, претећи пад финансијске моћи долара, стално растуће антиамеричко расположење у свету, истрошеност војних ефектива како због директне и нескривене подршке украјинским неонацистичким формацијама у оружаном сукобу с Руском Федерацијом, тако и због дуготрајног и континуираног сукоба Израела са својим исламским окружењем, финансирања бројних терористичких организација по свету, субверзивне делатности кроз финансирање и организовање мрежа глобалних НВО и њихових локалних филијала за инфилтрацију и дестабилизацију националних држава (рецимо покушаји тзв. обојених револуција у Србији, Грузији и др.), огромни трошкови за одржавање војних база, али и логистичких ресурса ЕУ и НАТО, спонзорисање лојалности читаве мреже локалних политичких олош елита, које су уз незапамћене размере системске корупције исцрпљивале патолошки метастазирани финансијски ресурсе, хипертрофија институционалних капацитета и

организација из области безбедносног сектора и бројних обавештајних агенција, парадржавних али и приватних војних компанија, измештање производних капацитета у друге, често конкурентске земље (Кину, на пример), а тиме и модерних технологија, константно профитно незајажљивог сектора транснационалних корпорација, мегаломанских захтева војноиндустријског комплекса, коруптивних фармацеутских компанија као и низа других суморних индикатора.

Читава та хипертрофирана структура старог глобализма деценијама је у периоду униполарне моћи САД трошила снагу и моћ империје, која је била таквог обима да је и брутална пљачка остатка света преко транснационалног сектора, чији је профит углавном остајао у њеним оквирима, није могла проћи без стварања великог структуралног пренапрезања, замора материјала и патолошких трошкова. Трошковну страну такве политике није било могуће прикривати и покривати ФЕД-овом неконтролисаном емисијом долара, нити другим палијативним мерама економске политике као ни многобројним формама финансијских шпекулација (контминирани финансијски деривати, непокривена кредитна задуживања, наштимовани рејтинзи инвестиционе поузданости и сл.), које су глобализовану империјалну моћ само још више гурале на ивицу њене пуне институционалне али и суштинске пропасти. „Најочигледнији показатељ пада моћи атланстичког Запада на челу са Вашингтоном је чињеница да су ратовали три године против Русије, а да нису успели да реше питање Украјине како су желели. Зато је део дубоке државе добио задатак да преко Трампа

и његове администрације направи заокрет ка класичном либерализму а не постлиберализму као што сматра Дугин.^[3]

И врло брзо је уследио радикалан и акцелерани одговор кроз новоформирану Трампову администрацију у покушају убрзаног заустављања негативних трендова и структурне обнове пре свега тврде моћи САД. Без ње, шансе да империја настави да иде старим путем и да се глобално сучељава са изазивачима и оспораваоцима све више су губиле реално тло за адекватан одговор. Отуда потичу брзопотезне и радикалне реакције Трампове администрације. Свесни да обнова империјалне моћи није могућа без свеобухватних захвата и мера, он је као њихов главни видљиви експонент посегнуо не само за краткорочним мерама и маневарским повратком САД, тзв. Монроовом доктрином, него је показао и нескривене апетите усмерене ка територијалном, ресурсном и геостратешком проширењу и ревитализацији тврде моћи. Своје планове на том пољу усмерио је ка великим пространствима Канаде и Гренланда, а пре свега ка враћању пуне контроле над Панамским каналом. Паралелно с прокламованим мерама обнове моћи у „свом дворишту“ он ће предузети иницијативе за смиривање или пак замрзавање украјинског сукоба, деескалацију оружаних дејстава на Блиском истоку, смањење трошкова за НАТО отвореним притиском на своје наводне европске савезнике (остаци старе глобалне структуре, Велика Британија и највећи део земља чланица ЕУ). То ће вршити снажним притиском и ултима-

тивним захтевом за преузимање све већег терета финансирања свеукупних трошкова намењених за одбрану и јачање војних капацитета на западу европског континента (издвајања за трошкове одбране 5% од годишњег националног БДП). У фокусу његовог рада било је још сличних мера да би у наредним годинама остварио видљиве резултате у процесу опсежне акције обнове империјалне моћи САД и атлантизма, дакле новог глобализма. Трамп је одлучан у намери да добрано припреми ову геополитичку формацију за по њима неизбежни и приоритетни сукоб с НР Кином и њеним пројектованим аспирацијама ка глобалном економском и технолошком лидерству. У питању је све јасније израженија намера оба геополитичка такмаца да пројектује и одржи своје моћи у акваторији Пацифика и Индијског океана, али и убрза остваривање давно прокламоване политике територијалног јединства Кине присаједињењем Тајвана које је, бар за сада, немогуће остварити мирним путем.

Но упркос јасно маркираним циљевима председника Трампа да се обнове овако дефинисани аспекти глобалне моћи САД, врло брзо је дошло до организованог отпора и акција привремено уздрманих и обезвлашћених снага *старијој концепцији глобализма*, значајних делова дубоке државе и конспиролошких елита које стоје и које су деценијама стајале иза њих. Оне су како на тлу САД, тако и у оквири-ма Западне Европе све организованије убрзано вршиле политичко укрупњавање и интересно солидарисање. Европски глобалисти (уз активну

[3] Љ. Деспотовић, „Агенда за Америку заокрет ка тврдој моћи и белом човеку“, *Вечерње новости*, 19 јануар 2025, стр. 8.

комуникацију и координацију са истим снагама у дубокој држави САД) интезивно сабирају све расположиве економско-финансијске и војне ресурсе, прилично истрошене због подржавања украјинске стране у војном сукобу који траје и од кога они не желе да одустану упркос начелном противљењу Трампове администрације. На делу су и покушаји формирања нових организација и савезништава, недемократско деловање према свима који пружају отпор како у државама чланицама, тако и у заједничким институцијама Европске уније (Мађарска, Румунија, Словачка).

32 |

Читав политички систем ЕУ од свог пројектовања до оснивања намерно је политички делегитимизован и десуверенизован (немогућност да државе чланице, а посебно не њихови грађани, бирају и контролишу највише структуре ЕУ). Наравно да Европљани не желе у рат, али администрација у Бриселу их очигледно гура у сукоб. Велики је проблем што Европску комисију бирају појединачни премијери земаља чланица ЕУ. Они су извршна власт, а бирају тело које има законодавну власт, што је недопустиво. Хофбауер, стручњак за међународно право, прокоментаришао је то на следећи начин: „Ако би ЕУ затражила пријем у Европску унију, она не би била прихваћена јер не испуњава основне критеријуме.“^[4] Све се то додатно испољавало кроз јачање мера политичке репресије, медијске цензуре, поништавање изборних резултата,

политичка суђења, прогањање и криминализовање суверенистичких странака и лидера, фаворизовање старих глобалистичких активиста у очајничким покушајима да се сачувају властите стечене позиције, расположиви капитал, полуге државне и системске моћи као и дугорочни интереси конспиролошких структура које су их створиле и које их подржавају све време.

У САД су тај отпор и та побуна против промена почели релативно брзо, а персонално су исказани и кроз Бајденову јавну критику Трампа: „Имао је најгорих 100 дана које је било који председник икада имао“, поручио је Бајден без устезања. И док Трамп настоји да консолидује нову администрацију и учини је ефикасном за планиране пројекте обнове ресурсне моћи, а аналитичари из оба тора изводе поуке из почетних резултата политичке борбе, „остаје питање – Да ли је амерички политички систем још увек спреман за лидера изван класичних оквира? Да ли би другачија одлука Бајдена променила ток историје или су избори 2024. само потврдили дубље поделе и неписана ограничења унутар друштва које се поноси демократијом? Одговори можда не долазе одмах, али једно је сигурно – политичка борба у САД улази у нову, непредвидиву фазу.“^[5] Ево само неколико свежих примера „одговора“ старе дубоке државе: Савезни суд САД замрзнуо је многе високе царине које је Трамп увео другим државама уз образложење да је прекорачио своја

[4] „Када привредне санкције закажу проговара оружје“, интервју са Ханесом Хофбауером објављен у *Вечерењим новостима* који је водио Борис Субашић поводом књиге *У привредном рају: Политичка санкција зајада и њене последице. Пример Русије*, стр. 10–11, приступљено 18. 5. 2025.

[5] „Бајден жестоко о Трампу: Најгорих 100 дана у историји, и даље верујем да бих га победио“, *WebTribune*, приступљено 11. 5. 2025.

законска овлашћења; такође, судском одлуком је оспорена и Трампова мера о укидању Министарства образовања и на посао је враћено неколико хиљада претходно отпуштених чиновника, Илон Маск је захвалио председнику на пруженој шанси и напустио његов уред за државну финансијску ревизију и спречавање системске корупције, високи представници УСАИД-а жалили су се надлежним судовима и траже поништење свих његових одлука и повраћај у пређашње стање уз огромне финансијске надокнаде и сл., медији су препуни оваквих и сличних вести, које служе као јасан индикатор да је процес консолидације већ увелико у току.

Назначени сукоб неће се одвијати само у оквирима САД већ и у осталим деловима глобализованог света, али ће се, без сумње, главне битке водити управо у окриљу њене империјалне структуре и државних институција. Ко однесе превласт у том сукобу пресудно ће утицати и на остатак истих структура у свету, а нарочито у Западној Европи. Трампов отпор и „бацање рукавице“ у лице старим глобалистичким структурама и још увек моћним деловима дубоке државе даће у наредним годинама (можда чак и више од једне деценије) одговоре на питање – Да ли је то почетак краја старог глобализма или изградња моћи новог глобализма?

Сматрамо да се одговори већ сада могу нагледати. Прегруписавање снага, агрегација преференција, нова артикулација интереса, редефинисање циљева и промена излазних стратегија натераће глобалистичке формације (старе и нове) са својим кластерима и картелима моћи да сложније и спремније дочекају неизбежан сукоб са актерима полицентричног света

у формирању. Тај епохални сукоб, на шта тренутно указују чињенице, неће бити могуће избећи и баш та свест натераће глобалисте да учине све не би ли заједничким снагама стекли одлучујућу предност пре него што дође до отвореног сукоба. Када то директно сучељавање отпочне, све опције ће бити могуће – од тоталне планетарне катастрофе до промене геополитичког поретка моћи из униполарног у мултиполаран свет полицентризма.

Но, једно је сигурно, како год да се заврши овај судар тектонских плоча супарничких геополитичких структура, суштина капитализма као политичког, економско-финансијског и правног поретка моћи неће се променити. Најаве неких геополитичара, попут Александра Дугина, о доласку постлибералне епохе и посткапитализма не изгледају реално, уверљиво и аргументовано. Чини се да је А. Дугин овде био понесен доктринарним ентузијазмом својих геополитичких теорија и да је због тога пожурио са оваквим геополитичким антиципацијама, пренебрегавши жилавост економско-политичког капитал-поретка (Dugin, 2009). Капитализму као друштвено-економској формацији још задуго неће бити нађена адекватна планетарна алтернатива, и то не зато што она није потенцијално могућа и остварљива пројекцијом нових политичко-вредносних формација, већ због силине и количине моћи коју капитализам као поредак одржава све ове векове и која је ушла у структурни поредак и оних снага које га барем начелно оспоравају и јавно критикују, неуверљиво му тражећи алтернативу. Мењајући повремено форме испољавања али не и суштину капитал-односа који стоје у његовим темељима, либерализам као

његово главно апологетско и цивилизацијско покриће и даље ће остати суштинско обележје политичко-економске идеологије, која је током модерне историје мењала моделе свог битисања (протолиберализам, класични либерализам, модерни либерализам, неолиберализам итд.), али не и његову првобитну суштину и намену (Despotović, 2022, str. 48).

Научно-технолошка моћ као нови аспект тврде моћи

34 |

У завршном делу рада битно је напоменути да се у класичној литератури о међународним односима у тзв. *тврдој моћи* сврставају пре свега: *економско-финансијска моћ* и *војна моћ*, а поједини аутори додају и величину територије, ресурсне потенцијале или демографске капацитете неке земље (Nye, 2012, str. 42). Према нашем мишљењу, у устаљени модел тврде моћи неопходно је као нови елемент (ресурс) додати и *научно-технолошку моћ* (артефицијелна интелигенција, нано-технологија, геоинжењеринг, техноинжењеринг, биоинжењеринг, теслијанска физика, ласерска технологија, хиперсонична технологија, квантни рачунари, контролисана фузија, технологија синтетичких материјала, „зелени“ челик, нови енергетски извори, системи за контролисање времена и простора, супермоћни телескопи, универзални индустријски роботи, информациона квантна медицина, генеративни лекови с продуженим роком употребе и сл.), коју је из модела тзв. *меке моћи* неопходно пребацити у модел тврде моћи. Разлози за такав предлог садржани су у чињеници да је њен акцелирани

развој у последњих неколико деценија управо овај сегмент деловања учинио немерљивим извором потенцијалне доминације над супротстављеним такмацима у међународној арени. У тој области у наредним годинама и деценијама постаће могуће да се брзо стекне или изгуби позиција у хијерархији владајућег поретка.

Само један суштински квалитативан помак, искорак или скок у било којој од побројаних, али и других области нових техника и технологија може буквално преко ноћи променити успостављени поредак моћи у свету. Отуда толика количина тајности и конспирације у области нових научних истраживања код већине научно-технолошки развијених међународних субјеката, од транснационалних корпорација до великих геополитичких сила. Оне се грозничаво и бескрупулозно такмиче која ће и у ком сегменту поменутих технологија створити ненадокнадиву предност у односу на конкуренте и тиме заузети доминантну глобалну позицију *хипермоћи*. Поготово је таква процена важна ако узмемо у обзир чињеницу да се у системима тајних научних истраживања, поготово оних војног карактера у односу на цивилну науку (чија знања и технологије већ застаревају у циклусима од три до пет година), војна наука и технологија по неким проценама имају временску предност од чак три деценије у достигнућима свог развоја (Taggart, 2009, str. 19). Са овом спознајом не можемо чак ни да насутимо колико смо близу крају света који познајемо и у којем се већ сада као обични грађани све теже сналазимо и оријентишемо, помало наивно покушавајући да унапред одредимо какав-такав смисао наше властите егзистенције.

Глобализам је захваљујући „ратницима знања“ у својој завршној идеолошкој етапи и по њеној бруталној суштини у ствари сведен на чист концепт антихуманизма, који деструише универзалне вредносне системе хуманизма, човекове аутономности и слободе. Њега нису остале поштеђене ни традиционалне монотеистичке религије, а хришћанска особито разорно. Још деструктивнији су континуирани и све снажнији удари на источно хришћанство, њено еклисиолошко устројство, догматска учења, вредносни идентитет а понајвише на његову духовност и христоцентричност (Despotović, 2025, str. 357).

Нове технологије које је са собом донео трансхуманизам већ су достигле потенцијал да и у име наводног побољшања и усавршавања човека угрозе његов елементарни опстанак (Schwab, Malleret, 2020). Ако би се он као такав реализовао у пуном капацитету својих расположивих моћи, довео би човечанство у етапу постхуманизма у којој опстанак више не би био могућ за огроман део људске популације (Despotović, Glišin, 2024, str. 207). Стога је неконтролисани развој нових сазнања и технологија које га неминовно прате не само област неслућених моћи већ и затровано извориште огромних опасности по човека као врсте. „У разговору за *Индијан експрес*, Гејтс је поделио своје мисли о вештачкој интелигенцији, укључујући три професије за које мисли да неће бити замењене сеизмичком технологијом. Како је објавио веб-сајт 'Марка', Гејтс предвиђа да ће три каријере бити безбедне од вештачке интелигенције: биологија, стручњаци за енергетику и

програмери.“^[6] Овде није у питању само рушење досадашње номенклатуре професија и продукција маса, тзв. вишка радне популације, већ и постојећег поретка геополитичке моћи, па чак и неког новог који ће бити изграђен у будућности. Отуда наша потреба да овим кратким освртом укажемо на неслућене потенцијале моћи али и ризике који убрзани научно-технолошки развој доноси са собом и који, осим транснационалних корпорација, форсирају најмоћнији геополитички актери данашњице.

Закључак

Као што смо у раду покушали да аргументујемо, актуелни процеси и промене које су у току оставају читав низ нових геополитичких питања потпуно отвореним. Промене јесу видљиве у више аспеката али су далеко од свога краја и дефинитивно нове конфигурације међународних односа. Актуелни процеси, према нашем мишљењу, остаће још најмање целу једну деценију енигма, с различитим могућностима исхода, дакле, остаће контекстуално ситуирани у појмовној зони парцијалног геополитичког вакуума. Како ће се све то завршити, сада извесно не можемо знати. Али ако је могуће просуђивати по тренутним међународним индикаторима и из бројних билатералних сусрета у Москви 9. маја ове године, поводом обележавања осамдесет година од победе над нацизмом и фашизмом, а нарочито договора постигнутих између

[6] „Мрачна предвиђања Била Гејтса: Само ово ће преживети вештачку интелигенцију“, *Вечерње новости*, приступљено 19. 5. 2025.

Руске Федерације и Народне Републике Кине, постаје све јасније да су геополитичке карте поново подељене и више нико не може тврдити да су све остале у рукама атлантистичког Запада и његових савезника. Напротив, блок земаља који се супротставља атлантистичкој и глобалистичкој структури све је бројнији и шири, а њихово груписање организованије, квалитативно чвршће, економско-финансијски и војно умреженије. Ако настави свој развој у том смеру, атлантистичко-глобалистичке земље тешко ће свету мултиполаризма моћи да дају адекватан одговор. Ово је још један од показатеља и доказа да се глобална геополитичка табла полако али сигурно поново слаже. Председници Си и Путин јавно су нагласили да ће њихове земље наставити да се међусобно подржавају у грађењу „новог светског поретка“. „Иако су западне силе покушале да Русију изолују, чињеница да се кинески лидер појавио у Москви управо 9. маја, на дан великог националног празника, јасно говори да изолација не функционише. Бар не када се ради о играчима оваквог калибра. Ако се за тренутак одмакнемо од симболике и посматрамо ширу слику, уочава се нешто још важније: дугорочна оријентација две државе ка продубљењу сарадње, упркос притисцима. А кад две нуклеарне силе са глобалним амбицијама кажу да желе да граде нови светски поредак – то није само дипломатска куртоазија. То је стратешка порука.“^[7]

Како наведени процеси буду постајали све извеснија глобална алтернатива, тако ће, по нашем скромном мишљењу, то утицати и на промену геополитичке перспективе Србије, али и српског народа узетог у целини. Јачањем мултиполаризма неизбежно ће почети да се мења и наше геополитичко усмерење у за нас квалитативно позитивнијем смислу ка вектору приближавања све организованијем простору Евроазије. О томе поред других чињеница сведочи и следећи пример: „главни човек руске државне корпорације ‘Росатом’, Алексеј Лихачов, без оклевања је одговорио потврдно на питање новинара РИА Новости – да, разговарало се о изградњи нуклеарне електране у Србији. И то не о било каквој електрани, него о озбиљном енергетском погону који би могао да редефинише енергетски пејзаж Западног Балкана. ‘У суштини, посета председника Вучића означава почетак нове фазе рада са Србијом када је реч о могућем постављању нуклеарне електране. Ово је врло важан тренутак’, изјавио је Лихачов, истакавши да је од сада нуклеарна енергија и формално део дневног реда односа између Москве и Београда. Русија улази у Србију са технологијом, а Србија у руско-евроазијски енергетски простор са амбицијом. И да ли ће нуклеарна енергија постати нови стуб енергетског идентитета Србије? Једно је сигурно – игра се сада води на вишем нивоу, а Београд и Москва су управо подигли улог.“^[8] Наравно

[7] „Изазвао је невиђен Трампов бес: Највећу понуду Америке, коју је икад добио, Путин је одбио“, *WebTribune*, приступљено 11. 5. 2025.

[8] „Србија и Русија крећу у историјски пројекат: Гради се прва нуклеарна електрана у Србији“, *WebTribune*, приступљено 10. 5. 2025.

да је овај пример само део антиципације како је геополитичка алтернатива за Србију и српски народ дубоко условљена реалним и дубљим променама у геополитичком поретку моћи и све озбиљним јачањем мултиполаризма.

Надамо се да набројани показатељи и аргументи које смо навели дају реалну наду да је у догледној будућности могуће изградити један нови међународни геополитички поредак који ће бити праведнији, слободнији и хуманији него

што је то овај који смо у протеклих неколико деценија тегобно и уз многе жртве једва преживели. Отпори мултиполарном поретку као што смо већ јасно предочили у раду биће и даље бројни, онеспокојавајући и са извесном дозом неизвесности. Али, с друге стране, постоје такође реални актери и снаге које се у наредном периоду могу изборити са глобалним искушењима и створити полицентрични поредак света утемељен на новим основама.

References / Литература

- Abramović, V. (2015). *Tesla Evolution of Humanity's Consciousness*. Beograd: Draslar [In Serbian]
- Chambers, A. (2004). *Modern Vacuum Physics*. Boca Raton: CRC Press.
- Despotović, Lj, Gajin, V. (2024). *Geopolitics and Cryptopolitics*. Beograd: Catena Mundi. [In Serbian]
- Despotović, Lj. (2022). *Politics at the crossroads of authority and power*. Novi Sad: IP Nacional [In Serbian]
- Despotović, Lj. (2025). *Geopolitics of Saint Sava Orthodoxy*. Beograd: Institut za političke studije. [In Serbian]
- Despotović, Lj. (2025, January 19). Agenda for America: a shift towards hard power and white man. *Večernje novosti*, p. 8. [In Serbian]
- Dugin, A. (2009). *Geopolitics of Postmodernism*. Beograd: "Nikola Pašić". [In Serbian]
- Lewis, B. (2004). *The Crisis of Islam*. Beograd: Čarobna knjiga. [In Serbian]
- Nye, J. (2012). *The future of Power*. Beograd: Arhipelag. [In Serbian]
- Pavlović, V. (2012). *Political Power*. Beograd: Zavod za udžbenike. [In Serbian]
- Petrov, K. (2020). *Dead Water*. Zagreb: Teledisk. [In Croatian]
- Ramonet, I. (1998). *Geopolitics of Chaos*. Beograd: Institut za geopolitičke studije. [In Serbian]
- Schwab, K., Malleret, T. (2020). *COVID-19: the Great Reset*. Geneva: World Economic Forum.
- Taggart, L. (2009). *The Field: the Quest for the Force of the Universe*. Beograd: Esoteria. [In Serbian]

Internet sources / Интернет извори

<https://webtribune.rs>

Ljubiša M. Despotović

Institute for Political Studies
Belgrade (Serbia)

Geopolitics of Chaos and Geopolitical Vacuum

Current conflicts in the global geopolitical order of power

Summary

38 |

The paper elaborates on the current geopolitical issues with potential far-reaching consequences for establishing the future order of power in international relations, as well as on the geopolitical powers themselves. The paper will analyze primarily the existing and potential crisis hotspots, as well as the changes occurring after US President Donald Trump came to power, and anticipations of potential results and consequences of the changes he initiated in his second presidential mandate. Moreover, attention will also be drawn to the analysis of the current position of large geopolitical powers with the already proven status of rivals, competitors and disputers of decades-long domination and hegemony of the Atlanticist West. In addition, we will try to answer the question about the possible end of the globalization era and the potential emergence of the post-globalization order.

Keywords: geopolitics, international order, power, crisis hotspots, globalization

Душан Н. Пророковић^[1]

Институт за међународну политику и привреду
Београд (Србија)

УДК 911.3:32

005.74:327-045.4

Оригинални научни рад

Примљен: 29.5.2025.

Прихваћен: 25.7.2025.

doi: 10.5937/napredak6-59153

Геополитичке концепције: дефинисање и значај

Сажетак: У практичном смислу геополитика се манифестује кроз геополитичке концепције. Ове концепције су стратегијске представе, које се заснивају на географским (друштвеногеографским и физичкогеографским) и политичким индикаторима, значајним за обликовање одређених циљева. У овом раду објашњавају се дефиниција и значај геополитичких концепција, као и неопходни услови за њихову легитимизацију. У том контексту, за разумевање појединих геополитичких концепција (односно за разумевање константи на којима су концепције утврђене) нужно је познавати историјске процесе дугог трајања који такође обликују колективне стратегијске представе. Нелигитимне геополитичке концепције не могу бити успешне, нити трајати у времену, што је суштински супротно циљевима геополитике. Због тога се намеће закључак да успешне геополитике не могу бити засноване на било каквим *ad hoc* акцијама, већ подразумевају стратешко промишљање, дугорочно планирање и мултидисциплинарни приступ у осигуравању интереса државе и народа који државу твори.

Кључне речи: геополитика, геополитичка концепција, геополитичко окружење, поредак, САД, Русија, Кина

Све фреквентнија употреба појма геополитика последњих деценија узроковала је да се под геополитиком почне подразумевати свашта, односно да се за геополитичке феномене проглашавају догађаји и процеси који реално с геополитиком имају мало везе. Није свака политика – геополитика, а да би се одређена политика назвала геополитиком, неопходно је да

се манифестује кроз осмишљене и заокружене геополитичке концепције. За разумевање геополитичких концепција неопходно је објаснити и појмове геополитичких субјеката, геополитичких процеса и геополитичког поретка. Заједно, ови елементи структурирају геополитичко окружење (приказано у табели 1).

[1] dusan@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-3064-2111

Геополитички субјекти	Државе и недржавни актери који наступају са сопственим геополитичким концепцијама и тако утичу на поредак и процесе
Геополитички процеси	Догађаји који утичу на успостављање поретка, а који могу бити иницирани спровођењем одређених концепција
Геополитички поредак	Образац којим се успоставља хијерархија и на тај начин резервише место сваком субјекту у односу на друге
Геополитичке концепције	Дугорочне пројекције субјеката усмерене на увећавање моћи и ширење утицаја како би се утицало на процесе и осигурало значајније место у поретку

Табела 1. Структура геополитичког окружења (Kilibarda & Mijalkovski, 2006, str. 18-20)

Свака геополитичка концепција реализује се у одређеном геополитичком окружењу. Самим тим, ове пројекције морају узимати у обзир остале елементе, почивати на реалном сагледавању моћи и циљева осталих субјеката, правилној оцени сопственог места у успостављеној хијерархији и перцепцији развоја кључних процеса.

Сол Коен, на пример, анализирајући геополитичко окружење и позицију САД на почетку XXI века, наводи да су у постхладноратовском свету „одређена одрицања неопходна“. „Савремену геополитику не треба мешати са класичним геополитичким погледом на свет који се тиче борбе између копнених и поморских сила или са дугорочно дискредитованом немачком геополитиком (*Drang nach Osten*, прим. аут.)“. Амерички теоретичар такође и препоручује да савремену геополитику не треба поистовећивати са концептима „ограничавања“ (*Containment*), „домино теорије“ (*Domino*

Theory), „повезивања“ (*Linkage*), и „најважнијег члана групе“ (*Lynchpin*) пошто су то идеје повезане с детерминистичком употребом географског простора за формулисање спољне политике САД. Према њему ови концепти били су једноставно уграђени у хладноратовску реалполитику са циљем промовисања америчког експанзионизма у глобалним размерама у једном историјском тренутку. У постхладноратовском приступу опортунитије је следити савете Хенрија Кисинџера (Henry Kissinger) који се односе на осигуравање своје позиције у контексту спречавања појављивања регионалне силе која би могла да угрози америчку доминацију у одређеним деловима света или више различитих држава с глобалним амбицијама чијим би се удруживањем направила делотворна равнотежа снага у међународним односима. Коен предлаже да се тежиште пребацује на унутрашњу политику потенцијалних „изазивача“ и њихово непосредно окруживање,

уз неизбежну изолацију или проблематизовање питања националне безбедности ако то буде неопходно (Cohen, 2003, str. 2–3). У тренутку када је овај предлог публикован САД су остале једина суперсила, без равноправног такмаца у глобалним размерама и са осигураном позицијом најважнијег чиниоца регионалне безбедности у свим деловима света који су значајни за националну безбедност. Није било потребе да се троше ресурси у обиму и на свим оним „критичним тачкама“ као током хладноратовског периода, зато што више није било „совјетске претње“ којој се мора парирати. Променило се окружење, успостављен је нови поредак, према осталим субјектима и њиховим концепцијама може се и другачије деловати.

Русија је након распада Совјетског Савеза углавном избегавала конфронтације са САД и ЕУ, задовољавала се да њени интереси буду уважени у политичким разговорима о решавању криза у појединим регионима (Балкан, Кавказ, Таџикистан, Молдавија) и учествовала у имплементацији мировних споразума које су суштински креирале САД, ослањајући се на НАТО и ЕУ. Испоставило се, међутим, да овакав приступ није зауставио ширење НАТО ка истоку, што је у Русији препознато као велика претња, те је Владимир Путин на четрдесет трећој Минхенској безбедносној конференцији (*Münchener Sicherheitskonferenz*), 2007. године обзнанио заокрет. „Практично, тада је најављено да ће се Русија усредсредити на успостављање равнотеже снага у међународним односима, те да ће оставити себи право да се у појединим међународним кризама понаша као и САД. У репортажи с тог скупа Љубинка Милинчић пише:

„Говор руског председника који је трајао више од сат и по, по директности и повременој оштрини готово је шокирао политичаре навикле на дипломатско изражавање у рукавицама, поготово што је умногоме превазишао све што је до сада виђено – није мало оних који су овај говор упоредили са својевременим лупањем Хрушчова ципелом по говорници Уједињених нација. Путин је говорио о многим проблемима данашњег времена, али ће остати запамћен највише по томе што је оптужио САД за покушај да владају светом, НАТО да провоцира Русију, а ОЕБС да се претвара у ’вулгарни инструмент који опслужује интересе једне државе или групе држава’. У једном тренутку се окренуо Гејтсу [Роберту, америчком секретару за одбрану, прим. аут.] и подсетио га да су Русија и САД потписале споразум о смањењу атомског потенцијала на 1.700–2.200 пројектила у периоду до 2012. године. А онда му се обратио речима: ’Русија испуњава своје обавезе. Може ли нови министар САД овде да изјави да САД не крију прекобројне пројектиле ни на складиштима, ни испод јастука, ни испод јоргана?’ Многе је изненадио када је објаснио да зна да Америка разрађује ново атомско оружје, али пошто то они неће да признају, правиће се да не зна. ’Али оно што знамо, то је да постављате своје ракете у нашој близини. И кажете да нису уперене против нас. Добро, онда ни наше оружје није намењено вама!’ Путин је подсетио и на речи генералног секретара НАТО Вернера, у Бриселу, 17. маја 1990. ’Чињеница да нећемо размештати војску НАТО изван територије ДДР даје СССР-у чврсте гаранције безбедности. Где су те гаранције, запитав се он“ (Milinčić, 2007,

str. 6–7). Шта је под овим подразумевано ви-
дело се врло брзо, већ у августу 2008. Русија је
експресно признала једнострано проглашену
независност Абхазије и Јужне Осетије, што је
представљало и одговор на америчку акцију на
Косову из марта исте године.

Геополитичке концепције увек су усмерене
ка остваривању одређених политичких циљева
на тачно дефинисаном географском простору.
Наравно, циљ сам по себи може бити и про-
мена геополитичког поретка или спречавање
спровођења туђих геополитичких концепција.
Индија, на пример, „показује амбицију да ко-
ординира активности у ширем регионалном
оквиру и направи баланс како према утицају
Кине, тако и према активностима САД у Јужној
Азији. Такође, да би нашла адекватан одговор
на успостављање кинеско-пакистанског парт-
нерства, Индија развија исту врсту односа с
Јапаном. После састанка индијског и јапанског
премијера, у новембру 2016. године, истакнуто
је да између две земље постоји „висок степен
узајамног приближивања политичких, економ-
ских и стратешких интереса, што пружа трајну
основу за дугорочно партнерство“. Велика стра-
тегија Индије је, дакле, нешто једноставнија за
разумевање од кинеске и она укључује значајно
ослањање на политичку моћ, пошто се Индија
намеће као политички лидер у овом делу света.
Јапан је, осим стратешког партнерства с Ин-
дијом, направио још неколико корака ка пове-
ћавању политичке моћи. Јапан је дуго спољну
политику заснивао на такозваној Јошидиној
доктрини (*Yoshida Doctrine*), названој тако по
првом послератном премијеру земље, Шигеру
Јошиди (*Shigeru Yoshida*). Она се темељила на

три основна елемента: „континуално ослањање
на савезништво са САД, које је Јапану осигу-
равало безбедност, стављање нагласка на еко-
номске односе с иностранством ради опоравка
домаће привреде и одржавање ниског профила у
међународној политици. Споља, доктрина је за-
снована на недостатку војне силе. Влада је била
приморана да прихвати међународно окружење
као датост и нада се да ће амерички безбедно-
сни кишобран издржати“. Међутим, од друге
половине деведесетих, детектују се промене и
оријентација ка „вишеслојном приступу“ у спољ-
нополитичком позиционирању. То подразумева
коришћење „унутрашњих ресурса“ и „спољног
сврставања“ да би се одговорило новим безбед-
носним изазовима у азијско-пацифичком регио-
ну. Инструмент за вођење нове спољне политике
јесу стратешка партнерства, која су успоставље-
на с Аустралијом, Индијом и Вијетнамом. Раст
потенцијала моћи Кине представља претњу за
Јапан, а опадање моћи САД чини Јошидину док-
трину у одређеној мери нефункционалном. Иако
је Јапан био кључна држава за успостављање
Транспацифичког партнерства, што указује на
то да ће се одржати висок ниво односа са САД,
предузимају се и додатне мере ради осигурава-
ња националне безбедности“ (Proroković, 2018,
str. 619).

Ипак, приликом утврђивања циљева и стре-
мљења ка њиховом остваривању неопходно је
осигурати и да они буду легитимни. Зашто је
Американцима стало да очувају доминантну
улогу у свету? Колико их то кошта? Како Кинези
гледају на позајмице које званични Пекинг дели
бројним другим земљама, од Таџикистана до
Србије? Као да су у Кини сви проблеми решени,

примера, код Бугара се задржао позитиван став о руском утицају, а то није могло променити ни чланство у НАТО. Исто као и у Црној Гори. Распламсавање америчко-руског сукобљавања након ескалације украјинске кризе 2014. године узроковало је да су све чланице НАТО биле принуђене на имплементацију геополитичке концепције САД (која се суштински може означити као *Containment*, без обзира на савете Сола Коена) и самим тим – кварити билатералне односе с Русијом (учествовање у војним вежбама на руским границама, гласање за политичке резолуције у међународним организацијама упереним против руских интереса, увођење санкција, протеривање дипломата итд.), али

је остало отворено колико су такве одлуке у случају бугарских и црногорских власти – легитимне. Смислен одговор на питање *Зашто то page?* у сваком погледу је изостао (одговори су се сводили на уобичајене фразе о „обавезама савезника“ и „савезничкој солидарности“, али није познато да је ико у ове две земље на темељан начин образложио како то Русија угрожава њихову безбедност, што је био основни разлог уласка у НАТО, а још мање како ће то дугорочно допринети бољем позиционирању у геополитичком поретку). Из ових илустративних примера постаје јасно да ако је на прва два питања лакше одговорити, онда се око трећег мора нешто дуже полемисати.

Геополитичке концепције	
Шта?	Дефинисање циљева којима се утиче на геополитичке процесе и обликује геополитички поредак.
Како?	Осмишљавањем стратегија и тактика захваљујући којима се дефинисани циљеви остварују у односном географском простору.
Зашто?	Зарад осигуравања националне безбедности, стварања услова за економски раст и одржавања друштвене стабилности.

Табела 2. Три питања приликом уобличавања геополитичке концепције

Одговор на питање *Шта?* обухвата циљеве. Циљеви су генерални – дугорочно оријентисани, појединачни – средњорочно оријентисани у односу на позиционирање према појединим питањима и географским регионима, и текући – краткорочно управљени у односу на конкрет-

не ситуације. У табели 3. представљен је случај дефинисања и класификације циљева САД и Русије у другој половини 2020. године у односу на азербејџанско-јерменски рат за Нагорно Карабах. Текући циљеви обе стране утврђивани су „у ходу“, према појединачним циљевима и

у складу с генералном пројекцијом. САД су овај рат виделе као шансу да се додатно проблематизују односи у региону Јужног Кавказа, што би натерало Русију на директно укључивање у оружани сукоб (Јерменија је чланица ОДКБ и Евроазијског економског савеза заједно с Русијом), након чега се могла лако претпоставити и реакција Турске (стратешки споразум о војној сарадњи са Азербејџаном). Тако се наставља „кампања“ дестабилизације руског (за)граничног простора, започета практично одмах по распаду Совјетског Савеза и спровођења припремних радњи за пријем Естоније, Летоније и Литваније у НАТО. Ограничавањем

Русије (*Containment*), спречавањем ширења руског утицаја преко границе, онемогућава се и „уписивање“ највеће државе на свету у ред великих сила и легитимизовање њеног статуса као једног од центара у мултиполарном свету. Да би оствариле генерални циљ – одржавање доминантне улоге у светској политици, САД морају „избацити из игре“ изазиваче, због чега се уоквиравају појединачни циљеви, а зарад њиховог остваривања користе се све могућности и у складу с тим одређују текући циљеви у конкретним ситуацијама. Није неопходно наводити да су циљеви Русије потпуно супротни.

Циљеви	САД	Русија
Генерални	Одржавање доминантне улоге у светској политици и успоравање трансформације структуре светског политичког система ка мултиполарној структури.	Легитимизација статуса равноправне велике силе и убрзавање трансформације структуре светског политичког система ка мултиполарној структури.
Појединачни	Вршење константног и континуалног притиска на границе Русије да би се спречило ширење руског утицаја у окружењу и спречила легитимизација статуса равноправне велике силе овог изазивача.	Интензивирање сарадње с државама у непосредном окружењу, укључивање у заједничке политичке иницијативе и повећавање обима економске и културне размене са циљем пенетрације руског утицаја.
Текући	„Одмрзавање“ конфликта с намером да се Русија директно укључи у рат и тако створе услови за избијање оружаног сукоба ширих размера и дужег трајања.	Брзи завршетак рата уз сагласност обе стране и укључивање Турске, да би се спречило избијање оружаног сукоба ширих размера и дужег трајања.

Табела 3. Геополитички циљеви САД и Русије у односу на Нагорно Карабах 2020. године

Одговор на питање *Како?* обухвата стратегије и тактике. Стратегије су везане за генералне и појединачне циљеве, подразумевају општи план акција које се спроводе, а тактике за појединачне и текуће циљеве тичу се извођења одређених задатака захваљујући чему ће вероватноћа испуњавања генералних циљева постати већа. И стратегије и тактике су саставни део

деловања институција геополитичких субјеката. Стратегије су усмерене ка дубљој и опсежнијој дистрибуцији моћи у одређеном географском простору, а тактике ка стварању амбијента да се то спроведе у дело. Уочене стратегије и тактике, приметне у деловању САД са циљем примене геополитичке концепције, представљене су у табели 4.

Циљеви	Стратегије и тактике
Генерални	Стратегија: Ширење утицаја прихватањем тезе о америчкој изузетности у глобалним размерама и повећавање зависности других субјеката од америчке војне, економске и политичке моћи.
Појединачни	Стратегија: Спречавање појаве изазивача који могу угрозити доминацију на глобалном или регионалном нивоу. Тактике: Стварање асиметричних партнерстава кроз билатералне или мултилатералне аранжмане. Утицај на непосредно окружење или унутрашњу политику изазивача који одбијају асиметричан (неравноправан) статус.
Текући	Тактике: Осмишљавање међународних стандарда, формирање међународних организација које ће користити остваривању генералних и појединачних циљева, прекомерно задуживање осталих субјеката, извођење обојених револуција, индужевање међудржавних и међуетничких конфликта на географски неуралгичним тачкама, употреба војних снага итд.

Табела 4. Стратегије и тактике у примени геополитичке концепције САД

Конкретне одлуке доносе се у складу с геополитичком логиком и морају допринети остваривању појединачних циљева и учинити генерални циљ остварљивијим. Према томе се утврђују спољне и безбедносне политике, импровизације нису пожељне, иако их свакако има, у мањој или већој мери.

Одговор на питање *Зашто?* нешто је комплекснији. Он се, као што је већ описано, тиче

легитимитета. Појам легитимитета органски је повезан с политичким наукама. „Легитиман поредак је онај који грађани прихватају из уверења у његову оправданост, корисност, ваљаност, праведност“ (Stančić & Gujančić, 2014, str. 138). Легитимитет „превасходно значи прихватљивост, допуштеност, оправданост и слично“ (Gujančić, 2013, str. 248). Уколико грађани или заинтересована политичка јавност не прихватају поједине

одлуке, успостављени поредак или нормативне акте, онда се не може говорити о постојању легитимитета, чак и када је све то урађено у легалним оквирима. Нешто, дакле, може бити легално, а да истовремено није и легитимно.

Нужно је да геополитичке концепције буду оправдане, прихватљиве, ваљане, праведне, допуштене. Такве ће бити широко прихваћене, подржане, мотивисаће друштво да их подржи, у њима учествује. За објашњавање легитимности у контексту утврђивања и спровођења геополитичких концепција може послужити теза Макса Вебера (Maximilian Weber) о постојању три врсте легитимности власти: рационалне, традиционалне, и харизматске (Stupar, 2010, str. 44). За немачког мислиоца, објашњава Михаило Ђурић, рационална власт је владавина „безличног закона“, традиционална се заснива на „вери у светост постојећих друштвених норми“, а харизматска је само прелазног карактера, одликује је одсуство правила, она није устројена нити на рационалном, нити на традиционалном (Ђурић, 1987, str. 149–155). Свакако, Веберова типологија намењена је истраживању других феномена, тако се описује легитимитет власти унутар једног друштва, те је и коришћење ове паралеле условно. Као што су Веберу послужиле ове апстрактно-аналитичке конструкције за социолошка проучавања одређених појава, тако ће и сада послужити за испитивање легитимитета геополитичких концепција. Такође, као што се власт најчешће заснива на комбинацији две врсте легитимитета, тако се осигурава и прихватљивост геополитичких концепција.

Први начин је да јавност или друштво подржи одређену концепцију водећи се рационалним

разлозима. С једне стране, рационално се може објаснити корисним. Ако нека акција доноси несумњиву корист, ако је добитак извешан, јавност ће је подржати.

С друге стране, ускраћивање подршке води ка преиспитивању исправности дефинисаних циљева, што може резултирати и трансформацијом дугорочне геополитичке концепције и променом постојећих оквира. Уколико се таквим поступањем прави јасна штета, а добици нису сасвим извесни, онда је рационално подржати одлуке институција или елите и не доводити у питање остваривање текућих циљева. Уобичајено, велика заинтересованост јавности може се детектовати поводом питања која се сматрају виталним. За српску јавност витално је „косовско питање“, за јерменску однос са Турском и Азербејџаном, за три балтичке републике „руска претња“, за пакистанску релација са Индијом, за палестинску – Израел! Колико португалску јавност интересују дешавања у Белорусији? Највероватније мало или нимало! Зашто је онда Португалија увела санкције Александру Лукашенку у јесен 2020. године и придружила се свим рестриктивним мерама које је ЕУ уводила званичницима у Минску (ЕУ, 2020, str. 1–6)? Зато што је тако нешто рационално. И незаинтересованост може бити рационалан избор када алтернативу представља преиспитивање постављених циљева. За португалску јавност белоруски избори су исувише мали и неинтересан повод да би се отварао крупан процес преиспитивања геополитичке концепције целокупне ЕУ. Углавном, када се легитимитет објашњава рационалним разлозима, онда јавност следи став елите и институција које дефинишу циљеве и детерминишу геополитичке концепције.

Други начин легитимизације осигурава се инсистирањем на традиционалности. Традиција је предање, скуп материјалних и духовних знања и искустава на којима почива идентитет једне културе. Ако су рационални избори најчешћи за доношење практичних одлука, онда традиционалност доминира када говоримо о идејној димензији геополитичких концепција. Традиција се, наравно, мења. Али се мења кроз неколико итерација и тек када нова знања и искуства постану општеприхваћени и издрже тест времена, онда се одбацује или трансформише старо. Одржавање традиције врло је важно због друштвене стабилности, која је предуслов развоја, па последично и осмишљавања геополитичких концепција. Традиције су успевале и да обликују праксу у бројним религијама, отуда и разлике између појединих народа и друштава из истог „религијског круга“ приликом упражњавања верских обреда, па чак и приликом тумачења одређених учења. Уосталом, традиције посматране у најширем смислу утичу на поделе унутар хришћанског блока на источно и западно крило, као и у мухамеданском свету на шиитско и сунитско!

Велики повратак религијског као неизбежног у геополитичком у свим посткомунистичким земљама, укључујући и Кину, где је, рецимо, насупрот тибетанској и ујгурској духовној различитости са службеног нивоа понуђен конфучијанизам као својеврсни квазирелигијски супститут, говори много о укоренености традиција и способности да се предање, обичаји и

(историјско) памћење одрже упркос свим забранама и репресивним мерама током пола века.^[2]

Победа Доналда Трампа, а затим и сва последична дешавања након тога у Сједињеним Државама, такође говоре у прилог тези да се традиције тешко мењају и да за успостављање новог система вредности нису довољни институционално промовисање нових образаца (супротстављених дотадашњој традицији) и пропагандна кампања усмерена ка њиховом прихватању. Огроман број грађана САД (на председничким изборима 2020. године суштински се показало да је америчко друштво подељено у два равноправна блока) није прихватио нове обрасце који се односе на породичне вредности, легализацију истополних бракова, спровођење политике родне равноправности, па чак ни оне о забрани расне дискриминације, што указује на то да су током деценија доношене одлуке које јесу биле легалне, али чија је легитимност доведена у питање.

Из традиционалног се рађа идејно, а на основу тога се креирају слике о пријатељима и непријатељима, неважним и важним питањима, допустивом и недопустивом. Такве слике обликују геополитичку логику на којој се дефинишу геополитичке концепције и легитимизује дистрибуција моћи у простору. Због тога и концепцијско некада може да буде ирационално. Примера ирационалног у осмишљавању геополитичких концепција прилично је у историји. Најилустративнији је везан за нацистички

[2] За класификацију конфучијанизма као религије највероватније су заслужни европски мисионари који су средином XIX века пописивали религије у нехришћанским друштвима. У основи, конфучијанизам је више социјална и политичка филозофија, са снажним утицајем на развој кинеског друштва, традиција и обичаја.

режим у Немачкој. У политичком хаосу насталом након капитулације у Првом светском рату, накарадним тумачењем одређених историјских дешавања и њиховим усклађивањем с неким слабијим или упечатљивијим историјским сликама и увреженим представама, шире се идеје антисемитизма, аријевске супериорности и због тога предодређености немачко-аријевске расе (*Volksgemeinschaft*) да доминира над мање вредним народима (*Untermensch*) настањеним у „животном простору“ (*Lebensraum*). У пракси то је, с једне стране, довело до ужасних страдања и језивих злочина, а с друге, ујединило је до тада идеолошки супротстављене велике силе у једну антинемачку коалицију. Уместо доминације, ирационално постављање узроковало је тоталну пропаст.

Или, рецимо, у фебруару 2021. године, у предизборној кампањи у Бугарској, једна политичка партија (ВМРО) дохватила се „македонског питања“, сагледавајући историјске процесе кроз тако конструисан оквир, да је у неколико случајева на врло ружан начин и непримерено оштро говорено о месту и улози Србије на Балкану. Ствар је била тим гора што се на челу ВМРО налазио тадашњи министар одбране, те су његове оцене имале и „већу тежину“ и „официјелни значај“. У том тренутку није постојао нити један рационалан разлог за нарушавање коректних и перспективних билатералних односа између Бугарске и Србије, поготово за тако нешто није могла послужити аргументација у којој се политичари позивају на одлуке цара Самуила из X века! Међутим, најзанимљивије од свега јесте да су таква образложења наишла на добар пријем у делу јавности. Да је очекивано

другачије, уосталом, политичари не би ни потезали ту карту као „штих“ у предизборном времену. Овде, дакле, имамо утицај одоздо нагоре, и то од дела јавности, можда чак и врло уског и малобројног, али концентрисаног на једно политичко питање, што утиче на дефинисање одређених геополитичких циљева, с тежњом очувања простора Вардарске Македоније у бугарској сфери, јединственом културном простору. За закључак је важно нагласити да историјске представе, макар биле базиране на погрешним претпоставкама, макар биле базиране и на митовима, могу утицати на идејну димензију геополитичких концепција. Без обзира на став елите или пројекције институција, без обзира на рационалност, легитимитет за одређене тежње постоји и он усмерава геополитику.

Ово је значајно зато што тренд деконструкције, уочљив пре свега у западном делу света, у доброј мери контаминира науку. Од дрвећа се често не види шума. Свесно или несвесно, занемарују се колективитети, општи интереси, граде оквири који инсистирају на непостојању народа и друштава као стабилних категорија. Све је флуидно, непостојано, а општи интерес представља се као прости збир појединачних интереса. Геополитичке концепције нису увек или, тачније речено, нису само засноване на непосредним и практичним користима, већ и на идејном, које најчешће долази из дубина традиционалног, историјског и религијског. Геополитика као дисциплина не може и не сме уважавати само принцип одозго на доле у сагледавању политичких процеса.

Практична димензија геополитичких концепција развија се према циљевима који се тичу

осигуравања националне безбедности или остваривања одређене економске или политичке користи. Због тога се пројектује дистрибуција војне, економске и политичке моћи у простору. Отуда и директна повезаност спољне и безбедносне политике, али и јавних политика с геополитиком. Посматрајући из угла практичности, дистрибуција моћи према одређеним географским просторима одиграва се у складу са сопственим потенцијалима и да би се најефикасније парирало супарницима. Геополитика јесте поглед на простор са становишта државе. Одржавање одговарајућег геополитичког поретка или његова трансформација да би се обезбедило боље место пројектује се кроз геополитичке концепције. Велике и регионалне силе или државни системи с дугом историјом практичног деловања имају капацитете и знање да пројектују политике према одређеном географском простору дугорочно. Маестрална хабзбуршка, односно у каснијој фази аустроугарска политика према источноевропским народима била је усмерена ка промени културних образаца да би се на дуги рок елите приближиле Бечу и удаљиле од Москве. Овакви приступи утичу и на идејну димензију концепција других народа, остављају трага, трансформишу вредносне обрасце и обликују туђе геополитичке обрасце. Период једнополарности, који се наставио након оштрог хладноратовског идеолошког сукобљавања и током којег су промовисане нове вредности, нови садржаји универзалности и глобалних идеја заснованих на концепту политичке коректности такође ће оставити дубок траг у трансформацији геополитичке логике читавог низа народа и друштава.

Међутим, с друге стране, постоји и идејна димензија геополитичких концепција као историјски процес, као одржавање одређених стремљења и тежњи низа народа и друштава, на које практичне геополитичке концепције могу утицати донекле, али не и у потпуности. Колико је нови садржај универзалности и глобалних идеја утицао на муслиманска друштва? Или, још да додамо, колико је на то утицао комунизам, који је прихваћен у једном делу муслиманског света? Извесних трансформација јесте било, као уосталом и у претходним историјским раздобљима. Исламска пракса у Босни и Херцеговини калемила се на другачије корене него у Пакистану или Нигерији, те се и обичаји различито манифестују. Исто као што се и православље у различитим регионима надовезивало на традиције настале у одређеним географским и политичким околностима. Зато постоје разлике у обичајима између руског и грчког обрасца. Али, опет, суштина је остала, идејна блискост огледа се у привржености истим или сличним вредносним обрасцима, што не може променити ни текућа промена геополитичког поретка. Народи, нације, друштва, са својим општим интересима који нису прости збир појединачних интереса, такође су геополитички субјекти и то појединци који доносе одлуке или институције које осмишљавају геополитичке концепције једноставно не могу заобићи. Напротив, морају им се прилагођавати. Геополитичке концепције, да би биле легитимне, морају бити заогрнуте у идејно, које је традиционално, идеолошко или религијско, а најчешће идеолошко ослоњено на традиционално и/или религијско. Америчке геополитичке концепције заогрнуте су у идеју о слободи и људским правима, на томе почивају

још од чувеног говора Вудроа Вилсона. И могу се спољна и безбедносна политика на Блиском истоку дефинисати у складу с врло конкретним интересима који се тичу енергетске безбедности и стабилности доларског система у међународној економији, све док се геополитичке концепције базирају на причи о слободама и људским правима које ће Американци донети заробљеним народима Ирана, Ирака и Сирије, легитимитет ће бити осигуран. Руске геополитичке концепције, још од времена Николаја Данилевског, почивају на месторазвоју, представљању сопствене посебности, евроазијском погледу на свет, толико различитом и од западног и од кинеског, индијског, муслиманског. Чак су и комунисти, и то најватренији међу њима, легитимитет у врло тешким ситуацијама међу народом обезбеђивали поштапајући се таквом логиком. Почетак једног говора Јосифа Висарионовича Стаљина са „браћо и сестре“ учинио је можда више за легитимизацију совјетских тежњи него репресије и црвени терор. Наметањем се шири страх услед чега долази до губитка манифестације обичајног у свакодневици, али никада се не могу избрисати дубоки трагови идејног без обзира на то колико се трансформисали или адаптирали.

Због тога геополитичка истраживања не могу бити базирана само на испитивању практичних димензија геополитичких концепција, што, забрињавајуће је, постаје стандард. Ова истраживања морају узимати у обзир и историјски развој идејног, из чега проистиче легитимитет за сваку врсту деловања. При томе, историјски развој идејног увек се одигравао у одређеним географским просторима, који имају и физичкогеографске и друштвеногеографске карактеристике. Негирати да географија има улогу

у детерминисању идејног једнако је опасно као и сам географски детерминизам.

Са становишта међународне безбедности и светске политике то треба имати у виду. Хладноратовска победа Запада, тачније САД, отворила је врата за поплаву неолиберализма и широко промовисање хипермодерне као јединих, међусобно допуњујућих концепата. То је можда најбоље сажето у наслову књиге Френсиса Фукујаме о крају историје. Крај историје значи и крај идејног. А прелазак на неолибералну парадигму значио је да се на све мора гледати кроз призму тржишта. Све мора имати свој математички израз и нумеричку вредност. Односно, у контексту геополитичких концепција, све мора бити објашњено рационалношћу, упућивати на практично и апликативно, отплатити се брзо. То је у одређеној мери постала и нова догма, коју је Грегори Копли назвао *New Age Religion*. Наступило је ново доба, *New Age*, које ће се по свему разликовати од свих претходних историјских ера. Та заблуда је предсобље нових сукоба, жестоког нарушавања међународне безбедности. Међународни односи су доминантно посматрани кроз призму сопствених виђења, мерио се свет према себи, а не према другима, што је уместо разумевања донело стереотипе. Западни поглед на дешавања у Русији сводио се на закључак да треба радити са елитом и медијским притиском произвести промене. Изостанак промена, немогућност обарања релативно високог рејтинга Владимира Путина током друге деценије XXI века тумачен је једноставном констатацијом да је то због институција на челу којих су појединци који бране своје привилегије. Али идеја лојалности владару у руском друштву много је дубља од тога. Процес обликовања централизованог

хијерархијског система одигравао се током историје управо због географије, уобличавајући праксу која је постала и део традиције. Први предуслов опстанка током векова народотворног процеса у суровим климатским условима био је да се преживи зима, затим да се заштити од природних непогода и непосредних претњи, па онда да се осигурају довољне количине хране. Појединац у суровом природном окружењу није могао опстати без ослањања на колектив. Посвећеност колективитету је исконска, хијерархија нужна, а противљење или неслагласност са одлукама изражава се на сасвим другачији начин него у америчком друштву, које је место развоја другачијих образаца. Опет, шокираност у Русији одлукама Запада након 2014. године није се могла сакрити. Кампања о руском малигном утицају била је велико изненађење. У Русији се донекле не схвата логика западноевропских народа којима је претња увек долазила са географског истока (или југоистока). Најезде Монгола и Хуна, потом сучељавање са Византијом, па Османском империјом, имале су логичан наставак у посматрању Русије као непријатеља много пре настанка Совјетског Савеза. У том погледу руска политика кооперативности према западним интересима вођена деведесетих година XX века мало је шта променила. Унутар идејног уоквирено је да традиционално претња долази са Истока, источњаштво као такво, било оријентално било евроазијско, угрожава темеље западне цивилизације. Кинези су, опет, свој наступ пројектовали у оквиру дуге традиције меритократије као доминантног принципа и меркантилизма као основе, што је логично у околностима када се једно друштво, у дугом временском континуитету многобројно, развија

на релативно малом географском простору са ограниченим ресурсима, те им је за основу раста утицаја и геополитичке пројекције послужила економија. Њима је остало тешко разумљиво одакле одједанпут антикинески елементи у односу САД и ЕУ, борба против чинфлуенса, када су решени да спорове превазилазе преговорима и чак их предупреду врло прецизним уговорима. Требало им је времена да схвате да нису свуда добродошли, управо због разлика у идејном, иако се економски односи граде на практичној користи, често и обостраној.

Дистрибуција моћи у простору подразумева акције, а свака акција рађа реакцију. Реакције се темеље не само на конкретним одговорима и институционалном деловању да би се заштитили стратешки, економски и политички интереси на одређеном ареалу него и на идејном које траје и у таквим ситуацијама се манифестује. Основу и узроке конфликтних интеракција у међународним односима (а у случају геополитике, у посматраном географском округу) треба тражити не само у сукобљавању практичног већ и у сучељавањима идејног. Када говоримо о геополитичким концепцијама, нужно је узимати у обзир обе димензије у анализама. Без тога, добија се искривљена слика процеса и лоша интерпретација догађаја.

Свеобухватне и успешне геополитичке концепције морају одговорити не само на питања *Шта?* и *Како?* него и на питање *Зашто?* Циљеви који се постављају, пре свега генерални – дугорочно оријентисани, донекле и појединачни – средњорочно оријентисани, морају бити легитимни, било да се легитимитет црпи из рационалног и/или традиционалног.

References / Литература

- Cohen, S. (2003). Geopolitical realities and United States foreign policy. *Political Geography*, XXII (1), 1–33. doi: [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(02\)00069-0](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(02)00069-0)
- Đurić, M. (1987). *Sociology of Max Weber*. Zagreb: Naprijed. [In Serbian]
- EU. (2020). Council Implementing Regulation (EU) 2020/1648 of 6 November 2020 implementing Article 8a(1) of Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures in respect of Belarus, L 370I, *Official Journal of the European Union*, LXIII, 1–6 Available at https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2020/1648/oj/eng
- Gujančić, D. (2013). Legitimacy in the political life of Serbia – one perspective. *Nacionalni interes*, IX(16), 247–262. Available at <http://repozitorijumips.rs/557/1/16-10.pdf> [In Serbian]
- Kilibarda, Z., Mijalkovski, M. (2006). *Geopolitics and terrorism*. Beograd: Akademija za diplomatiju i bezbednost & Naučna knjiga. [In Serbian]
- Milinčić, Lj. (2007). A cold shower in Munich. *NIN*, 2929(2007), 6–7. [In Serbian]
- Proroković, D. (2018). *The era of multipolarity*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Stančić, V., Gujančić, D. (2014). The relationship of legitimacy and legality: philosophical and legal aspects. *Srpska politička misao*, XXI(45), 135–147. Available at file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/SPM-45-7.pdf [In Serbian]
- Stupar, M. (2010). *Philosophy of politics – ancient and modern understanding of the political community*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju & Filip Višnjić. [In Serbian]

Dušan N. Proroković

Institute of International Politics and Economics
Belgrade (Serbia)

Geopolitical concepts: definition and importance

Summary

54 |

In practical terms, geopolitics is manifested through geopolitical concepts. These concepts are strategic perceptions based on geographical (socio-geographical and physical-geographical) and political indicators relevant for shaping certain goals. This paper explains the definition and importance of geopolitical concepts, as well as the necessary conditions for their legitimization. In that context, to understand certain geopolitical concepts (i.e., to understand the constants on which concepts are based), it is necessary to know the long-standing historical processes which also form collective strategic perceptions. Illegitimate geopolitical concepts cannot be successful, nor can they last in time, which is essentially opposite to the objectives of geopolitics. That is why a conclusion is imposed that successful geopolitics may not be based on any *ad hoc* actions, but they imply strategic deliberation, long-term planning and a multidisciplinary approach in ensuring interests of the state and the nation creating the state.

Keywords: geopolitics, geopolitical concept, geopolitical environment, order, USA, Russia, China

Александар М. Гајић^[1]

Институт за европске студије
Београд (Србија)

УДК 321.7(4)"19/20"

323(430)"1989"

Оригинални научни рад

Примљен: 2.6.2025.

Прихваћен: 25.7.2025.

doi: 10.5937/napredak6-59242

35 година након пада Берлинског зида: последице и савремене тенденције

Сажетак: У раду се посматрају савремени процеси у Европи, три и по деценије након пада Берлинског зида. Временска дистанца пружа повољније услове да се, коришћењем историјског и компаративног те синтетичко-аналитичког метода, свестраније сагледају Берлински зид и његова улога, као и узроци пада реалног социјализма, те процеси који су уследили. Рад је подељен у три целине: први део се бави демистификацијом Берлинског зида и његове историјске улоге од времена његове изградње до рушења; други део се бави анализом непосредних и дугорочних последица пада Берлинског зида, а трећи видовима промена и њиховим тенденцијама у Европи. Закључак рада синтетише сазнања сва три поглавља и даје критички приказ савременог стања ствари на европском континенту.

Кључне речи: Берлински зид, уједињење Немачке, пад социјализма, транзиција, геополитика

Увод

Пад Берлинског зида у новембру 1989. године био је ван сваке сумње један од најзначајнијих светских догађаја 20. века – врхунац кулминације кризе источноевропског реалсоцијалистичког система која се завршила распадом његових федералних држава те започињањем транзиционих процеса захваљујући којима су ови простори постепено прикључени полупериферији светског капиталистичког система.

Оставши без свог хладноратовског такмаца, Запад је ушао у фазу свог зенита, „униполарног момента“ оличеног у доминацији САД у међународним односима и светским економским процесима у којима су беспоговорно наметана решења у складу с вашингтонским консензусом, односно неолибералном агендом.

Рушење Берлинског зида, које је имало велики симболички и реалполитички значај, током претходне три и по деценије подигнуто је до нивоа мита – пројектовањем бинарних

[1] sasa95gajic@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-3873-0231>

опозиција између западног либерализма и совјетске командне економије, либерализма и ауторитаризма, вишестраначја и једностраначког режима, с тежњом да прослави тријумф оног првог, наводно позитивног, и у потпуности оцрни онај други, историјски неуспешан и наводно негативан. У питању је, наравно, манихејска симплификација која више скрива него што открива праве друштвене и политичке процесе који су уследили.

56 |

Берлински зид од његовог настанка до пада

Подела Берлина била је директна последица резултата Другог светског рата и отпочињања хладноратовског надметања два супротстављена блока. Као и цела Немачка, и његова престоница Берлин био је на крају рата окупиран и подељен на четири окупационе савезничке зоне: три западне (америчку, британску и француску) и једну источну (совјетску). Обједињавањем својих окупационих зона у капиталистичку Савезну Републику Немачку, ова држава је укључена прво у Маршалов план (1948) (в. Ноган, 1989) економске обнове Западне Европе, а потом и у НАТО (4. април 1949). Уследила је совјетска реакција у виду формирања Демократске Републике Немачке (7. октобар 1949) и, касније, социјалистичког војног савеза – Варшавског пакта. Слична ситуација се пресликала и на град Берлин.

Почетак конфликта поводом Западног Берлина односио се на тзв. „берлински ваздушни мост“, којим су земље Запада избегавале

не само контролу свега онога што је у Берлин долазило (и одлазило из њега) већ и одржавале војно присуство у „свом делу“ Берлина. Такође, одржавање постојећег *status-a quo* спречавало је да се постигне било какво трајно мировно решење везано за положај Немачке у Европи. Прозападна „берлинска енклава“ била је трн у ткиву источне интересне сфере: она је давала огледан пример успешности западног тржишног друштва и представљала је својеврсну одскочну даску за масовне егзодус источнонемачке популације на Запад.

Узроци оваквог стања били су вишеструки: западни део Немачке био је одраније привредно развијенији и територијално вишеструко већи од његовог источног дела. Осим тога, западни део је и мање страдао у ратним разарањима 1944–1945, а примио је и несразмерно већу помоћ током Маршаловог плана. У истом периоду, источни део Немачке био је третиран као окупирано подручје с ког су Совјети, у прво време, односили добра да би компензовали штету која им је била нанета немачком инвазијом на СССР.

Током трајања хладног рата Совјетски Савез никада није озбиљно намеравао да нападне западни, капиталистички део Европе (Gaddis, 2005b, str. 61–83). Упркос великој војној моћи, совјетским вођама и њиховим источно-европским сателитима било је јасно колико у привредном и социјалном смислу њихове земље заостају за водећим западним државама. Из тих разлога сва ратоборна реторика и звецкање оружјем са Истока имало је заправо одбрамбени карактер. Стаљин је, у последњој фази своје владавине, нудио Западу договор

да се две Немачке уједине и постану наоружана, неутрална држава између два идеолошки конфронтирана војна блока (Kissinger, 1999, str. 441). Његов предлог су одбили Американци, који нису желели да се тако обезвреди њихов труд интегрисања Западне Европе у свој војни и политички табор (Kissinger, 1999, str. 438–439). Затварање граница и изолација Западног Берлина био је само вид претње којом су Совјети махали да би приморали Запад да се врати преговорима. Штавише, Совјети су још 1953. године грубо одбили захтев источнонемачког комунистичког руководства да се затворе границе између два дела Берлина. Кремљ је упозоравао немачке партијске другове да је овакав корак политички неприхватљив, ургирајући да сами спроведу „што је могуће либералније политике“, оличене у тзв. новом курсу (у јуну 1953), који би за последицу имао много бољи животни стандард становника у Источној Немачкој што би их учврстило у намери да остану да живе у својој држави. Совјетске препоруке нису наишле на одобравање источнонемачког политичког руководства (Brzezinski, 1967, str. 101–120).

Хрушчов је почео да попушта под захтевима ДР Немачке тек почетком шездесетих година, након неуспешних преговора с Кенедијем на самиту у Бечу, у јуну 1961. (Kempе, 2011, str. 247). Он је тада био принуђен да прибегне новој, нежељеној дефанзивној стратегији, ка којој су га гурали његови источнонемачки савезници. Хрушчов је, на крају, допустио да Источни Немци саграде Берлински зид и тако запрече пролаз свом становништву ка западном делу Берлина (Норе, 2003, str. 9–10).

Зид је почео да се гради у поноћ 13. августа 1961. године након што су јединице источнонемачке војске затвориле све прелазе и разградиле улице; потом су почеле да постављају бодљикаву жицу и ограду дужине 156 километара, да би, у каснијим фазама, уместо ње подигле бетонски зид. Прави ефект зида постао је јасан већ првих дана његовог постојања: његовом изградњом велика већина грађана Источне Немачке више није могла (мимо сложене законске процедуре) да уђе у Западни Берлин и мигрира даље, на Запад. Упркос свему томе, током 28 година постојања Берлинског зида око 100 хиљада источних Немаца покушало је да пређе зид и пребегне на Запад, од којих је негде око пет хиљада било у томе успешно (Schlott, 2015).

Ситуација је, мање-више, остала непромењена наредне две и по деценије. Током осамдесетих година постало је очигледно да су цео Источни блок и његов политички и економски систем у дубокој кризи. Једноставно, практичан видљиви живот стајао је у дубокој супротности с прокламованим идеалима за чије је остварење понестало стварних уверења и морала. Запад је искористио прилику да подржи и потпомогне тамошње самоникле протестне покрете против владајућих режима чији основни порив углавном није био прокапиталистички и вишестраначко-парламентарни, већ пре свега националан, па и националистички. Тек касније ће се реформистичко-националистички покрети ту и тамо преобразити у својеврсне заговорнике западног либерализма, махом из разлога пробитачности добијања директне помоћи од једине преостале суперсиле (в. Klingemann et al., 2006, str. 9–10).

Године 1989. године одиграо се читав низ превратничких дешавања у источноевропским социјалистичким земљама, пре свега у Пољској и Мађарској. Оне ће се, попут ланчане реакције, пренети и на Источну Немачку, најтврдокорнијег совјетског сателита. Током летњих месеци Мађарска се претворила у „проточни бојлер“, којим су избеглице из других земаља Источног блока, након отварања свих својих

граница, похрлиле на Запад, пре свега они из Румуније и Источне Немачке, где је ситуација била и политички и економски најтежа. Убрзо су уследиле масовне антирежимске демонстрације предвођене црквеним великодостојницима; оне су се прошириле Источном Немачком током месеца септембра и прерасле у тзв. мирну револуцију током јесени 1989. године. Суочен са незадовољством које се ни-

Берлински зид (Berliner Mauer) у округу Тиргартен у Берлину, октобар 1988.

Фото: Shutterstock

је могло сузбити репресијом, дугогодишњи лидер Источне Немачке Ерих Хонекер (Erich Honecker) поднео је 18. октобра оставку, а на његово место дошао је доста умеренији Егон Кренц (Egon Krenz). До почетка новембра 1989. протестни покрет је достигао свој врхунац у демонстрацијама на Александерплацу у Берлину на којима се скупило око пола милиона људи. Када је притисак избеглица на чешким и мађарским границама постао неиздржив, Кренцова влада је отворила сопствене граничне прелазе према Западној Немачкој, укључујући и оне у самом Берлину (в. Rottman et al., 2008).

Граничне службе су 9. новембра у 10.45 увече отвориле пролаз за масе којима су се с друге стране зида придружили бројни грађани Западног Берлина. У току вечери омладинци са обе стране зида почели су да се пењу на њега и руше га. Тако је ноћ 9. новембра постала „ноћ када је пао Берлински зид“ (нем. *Mauerfall*). Двадесет другог децембра отворена је Бранденбуршка капија на Берлинском зиду, кроз коју је први прошао западнонемачки канцелар Хелмут Кол (Helmut Kohl) да би се сусрео са својим источнонемачким колегом, премијером Хансом Модровом (Hans Modrow). Следећег дана ступио је на снагу договорени безвизни режим између два дела Берлина. Током пролећа наредне 1990. године војска Источне Немачке у потпуности је разорила Берлински зид у целој његовој дужини од 156 километра. Само шест његових сегмената остављени су да стоје као споменици једне епохе. Цео посао је завршен у новембру 1991, када су две Немачке већ биле уједињене.

Непосредне и дугорочне последнице пада Берлинског зида

Показало се да су рушење Берлинског зида и уједињене две Немачке били тек прва фаза тог талног урушавања Источног блока. Дисолуцију је обележио низ драматичних догађаја, међуетничких спорова и сукоба унутар самог Совјетског Савеза током којих су неке од чланица федерације прогласиле своју независност у односу на Москву. Федерална Чехословачка постепено се распала на две државе – Чешку и Словачку (споразум о мирном разлазу закључен је 23. јула 1992. године у Братислави). Социјалистичка Југославија, иако није припадала Источном блоку већ је имала међублоковску улогу, од јесени 1991 до пролећа 1992 распала се у крвавом грађанском рату између сецесионистичких република и оних чланица које су желеле да очувају федерацију. Уједињена Немачка имала је важну улогу у распаду Југославије јер је подупирала позиције сецесионистичких република и пожуривала да призна њихову независност (на шта су приморале тек формирану ЕУ, условљавајући аранжман споразума у Мاستрихту подршком распаду Југославије) (в. Вап, 1996). Још у јануару 1990. ЕЕЗ (претеча ЕУ) оформила је PHARE програм помоћи демократској транзицији у источном делу Европе који је био најдоступнији у Пољској и Мађарској. Ово је био један од првих крупних корака будуће ЕУ на међународној позорници.

Најкрупнија непосредна последица пада Берлинског зида било је стварање јединствене Немачке државе у средишту Европе. Уједињена Немачка је одмах почела да игра кључну улогу на старом континенту и преузима водство унутар

институција ЕУ, постепено је усмеравајући ка остваривању својих приоритетних интереса (в. Hofhansel, 2005).

Немачка је истрајно покушавала да другим методама оствари већину циљева које у првој половини 20. века није успела да постигне силом: да створи аутономну геополитичку панобласт у чијем ће политичком, економском и културном центру бити она сама, окружена појасом слабих и зависних држава на чије ће просторе моћи да пласира своје производе, а одакле ће, заузврат, моћи повољно да добија ресурсе у којима оскудева. Главна препрека немачким плановима да мирним путем оствари стратешке интересе јесте америчка хегемонија у Европи, тј. њен геостратешки приступ који тежи истовременом „обуздавању“ (в. Gaddis, 2005) кроз „спровођење стратегије геополитичког одвајања, тј. спречавања континенталних интеграција мимо Америке између источног дела Европе и евроазијског Хартленда, са једне стране, са његовим ободним, високоразвијеним али ресурсно сиромашним, западним делом на другом крају. Крилатица која одсликава ову геополитичку визију је: 'Држати Немачку под, Европу у – а Русију ван'“ (Гајић, 2010, стр. 4)

Пад Берлинског зида и рушење реалсоцијалистичког блока омогућило је САД да, кроз процесе транзиције и евроинтеграција, у геополитичком смислу привуче бивше социјалистичке државе у своју орбиту, прошири НАТО на исток, до самих граница Русије, а затим у ЕУ угура овако преобликоване државе, које би имале вишеструку улогу – да представљају терет који се опире немачкој хегемонији у ЕУ и стално јој прави проблеме, али и да постане нови „са-

нитарни кордон“ што онемогућава контакт и свако приближавање између уједињене Немачке и консолидоване Русије. Процес проширења ЕУ у геополитичком смислу реализован је тако да се преко њега спроводи изградња унутрашње регионалне равнотеже моћи у обрисима осавремењене Спајкманове Р-Х доктрине (Спрукман, 1942). Лејн (Laune, 2003, стр. 17) нпр. неувидено указује на то да се ова стратегија базира на 1): плашењу свих осталих Немцима чиме се америчко присуство прихвата као неопходно; 2) спречавању сваке засебне, аутентичне заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ („опструкција другог стуба“); 3) подстицању „претераног проширења“ ЕУ ради разводњавања, онемогућавања креирања јединствене и ефикасне политике и уношења подела које умањују снагу ЕУ.

Немачка је током претходне три деценије у највећој мери успела да реинтегрише источни део у јединствен правни, политички и економски поредак: оборен је висок степен морталитета на просторима бивше Источне Немачке на ниво приближан оном у западном делу земље; стопе привредног раста у овом периоду биле су веће у источном него у западном делу земље. Упркос томе, стопа незапослености на истоку остала је знатно већа него у остатку земље, осим у два региона (али тек после 2006. године). Простор бивше Источне Немачке и дан-данас је мање интегрисан у међународна тржишта него западни делови земље. Далеко су ниже и стране директне инвестиције, као и удео у извозу земље. Такође, удео имиграната у укупном становништву на истоку Немачке (око 2%) знатно је мањи него на западу (9%). У погледу уједначавања стандарда живљења постигнути су најбољи резултати. У

просеку, номинални износ БДП по глави становника на истоку Немачке износио је 2005. око 20.000 евра, у односу на 29.000 на западу (Buch, Toubal, 2007, str. 5).

Највише успеха је постигнуто у сфери социјалне интеграције: пензије становника су уједначене тако што је у потпуности признат радни стаж свима који су га стекли у бившој Источној Немачкој; примања у источном делу Немачке износе око 98% висине идентичних зарада на западу; правни системи су уједначени као и сви видови социјалне помоћи, док су велики напори уложени у уједначено улагање у инфраструктуру, заштиту животне средине и здравствену заштиту. Ипак, опстао је читав низ проблема: млада, високообразована популација са истока земље и даље мигрира у западне делове државе; иако се стопа рађања повећала у односу на стање почетком 90-их година прошлог века, она и даље није добра. Наслеђе социјализма на истоку Немачке и даље је приметно, посебно у опирању наглом социјалном раслојавању на пребогату мањину и већину која некако саставља крај с крајем, затим у мање израженим склоностима за бављење предузетништвом и преферирање запошљавања у државној служби, снажнијим захтевима за социјалном правдом и егалитаризмом него што је то у западном делу земље.

Видови промена и њихове тенденције у Источној Европи током протеклих 35 година

Бројни друштвени и политички процеси одиграли су се на простору Средње и Источне Европе

током раздобља након пада Берлинског зида и „баршунасте револуције“ којом је срушен реалсоцијалистички систем. Насупрот еуфоричним предсказањима о „крају историје“ (Fukuyama, 1992), наредне три и по деценије показале су да историја иде другим токовима од прогнозираних, с новим, дубоким поделама у разним сферама европског живота.

Европска унија се дели на оне унутар јединственог монетарног простора и ван њега; на развијени север и неразвијени југ; на нерелигиозни и делом ретрадиционализовани део; на „стару“ и „нову“ Европу; на Европу суверенистичких власти и ону која се приклања бирократском Бриселу; на ону у којој нарастају популистички покрети леве и десне опције и на оне у којима и даље преовладава системска, либерална и антипопулистичка агенда; на оне који су антагонистички настројени према Русији и оне који желе да са њоме обнове и одржавају што боље односе.

Након ескалације украјинске кризе, руске војне интервенције и увођења ЕУ и САД санкција Русији, над Европу се спустила нова „гвоздена завеса“, овог пута на њеном западу. Она у модификованом облику тежи да репризира хладноратовски антагонизам из прошлости. Русија покушава да јој парира штитећи своје виталне стратешке интересе. Бивше социјалистичке земље Средње и Источне Европе остале су иза линије ове поделе, у западној интересној сфери или на њеном рубу (нпр. Украјина), већина као чланице ЕУ и НАТО, а неке у статусу кандидата за чланство. Све оне, такође, имају различите улоге у унутрашњим поделама и надметањима унутар западних институционалних структура, покушавајући да сачувају део свог суверенитета

и одбране основне националне интересе док не виде у ком ће правцу просторе Европе даље одвести постојећи историјски процеси.

Споља гледајући, бивше земље реалног социјализма се по свом политичком и социјалном устројству не разликују суштински од западноевропских држава. Оне се сматрају демократским државама због степена остварених грађанских права и политичких слобода, због општег права гласа за све пунолетне грађане, због вишепартијског политичког система с периодичним изборним циклусима, због могућности приступа јавној сфери кроз медије за све видове политичког удруживања итд. Степен учешћа становништва на демократским изборима, међутим, показује значајне разлике између земаља западне Европе и бивших социјалистичких земаља. Док је на западу Европе просечна излазност на изборе између 40–50% бирачког тела, током прве деценије од увођења вишестраначја на истоку старог континента степен излазности био је знатно већи, око 65% бирачког тела. Оваква излазност почела је да се смањује током првих деценија 21. века да би пала на око 55% (Gotseva et al., 2014, str. 30). Главни разлог за то лежи у нараслом степену апатије и убеђењу да се изборима не може знатније утицати на друштвене и политичке процесе, односно на друштвене елите које их покрећу и спроводе. Већина бивших социјалистичких земаља данас се сматра „консолидованим демократијама“, а само мањи број међу њима „полуконсолидованим демократијама“ (Румунија и Бугарска) (в. Ágh, 2019). Постоје ставови где у неким, до јуче стабилним демократским системима долази до обрнутог процеса услед популистичког

нарушавања поделе и међусобне контроле грана власти, па се и ове државе поново почињу посматрати као „полуконсолидоване демократије“ (Мађарска, Словачка, Пољска) (Ágh, 2019, str. 12). У стварности, транзиција некадашњих земаља реалсоцијализма у вишепартијску демократију и тржишну економију створила је од њих својеврсне „хибридне режиме“ с различитим видовима трансформације друштва у којима се преплићу наслеђа социјализма и етатизма са националним суверенизмом и (нео)либералним утицајима. Само у земљама од посебног стратешког интереса по САД (попут Пољске и неких балтичких држава) дозвољено је да се стратешке индустрије не приватизују, већ докапитализују и задрже у већинском државном власништву. У другим земљама изведена је сурова приватизација и „шок терапија“ по рецептури Џефрија Сакса, а у складу с принципима вашингтонског консензуса (Gore, 2000). Тек након десет и више година од пропасти „старог поретка“ и бројних транзиционих мука, приватизована економија ових земаља почела је да се приближава нивоу које су привреде ових земаља имале пре него што су запале у дубоку системску кризу током осамдесетих година. Но, сада је прерасподела ових средстава другачија услед све израженијег степена неједнакости и социјалних подела на богату мањину и мање или више осиромашену већину уз слабљење средње класе, која је преполовљена или пред ишчезнућем (Baldassarri et al., 1993, str. 49–61).

Најкрупније промене су, свакако, оне у економској сфери. Након пада Берлинског зида читав некадашњи реалсоцијалистички блок окренуо се тржишној привреди у свом либералном

или социјално-тржишном виду (Пољска, Мађарска). Одлике овог система су повлачење државе и политичког одлучивања из привреде, децентрализација одлучивања и отварање тржишта за слободну конкуренцију, поготово за учешће страних компанија у привредним активностима. Све ове државе укључене су у светски капиталистички систем као његова полупериферија (в. Wallerstein, 2004), уз нове, пратеће видове неједнакости и повећане стопе незапослености. С друге стране, нестале су хроничне несташнице појединих врста роба широке потрошње тако карактеристичне за претходни економски систем, а све услед снажног прилива увезене робе.

У периоду од краја деведесетих до 2009. године економски јаз између старих, западних чланица ЕУ и новопримљених, бивших социјалистичких земаља смањивао се, али је и даље био велик. Процес конвергенције био је узрокован страним директним инвестицијама и отвореним трговинским односима, тј. укључивањем бивших социјалистичких земаља у шире јединствено тржиште и царински простор. Знатно је подигнут квалитет производње као главни вид пробитачне привредне активности, али и ниво услуга у терцијалном сектору (в. Rapacki et al., 2009). У новом положају добробити за постоцијалистички простор биле су директне стране инвестиције и лиценцирани трансфер технологија. Ове инвестиције и трансфери у бивше социјалистичке земље стизали су углавном из Немачке, Аустрије и Холандије. Највећи примаоци директних страних инвестиција биле су Пољска (чак 36% од свих инвестиција у односу на 10 земаља које су примљене у ЕУ 2004), Чешка Република (19%) и Мађарска (14%) (Gotseva et al.,

2014, str. 43). Током и након светске економске кризе стране инвестиције су почеле нагло да опадају, сведочећи о структурној слабости неких од „напумпаних“ економија новопримљених чланица ЕУ (пре свега балтичких земаља, али и Румуније, Мађарске итд.) (Götz, 2016, str. 15–33). Током друге деценије 21. века економије ових држава почињу да се опорављају, мада је степен њиховог привредног развоја и даље далеко испод нивоа забележених пре 2008. године.

Након три и по деценије од почетка транзиције и увођења вишепартијског система и више од две деценије чланства у Европској унији у постсоцијалистичким земљама видљив је читав низ проблема: широко раширена системска корупција, политичка нетолеранција, дискриминација етничких мањина и усвајање формалне, „фасадне“ демократије као средства манипулације бирачким телом. Такође, ту је и својеврсна одбојност бивших совјетских сателита према видовима наднационалног повезивања. Наиме, урушавање реалсоцијализма становништво ових држава видело је као прилику за обнављање националних држава, с традиционалним, историјским идентитетима и свим одликама суверенитета. Сасвим природно, постсоцијалистичке државе се не одушевљавају идејом да жртвују свој новостечени суверенитет зарад нових наднационалних интеграција, поготово што ове интеграције све више носе проблеме налик онима које су те државе преживеле као део источног лагера. У приликама када на просторима Запада трају процеси разградње традиционалних, колективних, а бујања других, алтернативних идентитета, њихово усвајање и афирмација у седиштима наднационалног

здања само изазива све јачи отпор у новопримљеним државама чланицама.

Приметни су и други контроверзни процеси, а најизраженији је онај који се односи на масовно мигрирање млађе популације у економски развијеније државе на простору старог континента (нпр. Пољска, прибалтичке земље, Румунија и Бугарска). Иако је дужина животног века у овим државама продужена за читаве три године услед побољшања општих услова живота у односу на последње године социјалистичког система – масовно мигрирање је додатно погоршало негативне демографске трендове у овим земљама (в. Liikanen et al., 2016). Дисбаланси у радно способној структури становништва дугорочно опасно угрожавају и привреду и пензионе системе бивших социјалистичких држава, суочавајући њихове политичке елите с проблемима равним решавању „квадратуре круга“.

Закључна разматрања

Историјска дистанца пружа нам повољније услове да реалније и критички свестраније сагледамо Берлински зид и његову стварну улогу у хладноратовском раздобљу, као и узроке пада реалсоцијализма, те процесе који су уследили.

На први поглед јасно је да Берлински зид, његово подизање и улога нису били последица различитих идеолошких светоназора и суштинских одлика два супротстављена друштвена система, већ, пре свега, изнуђена тактичка одлука услед немогућности да се постигне компромис између тадашњих суперсила. Совјети су подржали подизање зида тек када није било друге

опције. Проглашавати један изнуђен, преградни систем фортификационог типа за симболичку одлику једног друштвено-економског уређења, насупрот којем стоји његов у сваком смислу друштвени антипод – представља грубо поједностављивање и мистификовање. Обе стране, са обе стране зида, биле су међусобно затворене, у „хладноратовском“ гарду и војној приправности, а отворене за сарадњу са идеолошки блиским државама или државама трећег света (мада на другачијим основама) (McMahon, 2003).

Такође, данас постаје све јасније да је тврдња да је, с падом Берлинског зида, капиталистички и индивидуалистички Запад тријумфовао над социјалистичким и колективистичким истоком проблематична. Источни реалсоцијалистички систем се распао изнутра, сам од себе, због својих слабости и ригидности. Запад, додуше, јесте водио субверзивне операције широког спектра, али оне су имале другоразредни значај за окретање леђа маса дотрајалим социјалистичким режимима. Такође, потпуно је неодржива теза да је Реганово инвестирање у трку у наоружању (пројекат „Рат звезда“) буџетски исцрпео совјетску војну суперсилу терајући је да све више средстава улаже у одржавање војне равнотеже, док је у другим сегментима, пре свега оним који се односе на производњу робе широке потрошње, Источни блок све више заостајао. Сви планови о војним инвестицијама током осамдесетих година у СССР донети су много раније, у првој половини седамдесетих година, и никакав страх од Регановог „Рата звезда“ није могао да утиче на њих – јер је овај програм започет знатно касније. Што се тиче медијског утицаја и отворености Запада, тачно је да Источни блок није могао ви-

Александар М. Гајић

35 година након пада Берлинског зида:
последице и савремене тенденције

ше да одржи негативну слику о противнику код сопственог становништва. Суочене, међутим, са суровим капитализмом у којем су се недуго потом обреле – већина до јуче социјалистичких земаља и њихови грађани листом су се опредељивали за дозвољене социјално-тржишне концепције (због тога су се, код већине њих, током деведесетих година на власт враћали ре-

формисани комунисти у социјалистичком или социјалдемократском издању). Проблем је био што је, с нестанком тзв. комунистичке претње, западноевропска социјално-тржишна држава и сама била демонтирана, а простор најразвијенијих европских земаља такође био поступно подвргаван неолибералној агенди која је неумољиво крунила наслеђе „Државе благостања“

Подела Берлина током хладног рата, мапа из Музеја Берлинског зида са „чекпоинтом Чарли“
Фото: Shutterstock

(в. Wahl, 2011). У крајњем исходу, штету од пада социјализма имао је не само исток већ, у знатној мери, и запад Европе (Гајић, 2011, стр. 11–13).

Савремене конфронтације и поделе на антагонизоване таборе показује нам, такође, да простор Европе није постао простор мира и благостања. Стара стратегија „продора на исток“ у новом руху, подруку са евроинтеграцијама, довела је до опасног ширења НАТО у дубину евроазијског континента. Она је проузроковала руску реакцију, посебно након идеје о изградњи „нуклеарног штита“ на простору Источне Европе којим је НАТО смерао да неутралише опасност од могућег руског нуклеарног „узвратног удара“. Корак по корак, нови антагонизам довео је до тоталне изолације Русије од већег дела Европе и остракизма свих оних европских политичких субјеката који су заговарали помирење и покушај постизања нових видова сарадње. Бивше земље реалсоцијалистичког лагера подређене су прекоатланском хегемону и натеране да, вољно или невољно, играју задату улогу у новим видовима континенталних конфронтација.

У међувремену, простор целе Европе изложен је новим (углавном негативним) трендовима, постидеолошким утицајима и друштвеним процесима: старењу и опадању броја становника, културној и идентитетској декаденцији, коју понајвише проузрокује хедонистичка култура Запада са својим егоцентричним одређењима; масовним миграцијама с простора трећег света; терористичким активностима, као и бујању алтернативних идентитета и њихових постидеолошких агенди чији су циљеви несумњиво дугорочно спорни по опстанак савремених

друштава и свих видова заједништва. Суочен са овим изазовима, исток Европе се показује отпорнијим и виталнијим од свог западног дела, који је дубоко загазио у просторе скепсе, безвољности и грчевитог хватања за ситне, најличније материјалне привилегије. На просторима бивших социјалистичких држава показује се да су историјски идентитети и верска убеђења јачи него на западу Европе. Очито је да су, током трајања хладног рата и постојања Берлинског зида, испод прокламованог атеизма и комунистичког интернационализма, наслаге традиционалних вредности, верских убеђења и национално-колективних одређења остале конзервиране, док су нихилистички процеси на Западу ове идентитетске наслаге дубоко нагризле, тако да се данас ова „отворена друштва“ показују неспособним да се носе са изазовима садашњице.

У сваком случају, свет након пада Берлинског зида није постао бољи, мирнији и сигурнији, напротив: данас се на хладноратовску равнотежу снага гледа као на време стабилности, а на тадашње политичке и социјалне прилике као на много погодније него садашње. У време након његовог пада, показало се и да Берлински зид и реални социјализам нису највећа опасност која притиска европске народе и тера их на непотребна и опасна међусобна супротстављања. Сазрева свест да један много опаснији зид стоји и кроји судбину народа света – „улица зида“ („Wall Street“), те да би тек његов пад могао да доведе до делимичног испуњења оних жеља које су биле (сада се види – прерано) пробуђене с падом оног мање значајног и знатно мање кобног – Берлинског зида.

Литература/References

- Ágh, A. (2019). *Declining Democracy in East-Central Europe: The Divide in the EU and Emerging Hard Populism*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Brzezinski, Z. (1967). *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*. Harvard: Harvard University Press.
- Baun, M. (1996). *An Imperfect Union: The Maastricht Treaty and the New Politics of European Integration*. London: Routledge.
- Buch, C., Toubal, F. (2007). *Openness and Growth – The Long Shadow of Berlin Wall*, IAW Diskussionspapiere, No. 31, Tübingen: Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung (IAW).
- Gotseva, A., Tófalvi, Z., Perlaky-Tóth, K., Radu, B. et al. (2014). *25 years after the fall of the Iron Curtain – The state of integration of East and West in the European Union*. Bruxelles: European Commission - Directorate-General for Research and Innovation Publications Office.
- Schlott, R. (2015). *Die Todesopfer an der Berliner Mauer, 1961–1989*. Archiv für Sozialgeschichte 55, Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf
- Fukuyama, F. (1992). *End of History and the Last Man*, New York: Free Press.
- Gaddis, J. L. (2005). *Strategies of Containment – A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.
- Gaddis, J. L. (2005b). *The Cold War*. London: Penguin Press.
- Gajić, A. (2010). The Security of Europe – Geopolitical Aspect. In: A. Čorluka (ed.) *New Architecture of European Security – A Chance for Serbia*. Beograd: Centar za razvoj međunarodne saradnje, 3-17. [In Serbian]
- Gajić, A. (2011). *Spiritual Foundations of the World Crisis*. Beograd: Konras. [In Serbian]
- Gajić, A. (2013). EU Geopolitical Crises. In: A. Gajić, M. Igrutinović (eds.) *EU Crisis: Frameworks, Scope, Trends*. Beograd: Institut za evropske studije, 139-157. [In Serbian]
- Götz, M. (2016). FDI policies in Europe in the aftermath of the 2008 crisis. *Economics and Business Review*, II (1), 15-33. doi: 10.18559/ebr.2016.1.2
- Gore, C. (2000). The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries. *World Development* Vol. XXVIII (5), 789-804. doi: 10.1016/S0305-750X(99)00160-6
- Harrison, H. (2003). The Berlin Wall, Ostpolitik and Detente, *GHI Bulletin Supplement*, No.1, 5-18 Available at https://is.muni.cz/el/1490/jaro2017/CZS51/um/68621783/berlin_wall_ostpolitik.pdf
- Hogan, M. (1989). *Marshall Plan: America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947–1952*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hofhansel, C. (2005). *Multilateralism, German Foreign Policy and Central Europe*, London: Routledge.
- Kempe, F. (2011). *Berlin 1961*. London: Penguin Group.

- Klingemann, H. D., Fuchs, D. and Zielonka, I. 2006. *Democracy and Political Culture in Eastern Europe*. London: Routledge.
- Kissinger, H. (1999). *Diplomacy II*. Beograd: Verzal Press. [In Serbian]
- Layne, C. (2003). America as European Hegemon. *The National Interest*, 72, 17–29. Available at <http://www.jstor.org/stable/42897479>
- Liikanen, I., Scott J. W., and Sotkasiira, T. (ed.) (2016). *The EU's Eastern Neighbourhood: Migration, Borders and Regional Stability*. London: Routledge.
- McMahon, R. (2003). *Cold War: Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Rapacki, R., Próchniak, M. (2009). *The EU Enlargement and Economic Growth in the CEE New Member Countries*. DG ECFIN economic Papers 367, Brussels: European Commission.
- Rottman, G., Taylor, C. (2008). *The Berlin Wall and the Intra-German Border, 1961–89*. Oxford: Osprey.
- Spykman, N. (1942) *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*. New York: Harcourt, Brace & Co.
- Wahl, A. (2011). *The Rise and Fall of the Welfare State*. London: Pluto Press.
- Wallerstein, I. (2004). *World System Analysis: An Introduction*. Durham: Duke University Press.

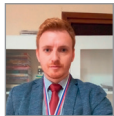
Aleksandar M. Gajić
Institute of European Studies
Belgrade (Serbia)

35 years from the fall of the Berlin Wall: consequences and modern tendencies

Summary

The paper examines modern processes in Europe three and a half decades after the fall of the Berlin Wall. The time distance offers more favourable conditions for perceiving the Berlin wall and its role, as well as the causes of the fall of real socialism and the ensuing processes by using the historical and comparative method, and also the synthetic-analytical method. The paper is divided into three segments: the first one deals with the demystification of the Berlin Wall and its historical role from the time of its construction to its destruction; the second segment deals with the analysis of direct and long-term consequences of the fall of the Berlin Wall, while the third one is dedicated to the forms of changes and their tendencies in Europe. The conclusion of the paper synthesizes the findings from all three chapters and gives a critical review of today's state of affairs on the European continent.

Keywords: Berlin Wall, unification of Germany, fall of socialism, transition, geopolitics

Рајко Ч. Петровић^[1]
Институт за европске студије
Београд (Србија)

УДК 327(73)"1843/1849"
323(73)"2025"
321.01
Оригинални научни рад
Примљен: 5.5.2025.
Прихваћен: 25.7.2025.
doi: 10.5937/napredak6-58647

Оживљавање Монроове доктрине – Трампов поход на Панаму, Канаду и Гренланд

Сажетак: Предмет истраживања у овом раду јесте спољна политика новоизабраног америчког председника Доналда Трампа према деловима западне хемисфере – конкретно према Панами, Канади и Гренланду, које отворено претендује да припоји Сједињеним Америчким Државама. Полазна хипотеза истраживања је да Доналд Трамп жели да оживи Монроову доктрину формулисану још 1823. године према којој Сједињене Државе треба да буду неупитни геополитички господар западне хемисфере. Резултати истраживања показују да, упркос помпезним најавама Доналда Трампа да ће територијално проширити своју земљу, током првих шест месеци његовог мандата нису предузети значајнији кораци у том правцу. У истраживању смо се користили историјском методом, методом анализе и методом студије случаја.

Кључне речи: Доналд Трамп, Сједињене Америчке Државе, Монроова доктрина, западна хемисфера

Уводна разматрања

Након величанствене и убедљиве победе на председничким изборима одржаним 5. новембра 2024. године, на којима је са 49,80% освојених гласова (77.302.590 гласова укупно, 312 од потребних 270 електорских гласова) поразио противкандидаткињу из редова Демократске странке Камалу Харис (Kamala Harris), која је освојила 48,32% гласова (75.017.613 гласова укупно,

226 електорских гласова), републиканац Доналд Трамп (Donald Trump) постао је по други пут председник Сједињених Америчких Држава. Ретко ко није остао изненађен и затечен чињеницом да је Трамп победио Харисову у свим тзв. колебаљивим државама (*swing states*) – Невади, Аризони, Џорџији, Северној Каролини, Пенсилванији, Мичигену и Висконсину (CNN, 2024). Током предизборне кампање Трамп је јасно ставио до знања својим бирачима и Американцима

[1] rajko.petrovic@ies.rs; <https://orcid.org/0000-0003-1383-7339>

уопште да, уколико буде изабран за председника државе, планира да настави тамо где је стао четири године раније. Као унутрашње политичке и друштвене приоритете Трамп је поставио отварање нових радних места за америчке раднике (посебно за сиромашне и припаднике средње класе), смањење инфлације и пореза, заштиту хришћанских породичних и јавних вредности (борба против ЛГБТ идеологије, воук/*woke* културе и сл.) и депортовање илегалних миграната, посебно оних с криминалним досијеима. Спољнополитички аспекти Трампових предизборних обећања тицали су се најпре заустављања рата у Украјини и на Блиском истоку, а потом и економског зауздавања Кине, увођења царина на увоз робе из већег броја земаља света и финансијског „дисциплиновања“ осталих земаља чланица НАТО (N1, 2024).

Након што је 20. јануара 2025. и званично положио заклетву као 47. амерички председник, Трамп је америчкој јавности представио „Пројекат 2025“ („Project 2025“), односно 900 страница обиман списак јавних политика које у наредне четири године планира да имплементира. Најзначајнији предлози „Пројекта 2025“ јесу следећи: стављање целокупне федералне бирократије, укључујући и независне агенције, под директну контролу председника (тзв. унитарна извршна теорија / *unitary executive theory*), укидање или значајно смањење обима рада појединих државних агенција попут Агенције САД за међународни развој (USAID), ограничење продаје пилула за абортус (Трамп је претходно одустао од идеје да тражи забрану абортуса на националном нивоу), депортација милиона „недокументованих“ имиграната и наставак изградње зида на јужној граници са Мексиком,

напуштање међународних споразума који се односе на заштиту климе и експлоатацију америчких енергената (чувена фраза *drill, baby, drill*) и признање мушког и женског пола као јединих природних полова (Wendling, 2025).

Појам и значај Монроове доктрине

Да бисмо разумели Трампову спољнополитичку оријентацију, коју ћемо касније у раду елаборирати, а у чијој је сржи пуна политичка, економска и безбедносна доминација Сједињених Америчких Држава, најпре је неопходно да се осврнемо на појам и значај Монроове доктрине, која је још пре два века ударила темеље таквом размишљању и пракси. Монроова доктрина (*Monroe Doctrine*) представља кратку америчку спољнополитичку стратегију, коју је осмислио тадашњи амерички председник Џејмс Монро (James Monroe) 1823. године, према којој је, у најкраћем, требало под паролом „Америка Американцима“ забранити даљу колонизацију земаља америчких континената од Европљана, с једне, али и ставити посматрани простор под директну војну, политичку и економску контролу Сједињених Држава, с друге стране (Petrović, 2023, str. 10). Разумети Монроову доктрину немогуће је без разумевања историјског контекста у којем је настала. Сједињене Државе су почетком 19. века биле млада држава која је и даље страховала од британског колонијализма, али и других европских колонијализама и, ради њиховог сузбијања и превенције, водила се двома логикама – првом, да што је више простора на северноамеричком

Рајко Ч. Петровић

Оживљавање Монроове доктрине – Трампов поход
на Панаму, Канаду и Гренланд

континенту заузме за себе (куповином, војним
освајањима, протеривањем аутохтоних наро-
да) и другом, да свој утицај што више прошири
на геополитички простор који данас називамо
Латинском Америком. У то време латиноамер-
ичке земље тек су кренуле да се ослобађају од
шпанског и португалског колонијализма и би-

ле су много заосталије по свим параметрима
од Сједињених Држава. Штавише, већина њих
је прекопирала амерички политички систем, с
председником као доминантном политичком
фигуром, дводомном скупштином, па чак и
двопартијским системом. Оно што је, с друге
стране, битно разликовало земље овог поднебља

Џејмс Монро, дело Гилберта Стјуарта, 1820–1822, уље на платну

Фото: Shutterstock

од Сједињених Држава били су клијентелизам, аморални фамилизам и каудиљизам (култ обожавања снажног патерналистичког лидера) као генерацијски укоренењени негативни облици друштвено-политичких односа (Krstić, 2014).

Нема никакве сумње да су Сједињене Државе од 1823. до 1898. године успеле да успоставе апсолутну хегемонију на западној хемисфери. Ту 1898. годину обележио је Америчко-шпански рат, који је резултирао не само поразом Шпаније већ и потпуним крахом Шпанске империје, која је тада практично престала да постоји. Сједињене Државе су, осим Филипина и Гвама, преузеле од Шпанаца и Кубу и на тај начин кренуле у ширење свог утицаја у Карипском региону. Не треба заборавити да су своју доминацију у односу на латиноамеричке комшије потврдиле и током Америчко-мексичког рата (1846–1848) када су не само задржале Тексас него и освојиле трећину младе мексичке државе, где су америчке трупе чак умарширале у престоницу Сијудад Мексико. С Канадом, која је независност од Уједињеног Краљевства фактички стекла 1931. године и с којом дели најдужу копнену границу двеју држава на свету, Сједињене Државе нису имале већих политичких, а камоли војних сукоба. Истини за вољу, Сједињене Државе су водиле рат с британским трупама на данашњем канадском тлу далеке 1812. године, али тај сукоб никако није имао обележја америчко-канадског у савременом значењу тих појмова, већ је представљао покушај Британаца да поврате бивше америчке колоније под своју контролу. Током 20. века Сједињене Државе спровеле су низ што директних, што индиректно подржаних војних акција широм Латинске Аме-

рике са циљем свргавања идеолошки и на друге начине неподобних режима. Процењује се да је њихов број био чак већи од 50. Тако је војска Сједињених Држава извршила инвазију на Доминиканску Републику 1965, на Гренаду 1983, Панаму 1989. и Хаити 2004. године. Свесрдно су подржавале десничарске антикомунистичке режиме (посебно након страха од ширења комунизма услед успеха Кубанске револуције 1959. године) у широкој и вишедеценијској операцији познатој под кодним именом „Кондор“ (Operation Condor) – од Аугуста Пиночеа (Augusto Pinochet) у Чилеу, преко Хорхеа Рафаела Виделе (Jorge Rafael Videla) у Аргентини, Алфреда Стреснера (Alfredo Stroessner) у Парагвају, Уга Бансера (Hugo Banzer) у Боливији и Франсиска Моралеса Бермудеса (Francisco Morales Bermúdez) у Перуу, све до подршке Мануелу Норијери (Manuel Noriega) у Панами и тзв. контрама (Los Contras) у Никарагви. Резултат свега тога био је улазак Сједињених Држава у 21. век као апсолутног хегемона на западној хемисфери, а свакако и једине глобалне суперсиле у време након пада Берлинског зида и имплозије Совјетског Савеза. Ово последње је посебно негативно утицало на комунистичку Кубу и сандинисте у Никарагви као последње тачке отпора америчким геополитичким и геоекономским амбицијама у том делу света.

Трамп као Реган – инвазија на Панамски канал у најави?

Важно је разумети историјат америчко-панамских односа да би се схватиле Трампове

нескривене амбиције у вези са повратком Панамског канала под америчку контролу. Панама је своју независност стекла од Колумбије 1903. године захваљујући директној политичкој и индиректној војној помоћи Сједињених Држава. У међувремену су Сједињене Државе кроз преговоре с Колумбијом издејствовале да им се допусти да прокопају Панамски канал на најужем земљоузу који је раздвајао Карипско море од Пацифика (након што је пропао француски покушај да га прокопа крајем 19. века). Американци су, коначно, 1914. године завршили прокопавање канала дугог 82 километра и широког између 90 и 350 метара, ставивши га притом под своју контролу. Најважније политичке фигуре у Панами у другој половини 20. века била су двојица диктатора, Омар Торихос (Omar Torrijos) и Мануел Норијега, и обојица су на власти опстајала захваљујући америчкој подршци, те су обојица уклоњена с власти у тренутку када више нису радили у корист америчких интереса. Једино што је по дугорочне панамске интересе остало корисно иза Торихоса био је споразум који је он потписао са америчким председником Џимијем Картером (Jimmy Carter), према ком се Панамски канал враћа под панамски суверенитет 1999. године, што се касније и десило. Већ смо истакли да су Сједињене Државе извршиле инвазију на Панаму 1989. године када су успешно свргле наркоклептократски режим Мануела Норијеге, што је за последицу имало демократизацију Панаме, али и престанак постојања панамске војске. Сједињене Државе су данас највећи панамски увозни и извозни трговински партнер

и са њом имају потписан споразум о слободној трговини из 2012. године (Petrović, 2023).

Свега два месеца након што је победио на председничким изборима, а још пре инаугурације, Трамп је, на себи својствен начин, запретио да ће његова земља ставити Панамски канал под своју контролу, баш као што је то био случај пре 1999. године. Наиме, Трамп је оптужио Панаму да наплаћује превисоке цене приликом транспорта робе кроз Панамски канал и истакао да је таква ситуација не само крајње неповољна за Сједињене Државе (јер кинеско трговинско и инфраструктурно присуство на том простору вртоглаво јача) већ и неправедна, јер је његова земља изградила тај канал. Новоизабрани амерички председник је врло експлицитно изјавио да неће дозволити да Панамски канал „падне у погрешне руке“, алудирајући притом на чињеницу да, иако Кина не управља директно каналом, филијале компаније CK Hutchison Holdings, чије је седиште у Кини, управљају двема стратешки важним лукама од којих се једна налази на улазу у канал из правца Пацифика, а друга на улазу из смера Карипског мора. У једном од својих обраћања америчкој нацији преко друштвене мреже Truth Social Трамп је поручио да Сједињене Државе поткрадају у Панамском каналу, као и у другим деловима света, подвлачећи притом да су накнаде које Панама наплаћује смешне и веома неправедне. Штавише, Трамп је поручио да ће, уколико се панамске власти не буду понашале фер према Сједињеним Државама поводом коришћења Панамског канала, Сједињене Државе вратити себи Панамски канал брзо и у потпуности. С друге стране, председник

Панаме Хосе Раул Мулино (José Raúl Mulino), обраћајући се панамској јавности, поручио је да Кина не управља Панамским каналом, да независност Панаме не може бити предмет преговора и јасно истакао да сваки квадратни метар како Панамског канала, тако и његове околине припада Панами и да се то неће мењати (Voice of America, 2024).

Оштар одговор Панаме, међутим, није колебао Трампа у његовој намери да настави с притиском на њу поводом Панамског канала. Штавише, Трамп је у свом инаугурационом говору обећао својим суграђанима да ће вратити Панамски канал под америчку контролу, позивајући се притом на „Манифест судбине“ (Manifest Destiny) – концепт експанзионизма Сједињених Држава по Божијој промисли који је, под снажним утицајем пуританске религиозне мисли, уобличен већ у 19. веку. Он је оптужио Панаму да је своје операције у вези са контролом Панамског канала пребацила на Кину, те на тај начин прекршила обећање које је дала у споразуму који је ступио на снагу 1999. године. „Нисмо га дали Кини. Дали смо га Панами, и вратићемо га“ – поручио је Трамп (Milikšić, 2025). Крајем априла 2025. године Трамп је истакао да би америчким бродовима, како војним, тако и комерцијалним, требало да буде дозвољено да бесплатно пролазе кроз Панамски и Суецки канал, објашњавајући притом да ти канали не би ни постојали без Сједињених Држава. Том приликом Трамп је додао да је америчког државног секретара Марка Рубија (Marco Rubio), иначе сина кубанских антикомунистичких имиграната, замолио да се „одмах побрине за ову ситуацију“ (Politika, 2025a).

Трампов предлог о присаједињењу Канаде Сједињеним Америчким Државама

Историјски гледано, односи између Сједињених Држава и Канаде као двеју суседних и младих држава на западној хемисфери били су, све до недавно, изузетно добри. Обе земље су чланице НАТО, а њихове одбрамбене политике додатно су преплетене кроз здружену ваздушну команду Сједињених Држава и Канаде (North American Aerospace Defense Command, NORAD). Оне деле заједничку границу дужине 5.525 миља коју не чувају њихове војне снаге, а значајна је и географска, саобраћајна и економска повезаност пограничних делова двеју земаља, па тако Сијетл и Ванкувер са својим околинама чине једну макрорегију, где се преко границе неретко прелази само уз саобраћајну дозволу или студентски индекс. Од 1993. до 2018. године Сједињене Државе и Канада су, заједно са Мексиком, функционисале у оквирима Северноамеричког споразума о слободној трговини (North American Free Trade Agreement, NAFTA), који је замењен новим међусобним споразумом 2018. године. Економска америчко-канадска интеракција је значајна, те је, примера ради, током 2023. године прекогранична размена роба и услуга прелазила вредност од 2,5 милијарди долара на дневном нивоу. Свеукупни односи Сједињених Држава и Канаде подигнути су на још виши ниво за време двојице леволибералних председника Џозефа Бајдена (Joseph Biden) и Џастина Трудоа (Justin Trudeau) у периоду између 2020. и 2025. године (Gatz et al., 2025).

Почетак другог Трамповог председничког мандата донео је, међутим, драстично погоршање

америчко-канадских односа. Наиме, већ у децембру 2024. године, дакле пре него што је и званично инаугурисан, односно свега месец дана након изборне победе, Трамп је у разговору с канадским премијером Трудоом не само запретио да ће северном суседу увести високе царине већ је и предложио да Канада постане 51. америчка савезна држава, чиме је шокирао не само америчку и канадску него и светску јавност уопште. Трамп је јасно подвукао да Канаду, баш као и Мексико, сматра кривом због њене наводне неспособности да заустави улазак илегалних миграната и опојних дрога са своје територије на територију Сједињених Држава. Амерички председник је такође ставио до знања канадском премијеру да амерички трговински дефицит са Канадом премашује 100 милијарди долара, те упозорио да ће наметнути царине од 25% на сву канадску робу. Трудо је нагласио да би такав потез могао да разори канадску економију, док је Трамп, на крајње волшебан начин, прокоментаришао да би Трудоу можда лепше стајала титула гувернера 51. америчке савезне државе неголи садашња титула премијера (Stefanović, 2024). Већ идућег месеца Трамп је позвао Американце да не купују канадске производе, поновивши притом да би волео да види Канаду као 51. америчку савезну државу. Иако је, с друге стране, Трудо поручио да од тога неће бити ништа, Трамп се није зауставио у својој реторици већ ју је додатно појачао тако што је на свом профилу на мрежи Truth Social објавио карту Сједињених Држава са Канадом као њеним делом. Након што је Трудо поднео оставку на место канадског премијера, Трамп је поручио да је америчко-канадска граница вештачка и да би многи Канађани волели да буду део Сједињених Држава (RTS, 2025a). Трамп је и у фебруару месецу 2025.

године поновио да би решење за заоштравање канадско-америчких економских односа (након што је Трамп испунио обећање и већ у јануару 2025. године увео царине на 25% за сву канадску робу) могло бити да се Канада припоји Сједињеним Државама. Канада је на то одговорила реципрочном мером, уводећи тарифе на америчку робу у висини од 25%, да би Трамп касније опозвао део уведених тарифа. Амерички председник је, међутим, преко Truth Social профила поручио следеће: „Плаћамо милијарде долара за субвенције Канади. Зашто? За то нема разлога. Не треба нама ништа што они имају. Имамо неограничену количину енергента, требало би да сами производимо аутомобиле и имамо више дрвне грађе него што можемо да потрошимо. Без наших субвенција, Канада не би постојало као одржива земља. Грубо, али истинито!“ (Politika, 2025b).

У међувремену је британска истраживачка агенција „Ју гов“ (YouGov) спровела анкету међу Канађанима у вези са евентуалним прикључењем њихове земље Сједињеним Државама, где је 77% испитаника рекло да се у већој или мањој мери противи томе. С друге стране, тек је 36% Американаца (већином Трампови гласачи) за припајање Канаде, док је против тога њих 42% (већином гласачи демократа и Камале Харис). Чак 74% Канађана мисли да би евентуално припајање било тежак процес, а исто мишљење дели 68% Американаца. Насупрот томе, свега 13% Американаца и 15% Канађана мисли да би спајање двеју земаља текло лако (Politika, 2025b). То није обесхрабрило Трампа, који је крајем априла 2025. године, уочи парламентарних избора у Канади, тој земљи пожелео срећу на изборима, поновивши свој став да она треба да се припоји Сједињеним Државама. „Изаберите човека који има снагу и му-

дрост да преполови ваше порезе, бесплатно повећа вашу војну моћ на највиши ниво у свету, учетворостручи ваше пословање са аутомобилима, челиком, алуминијумом, грађом, енергијом и у свим другим индустријама, без царина или пореза, све то ако Канада постане драгоцене држава САД“ – написао је том приликом Трамп на друштвеној мрежи Truth Social (*Politika*, 2025c). На тим изборима, међутим, победу је однела Либерална странка Марка Карнија (Mark Carney), новог канадског премијера, који је поручио да Трамп неће успети да сломи Канаду и испуни свој циљ да је поседује, емотивно говорећи о томе да Сједињене Државе желе канадску земљу, ресурсе и воду (RTS, 2025b).

Гренланд – од предлога откупљивања до отворених претњи Данској

Гренланд је аутономна територија, која, заједно са Данском и Фарским острвима, чини саставни део сувереног Данског Краљевства. Реч је о највећем острву света површине 2.166.086 км² које је смештено на северноамеричком континенту, а део је и Арктичког круга. Насељено је претежно Инuitима (које је погрешно и увредљиво звати Ескимима), чији положај суштински никада није био равноправан с Данцима као управљачком и економском елитом на том простору. Осим што је богата рибом и туристичким потенцијалима услед неретко нетакнуте природе, претпоставља се да је Гренланд испод својих ледених површина богат златом, угљем, бакром и цинком. Ово острво је под власт Викинга пало још крајем 10. века када се Ерик Црвени са својом експедицијом искрцао на његове

обале, а под контролом данске круне налази се од 1721. године. Током последњих 300 година Данска је, у складу са својим могућностима, економски експлоатисала Гренланд, ширила протестантизам и сопствени културни образац међу покореним Инuitима, те захваљујући Гренланду Данско Краљевство и данас ужива статус површински највеће земље Европе (не рачунајући Русију као евроазијску земљу), као и статус арктичке силе (Vićentić, 2021, str. 160). Начин живота Инuitа у складу с природом и од природе нарушаван је генерацијама уназад туторством званичног Копенхагена, што је значајно утицало на чињеницу да је Гренланд данас простор са највећом стопом самоубиства на свету. Многи Инuitи се, сходно томе, залажу за то да Гренланд постане независна држава јер то виде као једини начин да заштите како свој идентитет, тако и природне ресурсе (Petrović, Babić, 2024, str. 185).

Захваљујући свом изузетном геостратешком значају у контексту „трке за Арктик“ међу великим силама која, услед глобалног загревања и топљења дебелих покривача леда, неизбежно следи, Гренланд је за Доналда Трампа скоро па постао опсеција. Иако је територија Гренланда 80% прекривена ледом и броји свега 56.000 становника (који махом живе у главном граду Нук на југозападној обали острва и око њега), Сједињене Државе на Гренланду имају свемирску базу Питуфик (некадашња ваздухопловна база Тјул), која представља важан део америчке одбрамбене стратегије на северној хемисфери и пројекције моћи ка Арктику у будућности. Трамп је још током свог првог председничког мандата 2019. године понудио данским властима да купи Гренланд, али је из данске владе и министарства спољних послова стигао јасан одговор да то острво није на продају, на чему се ова прича

Рајко Ч. Петровић

Оживљавање Монроове доктрине – Трампов поход на Панаму, Канаду и Гренланд

тада и завршила (BBC, 2019). Трампов повратак на власт, међутим, донео је другачију и одлучнију реторику о будућности Гренланда. Он је, наиме, поново дао могућност Данској да прода Гренланд Сједињеним Државама, али је уједно јасно ставио до знања да може бити разматрана и војна опција преузимања Гренланда уколико се куповина не реализује. Амерички председник је више пута у првој половини 2025. године поновио да би Гренланд могао бити део Сједињених Држава у будућности упркос томе што нити данска влада жели да се одрекне тог острва, нити Инуити на Гренланду желе да се припоје Сједињеним Државама. Трамп

је, међутим, озбиљност своје намере показао тако што је на Гренланд послао свог потпредседника Џејмса Дејвида Венса (James David Vance), али и свог сина Доналда Трампа Јуниора (Donald Trump Jr.). Управо је Венс током своје посете поменутој војној бази Питуфик поручио да „Сједињене Државе морају да преузму контролу над Гренландом, како би зауставиле претњу Кине и Русије“ (*Politika*, 2025d). Он је поновио Трампов став да Гренланд треба да буде део Сједињених Држава зарад мира у свету и да званични Копенхаген није уложио довољно у људе на Гренланду нити у безбедност острва (*Politika*, 2025d).

| 77

Фото: Shutterstock

Закључак

Нема никакве сумње да новоизабрани амерички председник Доналд Трамп жели да Сједињене Државе поново учини великим, како је и гласио његов чувени предизборни слоган, и то пре свега у војном и геополитичком смислу. Обећања која је Трамп дао својим бирачима и свим грађанима Сједињених Држава била су бројна и неретко грандиозна. Једно од њих, макар и индиректно, било је да ће њихова земља остати неприкосновени војни, политички, економски и геостратешки господар западне хемисфере, што је и била током последњих стотињак година. У том смислу Трамп је, желећи да Сједињене Државе одржи конкурентним Кини и Русији као двома нарастајућим глобалним силама, посегаво за оживљавањем Монроове доктрине, постављене још 1823. године, према којој Американци имају два важна задатка – да спрече уплив других сила у западну хемисферу и да они буду апсолутни господар тог простора. Трампова одлука да Мексички залив буде званично преименован у Амерички залив јасно говори о томе с колико детаља се приступа овом подухвату. За разлику од Русије, чије присуство на латиноамеричком простору није значајно, Кина заиста представља великог америчког ривала у посматраном делу света, где је довољно поменути да је свим земљама јужно од Колумбије и Еквадора Кина данас најзначајнији трговински партнер. У том контексту треба тумачити Трампову намеру да Кину оптерети високим тарифама, с једне стране, те да заузме Панамски канал, Гренланд па чак и Канаду, с друге стране.

Након првих сто дана Трампове администрације можемо са сигурношћу рећи да Трамп, сем појачане реторике, није учинио ништа конкретно

да би ојачао позиције Сједињених Држава на западној хемисфери у контексту његових нескривених намера према Гренланду, Канади и Панамском каналу. Конкретно говорећи, Трамп нити једну од посматраних територија није припојио Сједињеним Државама нити их је ставио под њихову директну контролу. Канада је одлучно одбацила талас првих Трампових претњи да би могла постати део Сједињених Држава, званични Вашингтон још увек не примењује тарифе на увоз робе из Канаде, а нова канадска влада још је одлучнија од претходне у намери да очува суверенитет и територијални интегритет своје земље. Овде треба додати и фактор Франкоканађана у Квебеку (преко 20% укупне канадске популације) који се деценијама жестоко опиру англоканадској доминацији и асимилацији и који тек не би пристали да буду део једне још веће англофоне целине. Најмање шансе за спровођење у дело Трампове нове Монроове доктрине управо су у случају Канаде. Нешто веће шансе Трамп има када је реч о будућности Панамског канала. Иако власти ове земље енергично одбацују предлог да се одрекну контроле над њим, Панама је већ једном у не тако давној прошлости била жртва америчке војне инвазије. Олакшавајућа околност за Панаму могла би бити чињеница да Кина данас сувише зависи од Панамског канала у смислу трговине да би га тек тако препустила под пуну америчку контролу. Коначно, чини се да највеће шансе за остварење својих наума Трамп има на Гренланду. Овде такође имамо ситуацију да се већина Гренланђана, с једне, и већина Данаца, с друге стране, противе продаји овог острва Сједињеним Државама, али је питање колико би били спремни и способни да се бране од евентуалне америчке инвазије. Данска у безбедносном смислу као део НАТО директно

зависи од Сједињених Држава, а отежавајући фактор јој свакако може бити и чињеница да Гренланди нису заинтересовани да бране данске интересе на својој територији. Закључно, нема сумње

да ће Трамп додатно појачати своју реторику у правцу три поменуте територије, а остаје да се види да ли ће самопрокламовани „светски миротворац“ начинити корак даље и употребити силу.

Литература/References

- BBC. (2019). *Greenland: Trump warned that he cannot buy the island from Denmark*. Available at: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-49370218> [In Serbian]
- CNN. (2024). *Election 2024: Presidential results*. Available at: <https://edition.cnn.com/election/2024/results/president?election-data-id=2024-PG&election-painting-mode=projection-with-lead&filter-key-races=false&filter-flipped=false&filter-remaining=false>
- Gatz, L.; Kitamura, K. H.; Larson, L. N.; Lipiec, E.; Marshak, A. R.; Meyer, P. J.; Parfomak, P. W.; Sheikh, P. A. and Stern, C. V. (2025). *Congressional Research Service, Canada: Background and U.S. Relations* (January 10, 2025), 1–55.
- Krstić, Z. (2014). *Latin America – challenges and obstacles to democratization*. Beograd: Fakultet političkih nauka. [In Serbian]
- Milikšić, M. (2025). *A second American invasion is being prepared?! Fear spreads after Trump's threats, everyone remembers bombs and bodies in the streets: the sky was on fire from explosions*. Available at: <https://www.blic.rs/vesti/svet/sprema-se-druga-americka-invazija-na-panamu-strah-se-siri-nakon-trampovih-pretnji/p52pse3> [In Serbian]
- N1. (2024). *What is in store for the US and the world: seven things Trump promised to do as president*. Available at: <https://n1info.rs/svet/sta-ceka-sad-i-svet-sedam-stvari-koje-je-tramp-obecao-da-ce-uraditi-kao-predsednik/> [In Serbian]
- Petrović, R. and Babić, D. (2024). *Crimes of Western Civilization*, Belgrade: Catena Mundi and Institute of European Studies [In Serbian]
- Petrović, R. (2023). *Political Systems of Latin American Countries*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Beograd: Institut za evropske studije. [In Serbian]
- Politika. (2025a). *Trump: Allow American ships to travel free of charge through the Panama and Suez Canals*. Available at: <https://www.politika.rs/sr/clanak/674993/tramp-americkim-brodovima-dozvoliti-da-besplatno-putuju-panamskim-i-sueckim-kanalom> [In Serbian]
- Politika. (2025b). *Trump reiterates proposal to make Canada the 51st state within the US*. Available at: <https://www.politika.rs/scc/clanak/658651/tramp-ponovio-predlog-da-kanada-postane-51-savezna-drzava-u-okviru-sad> [In Serbian]
- Politika. (2025c). *Donald Trump wishes Canada good luck in the election and invites it to become America's 51st state*. Available at: <https://www.politika.rs/scc/clanak/675227/donald-tramp-pozeleo-kanadi-srecu-na-izborima-i-pozvao-je-da-postane-51-drzava-amerike> [In Serbian]
- Politika. (2025d). *JD Vance: US needs control of Greenland to defend itself from China and Russia*. Available at: <https://www.politika.rs/scc/clanak/669772/dzej-di-vens-sad-je-potrebna-kontrola-nad-grenlandom-da-bi-se-odbranile-od-kine-i-rusije> [In Serbian]

- RTS. (2025a). *Trump „annexed” Canada on the map*. Available at: <https://www.rts.rs/lat/vesti/svet/5621771/tramp-pripojio-kanadu-na-mapi.html> [In Serbian]
- RTS. (2025b). *Liberal victory in Canadian election; Carney: Trump will not break us; Poilievre conceded defeat*. Available at: <https://www.rts.rs/lat/vesti/svet/5700851/kanada-izbori-karni-liberali-pobeda-donald-tramp.html> [In Serbian]
- Stefanović, J. (2024). *Trump wants Canada to become the 51st US federal state?! The details of the conversation with the Prime Minister emerged; Trum gave him an ultimatum*. Available at: <https://www.blic.rs/vesti/svet/tramp-pred-lozio-da-kanada-postane-51-savezna-americka-drzava/86lbqw5> [In Serbian]
- Vićentić, J. (2021). „Unimaginable” colonialism and its echoes – Nordic states in the colonial venture. In: D. Babić, R. Petrović, J. Vićentić (eds.) *Europe’s confrontation with its colonial past* (150-182). Belgrade: Institute of European Studies [In Serbian]
- Voice of America. (2024). *Trump threatened to regain control of the Panama Canal*. Available at: <https://www.glasamerike.net/a/sjedinjene-drzave-centralna-amerika-panama-panamski-kanal-tramp-kontrola-kina-pedsednik-prolaz-ekonomija/7910899.html> [In Serbian]
- Wendling, M. (2025). *Project 2025: The right-wing wish list for Trump’s second term*. Available at: <https://www.bbc.com/news/articles/c977njnvq2do>

Rajko Č. Petrović

Institute of European Studies
Belgrade (Serbia)

Reviving the Monroe Doctrine – Trump’s Campaign for Panama, Canada and Greenland

Summary

The research subject in this paper is the foreign policy of the newly-appointed US president Donald Trump in relation to the parts of the Western Hemisphere – primarily Panama, Canada and Greenland, openly claiming them for the United States of America. The starting hypothesis is that Donald Trump wants to revive the Monroe Doctrine formulated as early as 1823 and stipulating that the United States should be the indisputable master of the Western Hemisphere. The research results show that, despite Donald Trump’s pompous announcements that he would expand the territory of his country during the first six months of his mandate, no significant steps were taken in that direction. In the research, the historical method, the analysis method and the case study method were applied.

Keywords: Donald Trump, United States of America, Monroe Doctrine, Western Hemisphere

Владан Д. Станић^[1]

Министарство одбране
Београд (Србија)

УДК 355.3(4-6EU)

Прегледни научни рад

Примљен: 27.6.2025.

Прихваћен: 6.8.2025.

doi: 10.5937/napredak6-59794

Мобилност војних снага као изазов Европске уније у области одбране

Сажетак: У раду је анализирано шта су били покретачи за разматрање и у којој мери је Европска унија унапредила мобилност војних снага у Европи. Мобилност војних снага омогућава ефикасан, благовремен и безбедан транспорт и распоређивање војног особља, наоружања и војне опреме за потребе извођења мисија, операција, вежби или свакодневних активности. Сукоб између Русије и Украјине указао је на хитну потребу да се знатно унапреди мобилност војних снага унутар и изван Уније реализацијом пројеката који се односе на војну мобилност и развојем транспортне инфраструктуре двоструке намене у оквиру транс-европске транспортне мреже. Слободно кретање војних снага у Европи, без икаквих препрека, питање је које има стратегијски значај како за ЕУ, тако и за НАТО. Ипак, закључено је да тренутно стање саобраћајних комуникација није на задовољавајућем нивоу, те у складу с тим ЕУ (и НАТО) предузимају опсежне мере да створе услове за потпуно несметано кретање сопствених војних снага. Закључци у раду изведени су доминантно употребом методе анализе и компаративне методе. Подаци су прикупљени квалитативном анализом садржаја релевантних докумената и изјава, а излагање је претежно хронолошко. У дисциплинарном погледу чланак се темељи на науци о међународним односима, претежно на спољнополитичкој анализи.

Кључне речи: Европска унија, војне снаге, мобилност, колективна одбрана, одбрамбене иницијативе

Увод

Мобилност војних снага у Европи која подразумева брзо пребацивање снага и опреме са запада на исток континента тема је која се већ дуже време налази високо на агенди састанака на нај-

вишем нивоу у Европској унији (ЕУ) и НАТО. Реч је о организованом кретању војног особља, наоружања и војне опреме на постојећој мрежи саобраћајница, укључујући прелазак граница између држава коришћењем различитих начина транспорта – копненим, воденим и ваздушним

[1] vladan.stanic.srb@gmail.com ; <https://orcid.org/0009-0003-4568-6202>

путем. Ефикасна војна мобилност унутар, али и изван ЕУ унапређује способности Уније да одговори на кризне ситуације у њеном суседству. Она државама чланицама ЕУ, али и НАТО, омогућава да делују брже, у складу са својим одбрамбеним потребама и обавезама, и у контексту колективне одбране (НАТО) и војних и цивилних мисија и операција у оквиру Заједничке безбедносне и одбрамбене политике – ЗБОП (ЕУ), односно у оквиру разних националних и мултинационалних војних активности. Међутим, на војну мобилност потенцијално утичу и ометају је постојећа различита национална, европска и међународна правила, процедуре, прописи и директиве. Стога је било неопходно да се дефинише свеобухватан „европски“ приступ, који ће бити подељен с релевантним међународним ентитетима присутним на „европском“ простору као што су НАТО и државе које нису чланице ЕУ и/или НАТО да би се решили потенцијални проблеми у овом погледу и омогућило брзо и несметано кретање војног особља, наоружања и војне опреме на свим подручјима где за тим постоји потреба.

Иако је мобилност војних снага у историјском смислу присутна, нарочито током хладног рата, промене у стратешком окружењу и ширење ЕУ и НАТО на бивше чланице Варшавског уговора произвеле су истовремено и проблеме у њеној реализацији услед различитих фактора, попут разлика у инфраструктури, али и занемаривање овог сегмента на Западу. Кључне промене настале су након прве фазе руско-украјинског сукоба 2014. године, а нарочито након фебруара 2022. године. Интензивирање питања војне мобилности присутно је на нивоу ЕУ нарочито од усвајања Глобалне стратегије Уније из 2016.

године, која је представљала нови замајац у том домену. Истовремено, уочен је низ недостатака које је требало решити, уз неопходност да се изврши одговарајућа координација на нивоу низа нових иницијатива Уније у области одбране.

Мобилност војних снага у Европи

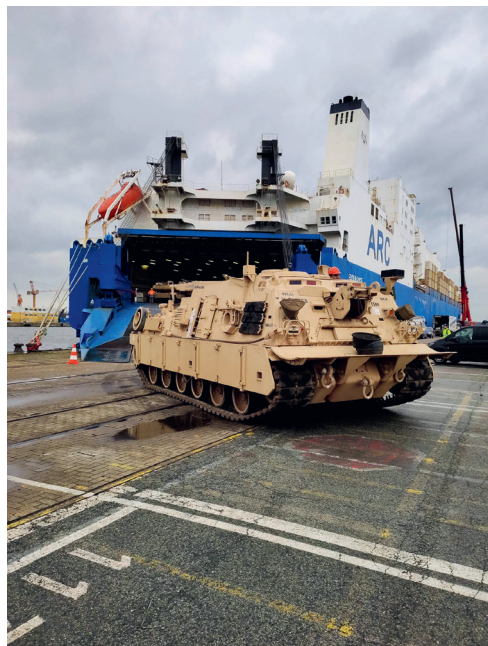
Полазну практичну тачку у разматрању мобилности војних снага у Европи представља војна вежба *Saber Guardian* реализована у Румунији, у јулу 2017. године, на којој је учествовао и део Оружаних снага (ОС) САД које се базирају у Немачкој и Пољској. Приликом пребазирања опреме неопходне за реализацију вежбе, услед сложених административних процедура у Румунији, део опреме је одређено време „задржан“, док истовремено, услед недостатка транспортних капацитета железнице, није било познато колико би времена требало да би се војна опрема ОС САД допремила на потребну локацију. Ипак, кључни окидач за покретање питања мобилности војних снага у Европи било је привремено приземљивање хеликоптера који је превозио тадашњег команданта Копнених снага ОС САД у Европи, генерал-потпуковника Бенцамина Бена Хоџиса, из ваздухопловне базе Безмер у Бугарској до базе Капу Мидија у Румунији због неопходних царинских процедура (Judson, 2017).

У историјском смислу, проблем мобилности војних снага у Европи био је у мањој мери изражен и у хладноратовском периоду. Наиме, НАТО је у том периоду редовно изводио велике вежбе, на великим удаљеностима од база, прелазећи

границе држава чланица без икаквих препрека. Такође, постојала је изграђена инфраструктура за НАТО снаге. Било је дефинисано који се путеви и железнице користе за транспорт војних снага, као и носивост мостова и димензије тунела на тим деоницама. У функцији је чак био наменски систем цевовода за снабдевање горивом савезничких снага стационираних широм централне Европе, али постепеним ширењем алијансе на исток у новим чланицама није успостављена стандардизована инфраструктура. Почев од распада Совјетског Савеза и Варшавског уговора (1991) и формирања ЕУ (1993), па све до руске анексије Крима 2014. године, НАТО није разматрао питање војне мобилности нити је располагао прецизним подацима о рутама којима би се транспорт снага извршио прав-

цем запад–исток у најкраћем временском року. Такође, разграната мрежа путева и железница на тлу Европе није нудила већи број опција за ефикасан транспорт војних снага, већ је додатно отежавала постојећу ситуацију. С друге стране, транспорт на више праваца носи ризик да људство, главна војна средства и опрема не стигну благовремено, нити у исто време, на задати циљ, ради ефикасног повезивања снага.

За разлику од ЕУ, чије борбене групе од свог оснивања никада нису реализовале покрете на простору Европе, НАТО и САД континуирано одржавају значајно војно присуство у Естонији, Летонији, Литванији, Пољској, Румунији и Бугарској, а редовно изводе вежбе великих размера које су управо посвећене брзом пребацивању значајних војних снага од САД до Европе. У том

Транспорт војне технике воденим путем помоћу америчког брода за превоз возила Ендјуренс, лука Бремерхафен у Немачкој, војна вежба DEFENDER- Europe 20, фебруар 2020. године.

Фото: НАТО

смислу се комплекс америчких војних вежби *Defender Europe* сагледава као највећа активност чији сценарио обухвата пребацивање америчких снага из САД у Европу и мобилност војних снага на простору Европе. Истовремено, присутна је и оцена да ефикасна одбрана Европе зависи од брзине пребацивања и груписања снага НАТО. Стога, указала се потреба за успостављањем ефикасних рута од европских западних лука до источног крила НАТО (Chihai, 2024). Међутим, анексија Крима 2014. године и оцена да је у претходној деценији Русија реализовала вежбе, које су се изводиле на великим удаљеностима од мирнодопских база јединица, на територији Белорусије и у близини границе с балтичким земљама (Fason, 2019), утицала је на то да ЕУ и НАТО приступе прикупљању података о стању и употребљивости путног и железничког саобраћаја за војне потребе на територији држава чланица, а посебно Немачке.

У новембру 2017. године Комисија и Служба за спољне послове ЕУ (енгл. *European External Affairs Service, EEAS*) издале су заједничко саопштење под називом „Унапређење војне мобилности у Европској унији“ (European Commission, 2017). Ослањајући се на њега, Комисија је у марту 2018. године објавила први акциони план о војној мобилности (European Commission, 2018) који је обухватио: 1) усаглашавање војних потреба; 2) процену транспортне инфраструктуре за војне потребе; 3) усклађивање војних прописа с прописима ЕУ; 4)

Реч је о организованом кретању војног особља, наоружања и војне опреме на постојећој мрежи саобраћајница, укључујући прелазак граница између држава коришћењем различитих начина транспорта – копненим, воденим и ваздушним путем.

прецизирање питања царине и пореза на додатну вредност и 5) олакшавање прекограничног кретања војних снага (European Court of Auditors, 2025). Унија је, након прве три акције, предузела мере за усклађивање војних захтева са царинским прописима и дозволама за прекогранично кретање. Креиран је дигитални образац који би користиле војне снаге ЕУ и НАТО, као замена за формулар „302“ ЕУ и формулар „302“ НАТО, за прелазак границе између држава (European Commission, 2021). Последњу акцију – олакшавање прекограничног кретања војних снага, ЕУ реализује кроз пројекат „војна мобилност“ (енгл. *Military Mobility*) у оквиру Сталне структуриране сарадње (PESCO).

Европска унија и НАТО настоје да на копненом простору Европе успоставе услове за несметану мобилност војних снага, попут НАТО

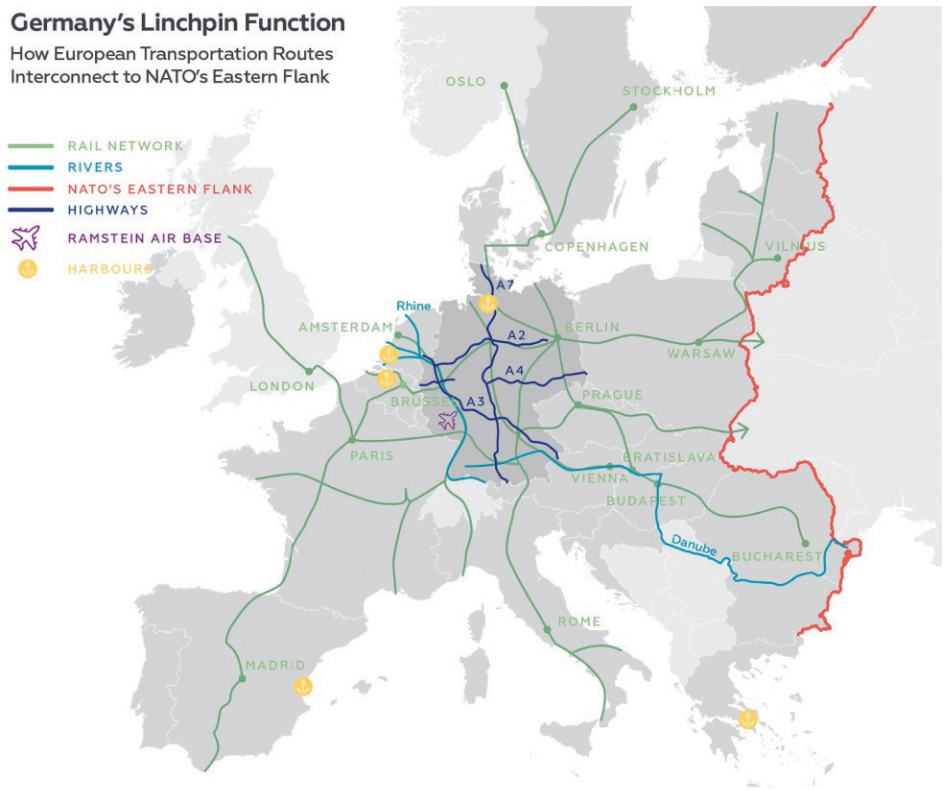
иницијативе „брзе мобилности ваздушним путем“ (енгл. *Rapid Air Mobility, RAM*), која функционише по моделу да се активацијом RAM војним авионима НАТО додељује јединствени позивни знак (OAN), чиме их европски ваздухопловни систем препознаје као приоритет и уклања ограничења капацитета војног ваздушног простора за наменске летове. Иако се овом питању посвећује значајна пажња од 2018. године, сукоб између Русије и Украјине, који је драстично ескалирао 2022. године, указао је јасно на све проблеме на примеру транспорта наоружања и војне опреме из европских држава у Украјину. Примера ради, испорука тенкова из Шпаније, Француске или

Холандије у Украјину подразумева превоз возила тежине 65 тона и више преко територије Немачке. Као и свака комерцијална транспортна компанија, и оружане снаге чланица ЕУ и НАТО суочиле су се с реалношћу примене прописа у немачком федералном систему, попут благовременог подношења захтева за дозволе за транспорт великих тежина; проналажења одговарајућих путних и железничких праваца са адекватним капацитетом и стањем мостова и тунела; добијања временских оквира за транспорт на претрпаној

железничкој мрежи и дуготрајне граничне процедуре (полиција и царина).

У складу са изнетим, можемо дефинисати пет основних изазова за мобилност војних снага у Европи, примарно за Немачку, и то: 1) стање транспортне инфраструктуре; 2) административне препреке; 3) ограничења капацитета за транспорт; 4) заштита и недостаци комуникационих система и 5) међусобни односи ЕУ, САД и НАТО.

Улога Немачке је по питању војне мобилности изузетно важна због своје свеобухватне

Карта 1. Европске транспортне војне руте

Извор: Hartmann, 2024, str. 4

улоге у савременим политичким процесима унутар ЕУ, али и НАТО. Немачка се сматра једним од значајнијих савезника САД у Европи и њена територија важи за кључну транзитну зону. Због свог географског положаја има кључну позицију у Европи, граничи се са девет земаља, од којих су седам чланице НАТО.

Такође, осим што су у Немачкој стациониране америчке војне снаге у највећем броју у Европи, затим команде америчких снага у Европи (енгл. *U. S. European Command, EUCOM*) и Африци (енгл. *U. S. Africa Command, AFRICOM*) у Штутгарту, као и седиште Ваздухопловне команде савезничких снага у Рамштајну (енгл. *Allied Air Command*), Немачка је, у контексту теме војне мобилности, водећа чланица НАТО по питању логистике због седишта Здружене команде за подршку (енгл. *Joint Support Enabling Command, JSEC*) у Улму која је управо намењена томе да омогући брзо премештање војних снага преко националних граница у Европи. Стога, Немачка може успешно да одговори на све захтеве и потребе алијансе, али ипак, уз додатне напоре, јер су упркос технолошком и индустријском развоју железничка мрежа и велики број постојећих железничких и путних мостова застарели, па чак и неупотребљиви за војни транспорт.

Током хладног рата немачка војна и транспортна инфраструктура била је у много бољем стању него данас. У практичном смислу, након распада Варшавског уговора и Совјетског Савеза и уједињења Немачке уклоњене су војне ознаке са ауто-путева, те су важне информације о стању и носивости постојећих путева и мостова изгубљене. Штавише, нови ауто-путеви, мостови и тунели нису грађени у складу с војним

потребама и захтевима, те је њихова данашња употребљивост упитна. Транспортна мрежа у Немачкој обухвата 13.000 km ауто-путева и приближно 40.000 km пруга, укључујући бројне везе на правцу исток–запад које имају суштински значај за кретање преко континента (Hartmann, 2024, str. 2). Пловни путеви као што су Рајна, Мајна и Дунав од виталног су значаја за превоз тешке робе, повезивање индустријских региона са лукама у Холандији и Белгији, као и источној и јужној Европи.

Након анализе прикупљених података закључено је да у Немачкој постоји веома ограничен број инфраструктурних објеката НАТО из периода хладног рата који се могу и даље користити за велике војне конвоје, док у другим чланицама НАТО не постоји више ни један (Hartmann, 2024, str. 6). Наведено се посматра као велики проблем, јер рута до балтичких држава води преко неколико великих река и канала. У склопу анализе сагледане су три основне компоненте саобраћајне инфраструктуре: друмска, железничка и пловних река и канала. Предности транспорта железницом не могу се надокнадити превозом по путевима, води или ваздуху због тежине и количине наоружања и војне опреме која се најчешће транспортује. Управо због тога немачка железничка мрежа има највећи значај за мобилност војних снага НАТО. Извршена је процена стања 33.000 km железнице, укључујући тунеле, мостове и друге кључне компоненте, а резултати су показали да је 23% немачке железнице у лошем стању. Немачка железница је претрпела драстичне промене на почетку 21. века, смањењем инвестиција у мање профитабилне руте и затварањем 5.400 km пруга или 16%

читаве мреже. У периоду између 1994. и 2018. године изграђено је или обновљено свега 1.700 km железнице. За разлику од железнице, у току истог периода изграђено је 247.000 km путне мреже. Ипак, њено стање је само незнатно боље, јер је 4.500 од 40.000 мостова у Немачкој у лошем стању и није адекватно да подржи транспорт тешких војних возила (Hartmann, 2024, str. 4–6). Као последица тога војни транспорти су присињени да заобилазе стотинама километара, што изазива кашњења, а самим тим и повећање трошкова. Инфраструктура на пловним каналима и рекама такође је осетљива и захтева улагања, јер услед кварова преводница може доћи до затварања читавих делова пловних путева, без алтернативних рута.

Други изазов војној мобилности представљају административне препреке како између држава чланица, тако и унутар њих ЕУ и НАТО, што је у супротности са слободним кретањем које грађани ЕУ и роба уживају у Шенгенској зони. Узрок томе је недостатак стандардизације, јер свака европска земља има своје националне прописе и документацију која је неопходна за транспорт војних снага преко својих граница. Тако на пример, војни конвој НАТО у Немачкој и Словачкој мора да се региструје 10 радних дана пре доласка, у Румунији од четири до 14 радних дана, док је за Чешку потребно чак 14 радних дана (Weaver, 2022). Такође, уколико је транспорт најављен благовремено, царина на граници може контролисати наоружање, војну опрему, особље и комплетну пратећу документацију. Како наводи Коуклиер, парадокс лежи у чињеници коју је амерички генерал Хоџис илустровао примером да „треба тежити ка томе да се војне снаге НАТО

морају кретати по Европи брзином камиона са јабукама који путује из Пољске за Лисабон“ (Cokelaere, 2022). Имајући у виду да се приликом организације војних транспорта крећу конвоји, може се закључити да је без пратеће инфраструктуре транспорт снага НАТО знатно спорији од комерцијалног транспорта. Други круг административних препрека представљају процедуре које постоје унутар држава чланица. На већ започетом примеру Немачке, државна савезна структура ствара додатне препреке транспорту војних снага других држава јер захтева додатна одобрења за прелазак граница између њених савезних држава. Такође, војни транспорти се често морају реализовати само ноћу да не би ометали редован саобраћај и стварали гужве и избегавати зоне у којима је прописан нижи ниво дозвољене буке у саобраћају. Наравно, наведена ограничења се могу ставити ван снаге, али за то је неопходно претходно проглашење ванредне ситуације (Hartmann, 2024, str. 7).

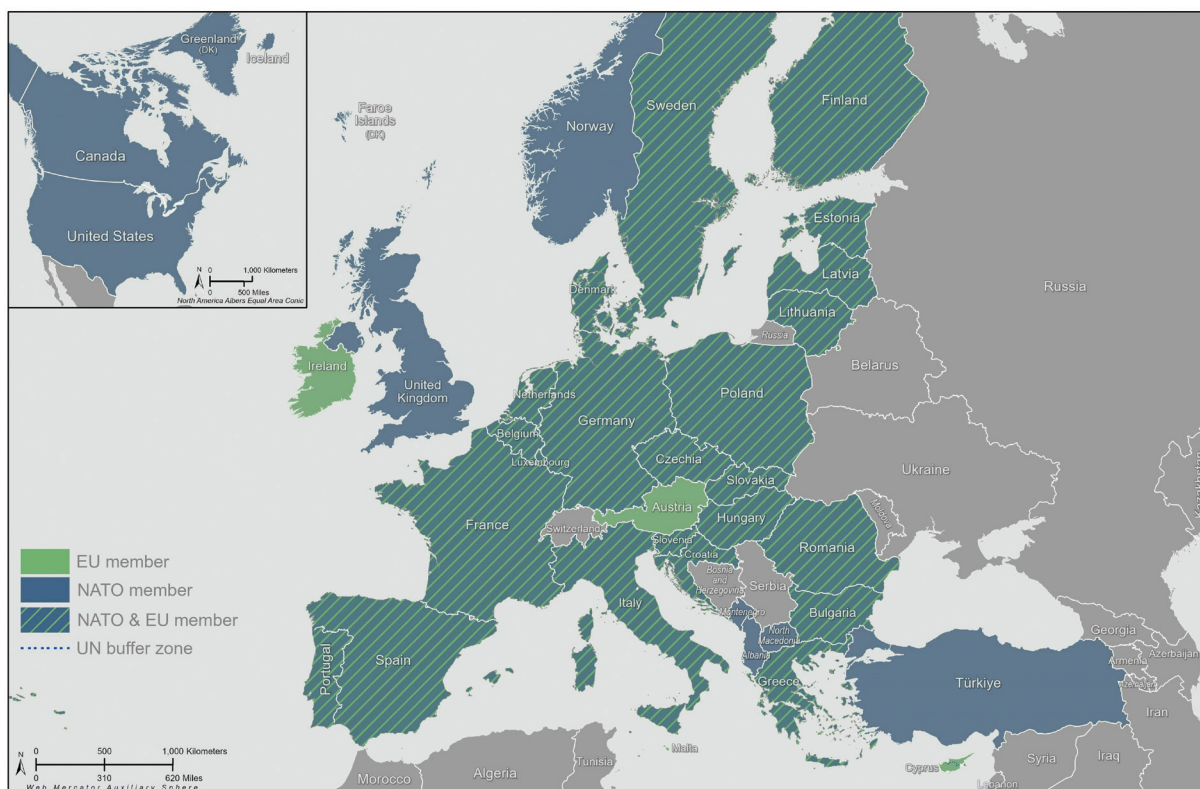
Трећи изазов мобилности, ограничења капацитета за транспорт железницом, посебно је важно сагледати јер железнички систем има кључну улогу у транспорту тешког наоружања и војне опреме, посебно тенкова, борбених возила пешадије, самоходних хаубица, ракетних система и другог наоружања. За транспорт таквих борбених система унапред се дефинишу временски оквири за коришћење железнице и железничких композиција (локомотива и вагона), опреме за утовар/истовар и транспорт, као и неопходно пратеће особље. Такође, број теретних вагона са равним телом за превоз оклопних и других борбених и неборбених возила драстично се смањивао од завршетка хладног рата,

а без њиховог довољног броја било би немогуће брзо транспортовати велики број оклопних борбених средстава.

Четврти изазов, заштита транспортне инфраструктуре, припадајућих комуникација и логистике представља неодвојив елемент за унапређење мобилности војних снага. На пример, нападом на интерни комуникациони систем немачке железнице у октобру 2022. године, у којем су два кабла пресечена на две одвојене локације (у близини Берлина и у области Рур), прекинут

је и главни и резервни систем за комуникацију, што је довело до вишечасовног обустављања саобраћаја (ABC News, 2022).

На крају, пети изазов, који има једну од најважнијих улога у области мобилности војних снага у Европи, јесу међусобни односи ЕУ, САД и НАТО. Овај изазов постоји јер војни транспорт великих размера реализују у највећем обиму САД, преко територије ЕУ, а за потребе НАТО, док већина држава (23) на европском континенту припада и ЕУ и НАТО.

Карта 2. Државе чланице ЕУ и НАТО
Извор: NATO HQ SITCEN, Geospatial Section, August 2024

Међутим, њихови међусобни односи веома су сложени, јер ЕУ за потребе унапређења мобилности војних снага користи сопствене капацитете и одбрамбене иницијативе, које годинама нису биле отворене за учешће „трећих земаља“, међу којима су САД и европске чланице НАТО које нису чланице ЕУ. Ипак, због међусобне зависности и потреба, као и актуелног руско-украјинског сукоба, мобилност војних снага у Европи једна је од ретких области у којој не постоји оштро ривалство између ЕУ и НАТО, већ напротив значајан ниво сарадње (Håkansson, 2023, str. 445).

Значај одбрамбених иницијатива Европске уније за унапређење мобилности војних снага

Планирање одбране, укључујући и планирање развоја способности, процес је креирања војних снага, наоружања и војне опреме и осталих капацитета за које држава или савез држава утврди да су потребни за испуњавање циљева или за супротстављање претњама. С тим у вези, постоје три главна процеса развоја способности у оквиру ЕУ: 1) национално планирање сваке државе чланице; 2) процес планирања одбране НАТО, када је то примењиво и 3) планирање на нивоу ЕУ, које се постепено развијало од састанка Европског савета у Хелсинкију 1999. године и које се састоји од великог броја различитих процеса.

Процес развоја способности ЕУ није ни цикличан ни линеаран, а истовремено укључује велики број учесника. Идеја о формирању

Европске агенције за развој одбрамбених способности, истраживање, набавку и наоружање представљена је 2002. године, а већ наредне године успостављен је Механизам за развој способности (енгл. *Capability Development Mechanism, CDM*), који се посебно помиње у Уговору о Европској унији (енгл. *Treaty on European Union, TEU*) и искључиво је у надлежности војних структура (Official Journal of the European Union, 2016). Са циљем да се 1) унапреде одбрамбени капацитети и способности ЕУ у управљању кризама, 2) подстакне сарадња у области одбране на европском нивоу и 3) ојачају темељи европске наменске индустрије и технологије, државе чланице ЕУ су у јулу 2004. године основале Европску одбрамбену агенцију – ЕОА (енгл. *European Defence Agency, EDA*) (EU Council, 2004).

Процес развоја способности ЕУ који су државе чланице делегирале ЕОА, прати редослед који се креће од дефинисања и разграничења потреба на стратегијском нивоу (ниво амбиције) до одређивања потреба на оперативном нивоу (способности), које се касније преводе у тзв. индустријске одлуке (капацитете). Да би се ефикасно суочила с дугорочним изазовима безбедности и одбране ЕУ, ЕОА од 2008. године израђује планове развоја способности (енгл. *Capability Development Plan, CDP*), који се ослањају на процес *CDM* (Clapp, 2024).

Усвајањем Глобалне стратегије из 2016. године ЕУ је поново покушала да дефинише своју глобалну улогу под идејом стратегијске аутономије у области одбране, постављајући нови ниво амбиција у области безбедности и одбране и основу за даљи развој и унапређење

ЗБОП (EEAS, 2016). Ради остварења новог нивоа амбиција и јачања европске сарадње у области одбране кроз унапређено заједничко планирање, развој, набавку наоружања и војне опреме и развој способности, између осталог и мобилности војних снага, покренут је низ нових иницијатива, попут Координираног годишњег прегледа одбране (енгл. *Coordinated Annual Review on Defense, CARD*), Сталне структуриране сарадње (енгл. *Permanent Structured Cooperation, PESCO*) и Европског фонда за одбрану (енгл. *European Defence Fund, EDF*). Кључну улогу у имплементацији наведених одбрамбених иницијатива ЕУ има ЕОА, која, заједно са EEAS, укључујући и Војни штаб ЕУ, делује као Секретаријат CARD и PESCO.

Стратегијски компас за безбедносну и одбрамбену политику ЕУ (Council of the European Union, 2022) који је усвојен у марту 2022. године укључио је циљ да чланице ЕУ значајно унапреде и инвестирају у мобилност војних снага, након чега је, 10. новембра 2022, уследило објављивање новог акционог плана о војној мобилности, Акционог плана 2.0 (European Commission, 2022). Надовезујући се на резултате првог акционог плана, Акциони план 2.0 обухвата период 2022–2026. године и укључује 38 акција – 29 акција на нивоу ЕУ и девет усмерених на државе чланице, разврстаних у четири главна стуба: 1) мултимодални коридори и мрежа логистичких центара (инвестирање у транспортну инфраструктуру двоструке намене – TEN-T и сл.); 2) мере административне подршке (дигитализација административних процеса); 3) отпорност и спремност (мере за заштиту транспортне инфраструктуре) и 4) партнерство: јачање сарадње

са НАТО, кључним стратешким партнерима попут САД, Канаде и Норвешке, као и промоција повезаности и дијалога са осталим партнерима попут Украјине, Молдавије и земаља Западног Балкана (European Court of Auditors, 2025).

Координирани годишњи преглед одбране (CARD) покренут је у мају 2017. године с циљем да подстакне постепену синхронизацију и узајамно прилагођавање националних циклуса планирања одбране и развоја способности ради развоја заједничких (европских) способности – дакле, веза између планирања одбране на националном нивоу и приоритета ЕУ. То је кључни инструмент у унапређењу развоја способности ЕУ и обезбеђује подршку чланицама у њиховим напорима да заједнички имплементирају договорене приоритете развоја способности ЕУ пружајући им потпун преглед и анализу одбрамбене архитектуре ЕУ и препоруке за сарадњу у развоју способности и покретање нових пројеката у области одбране. У питању је двогодишњи циклус који је синхронизован са PESCO и Процесом планирања одбране НАТО (енгл. *NATO Defence Planning Process, NDPP*) (EDA, 2025). С тим у вези, CARD је идентификовао унапређење војне мобилности као једну од шест области у којима државе учеснице треба да приоритизују своје развојне напоре (European Court of Auditors, 2025).

Стална структурирана сарадња (PESCO) у области безбедности и одбране успостављена је одлуком Савета ЕУ у децембру 2017. године (EU Council Decision, 2017) и представља оквир и структурирани процес за постепено продубљивање сарадње у области одбране да би се обезбедиле потребне способности.

Иницијатива је заснована на правном оквиру за заједничко планирање и улагање у заједничке пројекте развоја способности, као и унапређење оперативних способности и доприноса оружаних снага чланица ЕУ. Кључна разлика између *PESCO* и других облика сарадње јесте у томе што су обавезе које су преузеле државе учеснице у иницијативи правно обавезујуће, док свака држава доноси одлуку о учешћу у *PESCO* на добровољној основи. Од марта 2018. године покренута су 83 пројекта (75 је активно) у областима као што су обука, копно, поморство, сајбер, свемир, ваздухопловство и стратешка подршка (EDA, 2025), у оквиру које се налази и претходно поменути пројекат „Војна мобилност“, али и пројекат „Мрежа логистичких центара у Европи о подршка операцијама“ (Kozioł, 2023). Пројекат „Војна мобилност“, под координацијом Холандије, подржава државе чланице у поједностављењу и стандардизацији процедура прекограничног војног транспорта особља, наоружања и војне опреме унутар граница ЕУ, колоквијално назван „војна шенген зона“. Унија је, ширећи досег и значај пројекта, 2021/2022. године омогућила учешће „трећих“ држава у овом пројекту, и то Норвешке, Канаде, САД и Уједињеног Краљевства (Council of the EU, 2021). Завршетак пројекта се очекује до краја 2025. године. Крајњи циљ пројекта се огледа у томе да све државе учеснице развију и имплементирају националне планове о војној мобилности, да се национални планови ускладе између држава и са Акционим планом ЕУ о војној мобилности (EEAS EUMS EDA, 2024).

Један од кључних напора које је Европска комисија предузела у области развоја одбрамбених

способности ЕУ било је успостављање Европског фонда за одбрану (*EDF*) 2017. године. Фонд је располагао буџетом од осам милијарди евра у оквиру вишегодишњег финансијског оквира ЕУ (енгл. *Multiannual Financial Framework, MFF*) за период 2021–2027, да би се подстакло заједничко истраживање и иновације у области одбране и суфинансирање заједничких европских пројеката у доменима истраживања одбране и развоја способности (Chihai, 2024). Буџет ЕУ (*MFF*) покрива трошкове војне мобилности у оквиру стуба 1 (транспортна инфраструктура двоструке намене) у износу од око 1,5–1,7 милијарди евра, обезбеђених помоћу инструмента *Connecting Europe Facility (CEF)* (Official Journal of the European Union, 2021) и стуба 2 (мере административне подршке) Акционог плана 2.0, у износу од око девет милиона евра, док за стубове 3 (отпорност и спремност) и 4 (партнерство) нису предвиђена финансијска средства у оквиру буџета ЕУ (European Court of Auditors, 2025).

Готово истовремено са потпуним успостављањем нових одбрамбених иницијатива ЕУ – *CARD*, *PESCO* и *EDF*, извршена је и ревизија Плана развоја способности (*CDP*), централне референце за планирање одбране у ЕУ и основе за све одбрамбене иницијативе ЕУ. Последња ревизија *CDP* из 2023. године резултирала је дефинисањем 22 приоритета развоја способности ЕУ, усаглашених на нивоу министарстава одбрана чланица ЕУ. Ови приоритети покривају читав спектар војних способности ЕУ, од којих 14 у пет домена (копно, ваздух, море, свемир и сајбер) и осам приоритета категорисаних под стратешком подршком, у оквиру које се налази и војна мобилност (EDA, 2023).

Најзначајније је што се одбрамбене иницијативе ЕУ међусобно допуњују, односно подржавају. Њихова повезаност и оријентација према усаглашеним приоритетима развоја способности ЕУ, између осталог и унапређења војне мобилности, кључна је за усмеравање питања одбране ЕУ ка кохерентнијој европској архитектури одбрамбених способности и пакету снага који се може користити за извођење војних операција и мисија пуног спектра.

транспортне мреже, убрзавањем и хармонизацијом прекограничних процедура и повећањем отпорности транспортне инфраструктуре (Council of the European Union, 2022). Државе чланице ЕУ обавезале су се да ће смањити време потребно за одобравање преласка границе снагама НАТО, док је Европска комисија размотрила могућност додатних улагања у двоструку намену саобраћајне инфраструктуре дуж трансевропске транспортне мреже (Official Journal of the European Union, 2024) која би била коришћена и за комерцијалне и за војне потребе. Такође, постојећој транспортној инфраструктури у Немачкој потребна су значајна финансијска улагања, а процена је да ће током наредних десет година бити потребно чак 457 милијарди евра – што је еквивалентно читавом годишњем савезном буџету (Hartmann, 2024). Имајући у виду да је процес унапређења мобилности војних снага у Европи дуготрајан и захтеван, током 2024. године постигнут је одређени напредак формирањем два војна транспортна коридора НАТО која показују како се национални прописи могу ефикасно ускладити између суседних држава чланица ЕУ. Најпре је 31. јануара 2024. закључен споразум између Холандије, Немачке и Пољске (Chihai, 2024), а потом 11. јула исте године и споразум између Румуније, Бугарске и Грчке (Reuters, 2024).

Такође, и Бела књига о европској одбрани – Спремност 2030, објављена у марту 2025. године, потврђује напредак постигнут у развоју војне мобилности, али истиче да се ЕУ и даље суочава са старим изазовима: администрацијом, неусаглашеним процедурама између држава чланица,

Закључак

Мобилност војних снага у Европи, без сложених и дуготрајних граничних процедура, питање је од стратегијског значаја за ЕУ (и НАТО) и налази се на самом врху политичке агенде. У прилог томе говори значај унапређења војне мобилности, али и успостављање капацитета ЕУ за брзо размештање (енгл. *Rapid Deployment Capacity, RDC*) који су истакнути у Стратегијском компасу ЕУ усвојеном у марту 2022. године, као и одлука лидера на самиту НАТО одржаном 2022. године у Мадриду за успостављање новог модела снага – Савезничке снаге за реаговање (енгл. *New Force Model – Allied Reaction Force, ARF*) да би се заменио постојећи концепт НАТО снага за одговор (енгл. *NATO Response Force, NRF*).

У светлу сукоба између Русије и Украјине Стратегијски компас ЕУ указао је на хитност развоја војне мобилности на европском континенту јачањем транспортне инфраструктуре двоструке намене у оквиру трансевропске

недостатком инфраструктуре двоструке намене и ограниченом доступношћу више рута и начина транспорта. Војна мобилност је добила значајну пажњу у Белој књизи као приоритетна област способности, кључна за изградњу снажног елемента одвраћања и постизање високог степена одбране на европском континенту (European Commission, 2025).

Имајући у виду наведено, може се закључити да је ЕУ, упркос спором напретку на терену, постигла успех у унапређењу војне мобилности на европском континенту, у смислу идентификације уских грла, осмишљавања стратегија, постављања нових приоритета, али и позиционирања војне мобилности у срж расправе о унапређењу европске одбране. Одбрамбене иницијативе ЕУ

– *CARD*, *PESCO* и *EDF*, конципиране са циљем да се постепено превазиђу проблеми планирања одбране и развоја способности ЕУ из претходног периода, знатно су допринеле унапређењу мобилности војних снага у Европи. Оне представљају растућу кохерентност у приступу ЕУ изазовима који се појављују у суседству, упркос честој неусаглашености између чланица Уније. На крају, оне ће довести до заједничких пројеката, али и конкретних резултата који истински одговарају приоритетима држава чланица и допринети отклањању постојећих критичних недостатака у одбрамбеним способностима ЕУ и у пракси омогућити несметано ангажовање и примену оба нова концепта снага за реаговање и НАТО (*ARF*) и ЕУ (*RDC*).

References / Литература

- ABC News (2022, October 8). *German authorities blame sabotage to vital cables after rail network is brought to standstill*. Available at: <https://www.abc.net.au/news/2022-10-09/germany-rail-network-sabotaged-cables/101515900>
- Chihaia, M. (2024). *Military Mobility: A Stepping Stone for European Defence and Deterrence, The 7Ds for Sustainability-Defence Extended*. Brussels: Wilfried Martens Centre for European Studies.
- Clapp S. (2024). European capability development planning. European Parliamentary Research Service (EPRS). Available at: [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/759619/EPRSATA\(2024\)759619_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2024/759619/EPRSATA(2024)759619_EN.pdf)
- Cokelaere, H. (2022, November 10). Ukraine war forces an EU rethink of military mobility. *Politico*. Available at: <https://www.politico.eu/article/ukraine-russia-war-eu-rethink-military-mobility/>.
- Council of the EU (2021). *PESCO: Canada, Norway and the United States will be invited to participate in the project Military Mobility*. Available at: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/05/06/pesco-canada-norway-and-the-united-states-will-be-invited-to-participate-in-the-project-military-mobility/>
- Council of the European Union (2022). *A Strategic Compass for Security and Defence – For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security*.

- EEAS (2016). *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe - A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. Brussels: European External Action Service. Available at: www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf.
- EEAS-EUMS-EDA (2024). *Military Mobility*. Available at: <https://www.pesco.europa.eu/wp-content/uploads/2024/11/2024-NL-Military-Mobility-MiMob-Website-leaflet.pdf>.
- European Defence Agency (2023, November 14). *The 2023 EU Capability Development Priorities*. Available at: <https://eda.europa.eu/publications-and-data/brochures/the-2023-eu-capability-development-priorities/>.
- European Defence Agency (2024, January 30). *Military Mobility in Europe: Cooperation going in the right direction, but long road ahead*. Available at: <https://eda.europa.eu/news-and-events/news/2024/01/30/military-mobility-in-europe-cooperation-going-in-the-right-direction-but-long-road-ahead>.
- European Defence Agency (2025). *Coordinated Annual Review on Defence*. Available at: [https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/coordinated-annual-review-on-defence-\(card\)#](https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/coordinated-annual-review-on-defence-(card)#).
- European Defence Agency (2025, May 27). *EU agrees 11 more PESCO projects, looks to next phase*. Available at: <https://eda.europa.eu/news-and-events/news/2025/05/27/eu-agrees-11-more-pesco-projects-looks-to-next-phase#:~:text=European%20Union%20Member%20States%20have,defence%20cooperation%20and%20capability%20development>.
- European Commission (2017). *Joint Communication to the European Parliament and the Council, Improving Military Mobility in the European Union*. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52017JC0041>
- European Commission (2018). *Joint Communication to the European Parliament and the Council on the Action Plan on Military Mobility*. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52018JC0005>
- European Commission (2021). *Guidance document on customs formalities in the EU for military goods to be moved or used in the context of military activities (use of the form 302)*. Available at: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-02/guidance_document_on_customs_formalities_in_the_eu_for_military_goods.pdf
- European Commission (2022). *Joint Communication to the European Parliament and the Council, Action plan on military mobility 2.0*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52022JC0048>
- European Commission (2025). *White Paper for European Defence - Readiness 2030*. Available at: https://commission.europa.eu/document/download/e6d5db69-e0ab-4bec-9dc0-3867b4373019_en?filename=White%20paper%20for%20European%20defence%20%E2%80%93%20Readiness%202030.pdf
- European Commission (2025). *EDF-Developing tomorrow's defence capabilities*. Available at: <https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/european-defence-fund-edf-official-webpage-european-commission>.
- EU Council Decision (2004). *Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency*. Available at: European Court of Auditors (2025). *EU military mobility: Full speed not reached due to design weaknesses and obstacles en route*. Special report. Available at: https://www.eca.europa.eu/ECAPublications/SR-2025-04/SR-2025-04_EN.pdf.
- Facon, I. (2019). The Russian Military in Contemporary Perspective. In: S. Blank (ed.) *RUSSIAN MILITARY POLITICS AND RUSSIA'S 2010 DEFENSE DOCTRINE* (219-248). Pennsylvania: Strategic Studies Institute, US Army War College.

- Håkansson, C. (2023). The strengthened role of the European Union in defence: the case of the Military Mobility project. *Defence Studies*, XXIII (3), 436–456. doi.org/10.1080/14702436.2023.2213647.
- Hartmann, J. (2024). *Military Mobility - Getting Germany's Transportation Infrastructure Up to Speed*. Berlin: German Council on Foreign Relations, DGAP Policy Brief. Available at: <https://dgap.org/en/research/publications/military-mobility> [In German]
- Judson, J. (2017, July 28). Outgoing US Army Europe commander pushes for 'Military Schengen Zone'. *Defense News*. Available at: <https://www.defensenews.com/smr/european-balance-of-power/2017/07/28/outgoing-us-army-europe-commander-pushes-for-military-schengen-zone/>
- Kozioł, A. (2023). EU Smoothly Developing Military Mobility in Europe, *The Polish Institute of International Affairs (PISM)*, No. 45 (2164). Available at: <https://pism.pl/publications/eu-smoothly-developing-military-mobility-in-europe>.
- Official Journal of the European Union (2016). *Protocol on Permanent Structured Cooperation established by Article 42 of The Treaty on European Union. Consolidated versions of the TEU and TFEU*. (2016/C202/01).
- Official Journal of the European Union (2017). *COUNCIL DECISION (CFSP) 2017/2315 of 11 December 2017 establishing permanent structured cooperation (PESCO) and determining the list of participating Member States*
- Official Journal of the European Union (2021). *Regulation (EU) 2021/1153 of the European Parliament and of the Council of 7 July 2021 establishing the Connecting Europe Facility and repealing Regulations (EU) No 1316/2013 and (EU) No 283/2014*.
- Official Journal of the European Union (2024). *Regulation (EU) 2024/1679 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on Union guidelines for the development of the trans-European transport network, amending Regulations (EU) 2021/1153 and (EU) No 913/2010 and repealing Regulation (EU) No 1315/2013*.
- PESCO Projects (2025). Available at: <https://www.pesco.europa.eu/>.
- Reuters (2024, July 11). *Romania, Bulgaria, Greece sign deal to boost military mobility*. Available at: <https://www.reuters.com/world/europe/romania-bulgaria-greece-sign-deal-boost-military-mobility-2024-07-11/>
- Weaver, N. (2022, December 13). Increase in military movements in Romania drive interoperability. *US Army*. Available at: https://www.army.mil/article/262699/increase_in_military_movements_in_romania_drive_interoperability.

Vladan D. Stanić

Ministry of Defence
Belgrade (Serbia)

Military force mobility as a challenge for the European Union in the field of defence

Summary

96 | The paper analyzes the triggers for the consideration and the extent to which the European Union has improved military force mobility in Europe. Military force mobility ensures efficient, timely and safe transport and deployment of military staff, weapons and equipment for the needs of conducting missions, operations, exercises or everyday activities. The Russian-Ukrainian conflict pointed to an urgent need of substantially improving military force mobility within and outside the European Union through the realization of projects related to military mobility and through the development of the dual-purpose transport infrastructure within the trans-European transport network. Free movement of military forces in Europe, without any obstacles, is the question of strategic importance both for the EU and the NATO. However, it has been concluded that the current state of traffic communications is not at the satisfactory level and, according, the EU (and the NATO) undertake comprehensive measures to create conditions for completely unobstructed movement of their own military forces. The conclusions in this paper have been drawn mainly by the use of the analysis method and the comparative method. The data were collected by the qualitative content analysis of the relevant documents and statements, while the presentation is mostly chronological. In disciplinary terms, the paper is founded on science of international relations, chiefly on the foreign policy analysis.

Keywords: European Union, military forces, mobility, collective defence, defence initiatives

Желимир М. Кешетовић^[1]

Универзитет у Београду,
Факултет безбедности
Београд (Србија)

УДК 005.334:504.4(4-12)

351.862(4-12)

Прегледни научни рад

Примљен: 12.6.2024.

Прихваћен: 1.11.2024.

doi: 10.5937/napredak6-51598

Међународна сарадња у смањењу ризика од катастрофа у региону Југоисточне Европе^[2]

Сажетак: Различите врсте природних и антропогених катастрофа све су бројније у савременом „друштву ризика“, а њихове последице све су веће, тако да често превазилазе могућности за одговор не само на локалном него и на националном нивоу. Све ово чини нужним различите облике међународне сарадње у смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама. Осим глобалних организација, значајну улогу у смањењу ризика од катастрофа имају и институционални организациони облици, који се јављају у ЕУ и њеним појединим регионима. У региону Југоисточне Европе, иначе склоном кризама, постоји само једна регионална иницијатива – DPPI и Међународна комисија за слив реке Саве (Савска комисија). Свакако да постоје и потреба и могућност за унапређење постојећих, као и за осмишљавање других институционалних аранжмана, који би унапредили капацитете ових земаља за управљање ризиком од катастрофа.

Кључне речи: катастрофе, међународна сарадња, регион Југоисточне Европе, DPPI, Савска комисија

1. Увод

У литератури о кризном менаџменту често се, на трагу изјаве Бенџамина Франклина, истиче да су кризе и катастрофе неизбежне као порез и смрт.^[3] То заиста у значајној мери потврђује

целокупна људска историја, која се може посматрати и пратити као историја најразличитијих криза и катастрофа. Савремено постиндустријско информатичко друштво у том смислу не представља изузетак упркос у досадашњој историји незабележеном напретку људског знања

[1] zelimir.kesetovic@gmail.com ; <https://orcid.org/0000-0001-7924-9965>

[2] Рад је настао у оквиру истраживања на пројекту ФП 7 финансираном од стране Европске комисије FP7-SEC-2011-1 No 284678 ANVIL – Analysis of Civil Security Systems in Europe.

[3] Изјава која се приписује америчком државнику Бенџамину Франклину у оригиналу гласи „Једине ствари које су у животу сигурне јесу смрт и порез“, <https://www.dr.sanders.com/two-things-are-certain-in-life-death-and-taxes/>

и технологије (практичне моћи). Угроженост кризама и катастрофама није данас мања, већ би се пре могло рећи да кризе постају све бројније и разноврсније по својој природи. Данас смо сведоци све учесталијих природних катастрофа (поплава, суша, екстремних временских прилика, пандемија и др.)^[4] чије су последице све веће и разорније. Према подацима за период од две деценије (1985–2005) просечно је годишње више од 200 милиона људи у свету било погођено катастрофама. На основу националних и регионалних извештаја о примени Хјогог оквира за деловање 2005–2015,² у тих 10 година катастрофе су наставиле да производе тешке последице широм света: преко 700.000 људи је изгубило живот, више од 1,4 милиона људи било је повређено, а око 23 милиона људи остало је без својих домова. Уз то је од 2008. до 2012. године око 144 милиона људи било изложено пресељавању због катастрофа (Milosavljević, 2015, str. 52).

Савремено управљање кризама захтева међународну сарадњу, нарочито с обзиром на врсте претњи с којима се суочавамо, а које прелазе границе, брзо ескалирају и путују по међусобно повезаним инфраструктурама, те, самим тим, захтевају сарадничке одговоре. Без обзира на то колико су робусни ресурси поједине земље, одређене врсте криза надмашиће националне капацитете и тестирати различите колективне

аранжмане на националном и регионалним нивоу за заједничку превенцију, припрему, реаговање и опоравак (Barzanje, Ekengren, and Rhinard, 2018).

2. Глобални напори за редукцију ризика од катастрофа

У наведеном контексту на глобалном нивоу Организација уједињених нација посвећује нарочиту пажњу управљању кризама и катастрофама.^[5] УН и њене специјализоване агенције имају значајну улогу у превенцији, али и реакцији на озбиљне природне кризе и катастрофе (цивилне ванредне ситуације), као и у опоравку након ових догађаја. У оквиру УН делује 14 специјализованих агенција и велики број посебних канцеларија програма и фондова. За смањење ризика у управљању катастрофама од посебног су значаја, пре свега:

- WFP (World Food Programme) – Светски програм за храну има за задатак борбу против глади у свету која је стални пратилац криза и природних катастрофа;
- WHO (World Health Organization) – Светска здравствена организација има кључну улогу у случају здравствених криза, као што су епидемије опасних

[4] Иако се манифестују као природне катастрофе, оне делом имају антропогени узрок, односно условљене су експлоататорским односом човека према природи који је био и остао у основи капиталистичког поретка, али и западног/европоцентричног погледа на свет и природу у којем људско биће има апсолутни онтолошки приоритет господара природе (од Библије до Маркса и Енгелса).

[5] Овом приликом нећемо се бавити улогом УН у социјалним кризама, тј. у наметању/успостављању, односно очувању светског мира (peacemaking и peacekeeping).

болести, и прати глобалне здравствене трендове и транснационалне претње људском здрављу;

- UNHCR (The UN Refugee Agency) – Агенција УН за избеглице помаже у збрињавању избеглица будући да таласи избеглица увек прате различите врсте криза;
- UNICEF (Unite for Children) – Уједињени за децу, агенција УН посвећена заштити деце уопште, а посебно у кризним ситуацијама;

- OCHA (UN Office for Coordination of Humanitarian Affairs) – Канцеларија УН за координацију задужена за међународну хуманитарну помоћ;
- IAEA (International Atomic Energy Agency) – Међународна агенција за атомску енергију има за циљ сигурну и безбедну нуклеарну технологију и њено коришћење у мирољубиве сврхе. Агенција помаже земљама да унапреде своју нуклеарну безбедност и припреме се за одговор на ванредне ситуације;

Беркасово, Шид, Србија, октобар 2015.
Фото: Shutterstock

- WMO (World Meteorological Organization) – Светска метеоролошка организација која прати стање и промене у земљиној атмосфери, њену интеракцију са океанима, климу и др. Под њеним вођством дат је допринос заштити живота и материјалних добара у случају природних катастрофа, очувању човекове околине, и унапређењу економског и социјалног благостања свих сектора друштва у областима као што су безбедност хране и водених ресурса (Kešetović, 2008).^[6]

Такође, УН су у Јапану организовале три светске конференције о смањењу ризика од катастрофа, фокусиране на управљање ризицима од катастрофа и климе у контексту одрживог развоја, и то у Јокохами 1994, Кобеу 2005. и Сендаију 2015. године.^[7] Ове конференције су окупиле званичнике и друге заинтересоване стране (НВО, организације цивилног друштва, локалне власти и представници приватног сектора) из целог света да би се разговарало о томе како ојачати одрживост развоја управљањем ризицима од катастрофа и климатских промена. Трећа светска конференција УН усвојила је актуелни Сендаи оквир за смањење ризика од катастрофа 2015–2030. године.

3. Сарадња на смањењу ризика у Европској унији

Питањима превенције и заштите од катастрофа ЕУ придаје велики значај још од самих почетака свог деловања будући да су европске земље често биле изложене различитим врстама природних катастрофа, попут земљотреса, лавина, поплава, шумских пожара и др., али и катастрофа које је изазвао човек својим деловањем. Због тога државе чланице ЕУ посебну пажњу посвећују припремама за заштиту, спасавање и пружање помоћи у катастрофама. Полазне основе сарадње унутар Уније на подручју цивилне заштите утврђене су у мају 1985. године у Риму, на првом министарском састанку „Сарадња на подручју цивилне заштите у оквиру ЕУ“, када је створен оквир за активности које покривају приправност учесника ЦЗ у 15 земаља чланица и помоћ у интервенцијама у случају катастрофа. Све иницијативе на подручју цивилне заштите на нивоу ЕУ имплементирани су на супсидијарном принципу, заснованом на уговору потписаном у Мадриду, са циљем да се подрже и уједине напори цивилне заштите на националном, регионалном и локалном нивоу и створе услови за деловање свих учесника (владиних и невладиних) у заштити и спасавању и међусобној

[6] Детаљније у: Mladan, 2012.

[7] Конференције у Кобеу и Сендаију на захтев Генералне скупштине УН координирала је Канцеларија УН за смањење ризика од катастрофа (UNDRR), која је основана 1999. године да би обезбедила спровођење Међународне стратегије за смањење ризика од катастрофа. UNDRR води специјални представник Генералног секретара УН за смањење ризика од катастрофа (SRSG) и има преко 100 запослених у свом седишту у Женеви и пет регионалних канцеларија. UNDRR координира међународне напоре за смањење ризика од катастрофа (DRR) и извештава о имплементацији Сендаи оквира за смањење ризика од катастрофа. Сазива двогодишњу Глобалну платформу за смањење ризика од катастрофа.

сарадњи земаља чланица. У том смислу у области цивилне заштите донето је 10 резолуција, четири одлуке Савета ЕУ и једна директива Европског парламента и Савета ЕУ, као и више прописа из области заштите од индустријских несрећа и загађења мора (Kešetović, 2008).

Последњих деценија у ЕУ се одиграо широк спектар негативних догађаја који су изазвали девастацију људских живота, имовине, животне средине и културног наслеђа. У ЕУ су од 1980. до 2020. природне опасности погодиле скоро 50 милиона људи и коштале су државе чланице у просеку 12 милијарди евра годишње. Осим тога, очекује се да ће ЕУ у непосредној будућности доживети још екстремније догађаје и имати повећану изложеност и рањивост у катастрофама јер климатске промене доносе екстремније временске прилике, пораст нивоа мора и промене у географској дистрибуцији неких заразних болести. Наставак урбанизације и развоја у опасним подручјима доводи у опасност све више људи и већу количину материјалних добара. Урбано окружење повећава ризике од катастрофа као што су поплаве, топлотни таласи или епидемије. Деградација животне средине у Европи и глобално смањује капацитете еко-система да нас заштите од утицаја катастрофа. Последњих година такође су забележени растућа нестабилност у окружењу, геополитичке тен-

Кључну улогу у смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама има Механизам цивилне заштите ЕУ (EU Civil Protection Mechanism) који представља јединствени системски оквир који европску цивилну заштиту повезује у сегменту превенције, приправности и реаговања на кризне догађаје и ванредне ситуације великих размера.

зије и диверзификација непријатељских група, што је све довело до повећаних безбедносних претњи као што су тероризам, сајбер и хибридне претње. У том сложеном контексту кључно је имати аранжмане за ефикасну превенцију, ублажавање, приправност, реаговање и опоравак од катастрофа. ЕУ у различитим областима развија политике које се фокусирају на превен-

цију и смањење ризика од катастрофа са циљем смањења утицаја штетних догађаја уз акценат на повећању отпорности инфраструктуре, еко-система, друштва и привреде ЕУ.

У ЕУ је заштита људи, имовине, животне средине и културног наслеђа од вишеструких претњи првенствено национална одговорност.

Међутим, ЕУ допуњује, подржава и координира националне акције и промовише прекограничну сарадњу поводом ових питања. Широк скуп политика и фондова ЕУ има за циљ јачање колективне сигурности и отпорности на штетне догађаје.

Европска комисија и државе чланице ЕУ осмислиле су следећих пет циљева отпорности на катастрофе да би усмериле рад ка превенцији катастрофа и спремности:

1. *Предвиђање.* – Побољшати процену ризика, предвиђање и планирање управљања ризиком од катастрофа. Сложеност и међузависност ризика с којима се ЕУ суочава чини

важним идентификовање рањивости у критичним секторима и предвиђање опасности и претњи.

2. *Припремање*. – Повећати свест о ризику и спремност становништва за смањење утицаја катастрофа.

3. *Ујозоравање*. – Побољшати системе раног упозоравања да би поруке о предстојећој опасности на националном, регионалном и локалном нивоу стигле до правих људи на време.

4. *Одговарање*. – Побољшати капацитет одговора Механизма цивилне заштите ЕУ да би ЕУ могла да пружи већу помоћ да се попуне критичне празнине и избегне даље погоршање ситуације када су капацитети неке земље преоптерећени.

5. *Обезбеђивање*. – Обезбедити снажан систем цивилне заштите који непрекидно функционише током и након катастрофа, када је најпотребнији. Даље акције укључују ажурирање планова и процедура за континуитет пословања и осигуравање координације и размене информација међу секторима, укључујући пружаоце критичне инфраструктуре.^[8]

Кључну улогу у смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама има Механизам цивилне заштите ЕУ (EU Civil Protection Mechanism)^[9], који представља јединствени системски оквир који европску цивилну заштиту повезује у сегменту превенције,

приправности и реаговања на кризне догађаје и ванредне ситуације великих размера. Механизам је базиран на Лисабонском уговору, на чл. 196. и 214, у којима се ЕУ обавезује да свим жртвама природних катастрофа или несрећа које су изазване људским деловањем пружи помоћ свуда у свету, али и да развија и координира системе цивилне заштите држава чланица. Формиран је октобра 2001. године на основу 2001/792/EC Council Decision са циљем да се омогући координисано деловање држава чланица и других држава на заједничкој превенцији катастрофа, смањењу ризика од катастрофа, деловању на заштити људи, материјалних добара, културних вредности и објеката критичне инфраструктуре и отклањању последица катастрофа.^[10]

Такође, осим напора за управљање ризицима, на нивоу ЕУ постоји и цео низ европских регионалних безбедносних аранжмана у оквиру којих се земље појединих европских региона удружују ради заједничког управљања ризицима од катастрофа, попут Вишеградске групе, Савета балтичких држава (The Council of the Baltic Sea States – CBSS), Хелсиншке комисије (The Helsinki Commission – HELCOM), Поморске сарадње Балтичког мора (The Baltic Sea Maritime Cooperation) и Дунавске комисије.

Овом приликом поменућемо и НАТО као северноатлански војни савез чија је једна од

[8] Шире видети на: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/european-disaster-risk-management_en

[9] Веб-сајт механизма: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu-civil-protection-mechanism_en

[10] Детаљније о Механизму у: Mladen, 2012; Dragišić & Novaković, 2022.

функција и кризни менаџмент, односно „цивилно планирање за ванредне ситуације“ у који је учлањена већина држава чланица ЕУ.

4. Међународна сарадња у смањењу ризика од катастрофа у региону Југоисточне Европе

У региону Западног Балкана, упркос чињеници да су земље које га чине изложене бројним ризицима,^[11] са ограниченим капацитетима да њима управљају, постоји практично само једна организација која обухвата све регионалне земље и једна међународна комисија које се бави појединим аспектима безбедности везаним за Саву као међународну реку. Осим тога, уз ове две организације, постоји и цео низ билатералних аранжмана и споразума о сарадњи између појединих земаља региона у области ванредних ситуација.

4.1. Иницијатива за спремност и превенцију катастрофа за Југоисточну Европу – DPPI SEE

У новембру 2000. Пакт стабилности за Југоисточну Европу покренуо је Иницијативу за спремност и превенцију катастрофа за Југоисточну Европу (Disaster Preparedness and Prevention Initiative for South Eastern Europe

– DPPI SEE) у настојању да допринесе развоју кохезивне регионалне стратегије за спремност и превенцију катастрофа. Године 2008. DPPI SEE, као регионална међувладина организација, развијена је у оквиру Регионалног савета за сарадњу (Regional Cooperation Council – RCC) да би се олакшале сарадња и координација земаља ЈИЕ у спречавању и реаговању на природне катастрофе и катастрофе изазване људским фактором, посебно када имају прекограничне ефекте. Иницијатива за спремност и превенцију катастрофа за Југоисточну Европу замишљена је као иницијатива у регионалном власништву која настоји да обезбеди оквир за земље Југоисточне Европе^[12] да развију програме и пројекте који доводе до јачања способности за спречавање и реаговање на природне и технолошке катастрофе. Иницијатива такође окупља земље донаторе и међународне владине и невладине организације ради координације текућих и будућих активности и идентификовања незадовољених потреба да би се побољшала ефикасност националних система управљања катастрофама у оквиру регионалне сарадње. Свеобухватни циљ DPPI SEE јесте да подстакне регионалну сарадњу и координацију у припреми за катастрофе и у превенцији природних катастрофа и катастрофа које је проузроковао човек, односно технолошких катастрофа у Југоисточној Европи, без стварања нових структура или слојева бирократије.

[11] Главни ризици су поплаве, пожари, земљотреси и опасне материје. Special Co-ordinator of the Stability Pact for SEE Europe (2001)

[12] Чланице Иницијативе су Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Црна Гора, Северна Македонија, Румунија, Србија, Словенија и Турска, а њено седиште је у Сарајеву.

Главне активности DPPI односе се на изградњу капацитета земаља чланица кроз организовање обука, вежби, конференција и имплементацију различитих заједничких пројеката који имају за циљ унапређење приправности и превенцију у оквиру управљања катастрофама.

Значајна достигнућа се односе на помоћ у припреми пројекта, а сродне активности имају за циљ да подрже земље ЈИЕ да припреме изводљиве предлоге пројеката и ојачају регионалну сарадњу обезбеђивањем координационе платформе и актуелне међународне методологије кроз обуке за циклус управљања пројектима.

Подршка капацитетима региона има неколико облика кроз активности DPPI SEE. Треба поменути следеће пројекте и обуке:

- „Развој капацитета DPPI за смањење ризика од катастрофа у Југоисточној Европи“. Овај пројекат има за циљ да створи одрживе капацитете у смањењу ризика и развије ефекат мултипликације иницирањем групе тренера из региона који су у стању да дугорочно прате циљеве и резултате пројекта.
- Програм обуке за управљање катастрофама (DMTP) састоји се од радионица, семинара, курсева, обука и конференција. Догађаји се одржавају у многим земљама Југоисточне Европе, организација је добровољна, а финансирање активности обично се дели између земље домаћина и буџета DPPI SEE. Циљ пројекта је унапређење приправности и превенције катастрофа кроз едукацију и обуку о управљању катастрофама,

као и обука и увежбавање одговора на катастрофе са циљем јачања сарадње свих учесника у активностима заштите и спасавања, усаглашавања активности учесника ради елиминисања могућих неуспеха и промовисање разумевања националних и међународних принципа у вези са управљањем катастрофама.

- Кроз „Пројекат за подршку успостављању заједничких јединица за хитно реаговање у случају поплава у ЈИЕ“ земље учеснице са својим оперативним способностима успостављају регионалну сарадњу и координацију спремности и превенције катастрофа за редовну размену информација у вези са управљањем водама и поплавама. Земље учеснице, уз подршку донатора и RCC, успостављају, опремају и обучавају јединице за реаговање у ванредним ситуацијама у случају поплава у региону ЈИЕ.
- *Трилатерални протоколи/процедуре о преласку границе* развијени су између Босне и Херцеговине, Хрватске и Црне Горе. Основни циљ пројекта је покретање припрема за обезбеђивање правног и оперативног оквира који ће се користити за брзи прелазак границе у заједничким интервенцијама и пружању међусобне помоћи у ванредним ситуацијама, укључујући шумске пожаре.
- Општи циљ пројекта под називом „Заједничке ватрогасне јединице између Босне и Херцеговине, Хрватске и Црне Горе“ јесте унапређење приправности и превенције и одговора на отворене

пожаре у приобалном подручју, без обзира на државне границе, уз заједнички увежбани брзи одговор за гашење пожара од стране ватрогасно спасилачких јединица Босне и Херцеговине, Хрватске и Црне Горе. У оквиру пројекта формирано је осам тимова за ванредне ситуације и обучена су и опремљена 72 ватрогасца.

- Основни технички циљеви „Пројекта сеизмичких карата“ јесу израда одговарајућих интегрисаних сеизмолошких и сеизмотектонских база података и израда карата сеизмичког хазарда за регион, усклађених са европским стандардима, као и реализација програма технике и научне обуке младих научних кадрова у националним сеизмолошким центрима у региону.
- Циљ пројекта „Капацитет за смањење ризика од катастрофа кроз регионалну сарадњу и сарадњу у Југоисточној Европи“ јесте смањење ризика од катастрофа повезаних с природним хазардима на Западном Балкану и у Турској, у складу са Хјого оквиром за акцију, изградњом капацитета националних и локалних власти, и промовисање координисаног приступа у смањењу ризика од катастрофа. Специфични циљ пројекта је повећање регионалне сарадње у смањењу ризика од катастрофа на Западном Балкану и у Турској и промовисање усклађивања њихових методологија, планова и стратегија за смањење ризика од катастрофа да би се отворио пут за евентуалну припрему усаглашене и обострано прихваћене регионалне страте-

гије смањења ризика од катастрофа у Југоисточној Европи.

- Циљ програма под називом The DPPI SEE i UNISDR/CADRI (United Nations Capacity for Disaster Reduction Initiative / Развој људског капитала на обуци за смањење ризика од катастрофа) јесте да подржи развој капацитета за смањење ризика од катастрофа на свим нивоима унутар влада региона Југоисточне Европе и организације да би побољшали своју способност да боље разумеју и управљају разним катастрофама с којима се регион данас суочава. Програм такође има за циљ стварање групе професионалних тренера полазника који ће функционисати као главни ресурси за обуку о смањењу ризика од катастрофа у региону.

DPPI се развио у ефикасан консултативни и координациони механизам који побољшава спремност и превенцију катастрофа у случају природних катастрофа и катастрофа изазваних људским фактором у Југоисточној Европи. Показао се као релативно применљив алат за регионалну сарадњу, посебно у погледу превенције и приправности у области управљања катастрофама, те је у том смислу препознат и цењен од стране међународне заједнице и међународних организација (ЕК, УН), што представља основу за даље јачање регионалне сарадње кроз реализацију различитих пројеката, који имају за циљ изградњу капацитета држава чланица у управљању катастрофама. Улога DPPI SEE у управљању ванредним ситуацијама треба да се огледа у интерној координацији између земаља чланица DPPI SEE и међународних донатора.

DPPI SEE подстиче постојећу сарадњу са НАТО, УН и другим међународно признатим организацијама као кључним партнерима за успешно спровођење сопствених активности у региону и данас се сматра поузданим регионалним партнером који се бави прекограничним питањима и проблемима. Земље чланице DPPI SEE такође препознају ову чињеницу и настоје да даље промовишу вредности иницијативе. Кроз различите пројекте и активности, DPPI SEE се промовише не само на националном већ и на регионалном нивоу као пожељан облик мултилатералне сарадње (Kešetović and Samardžija, 2014).

106 |

4.2. Међународна комисија за слив реке Саве / Савска комисија

Међународна комисија за слив реке Саве (The International Sava River Basin Commission – IS-BRC) или Савска комисија^[13] представља међународну организацију,^[14] која је основана ради спровођења Оквирног споразума о сливу реке Саве (The Framework Agreement on the Sava River Basin – FASRB)^[15] да би се постигли следећи циљеви: успостављање међународног режима пловидбе реком Савом, успостављање одрживог управљања водама и предузимање мера за спречавање опасности и њихових последица,

укључујући опасности од поплава, леда, суша и акцидентата са опасним материјама.

Након ступања Оквирног споразума на снагу, 29. децембра 2004, прва оснивачка седница Савске комисије одржана је 27. јуна 2005, док је стални секретаријат Савске комисије почео да ради у јануару 2006. године. Савска комисија служи као стално радно тело надлежно за имплементацију Оквирног споразума, израду Акционог плана за слив реке Саве и усвајање потребних законских докумената и пратећих протокола. Иако иницијално није основана за решавање безбедносних питања и управљање кризама, неке њене функције и активности повезане су са овом проблематиком.

У области цивилне безбедности активности Савске комисије углавном су у вези с разменом информација и података између земаља потписница, укључујући и активности на стварању основе за примену Директиве ЕУ о поплавама. Делатност Комисије углавном је везана за превентивне и припремне аспекте кризног менаџмента. Фокус је на претњама по животну средину, укључујући превенцију поплава, суша и опасности од леда, као и несреће које укључују загађење воде опасним супстанцама и смањење негативних последица ових догађаја.

[13] Званични сајт Комисије, <https://www.savacommission.org/default.aspx?id=1719>

[14] Државе чланице су Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина и Србија, а седиште Комисије је у Загребу, док је званични језик енглески.

[15] Након распада СФРЈ Сава је постала међународна река и четири државе кроз које протиче започеле су преговоре за успостављање одговарајућег оквира за прекограничну сарадњу, да би се осигурало одрживо коришћење, заштита и управљање водним ресурсима у сливу реке Саве, као и побољшао животни стандард у региону. Као кључна прекретница у овом процесу закључен је Оквирни споразум о сливу реке Саве (FASRB), као први развојно оријентисани мултилатерални споразум у постконфликтном периоду након Дејтонског мировног споразума и Споразума о питањима сукцесије.

С обзиром на то да је Савска комисија први међународни/прекогранични систем за сарадњу у тој области, њене активности се углавном односе на размену информација и прикупљање података, као и на активности које имају за циљ стварање и припрему основа за имплементацију Директиве ЕУ о поплавама. Насупрот томе, Савска комисија нема никакву оперативну улогу у управљању кризама. Досадашње активности Савске комисије у области цивилне сигурности, односно управљања поплавама, превенције и контроле удеса итд. првенствено су биле фокусиране на аспекте превенције и приправности у управљању кризним циклусом. То укључује успостављање Географског информационог система (ГИС), хидрометеоролошких података и система за размену информација, развој интегрисаних система за прогнозу поплава и рано упозоравање и израду Плана управљања кризама у случају загађења вода. Штавише, стране су већ повезане преко Система за упозоравање на удес (Accident Emergency Warning System – AEWS), укључујући Модел аларма за слив Дунава (Danube Basin Alarm Model – DBAM) и механизам за узбуђивање који повезује институције/органе цивилне заштите (главни центри за узбуну – Principal International Alert Centers – PIAC), развијене у оквиру Дунавске комисије.^[16]

Све активности Савске комисије обавља цивилно особље. Успостављена је сарадња са институцијама држава чланица одговорним за имплементацију Оквирног споразума, као и с другим националним институцијама, тј. агенцијама, канцеларијама, службама, институтима

и универзитетима. С обзиром на то да Савска комисија нема никакву оперативну улогу у управљању кризама, она нема сопствена средства за реаговање на кризу нити користи цивилна и/или војна средства земаља чланица.

Савска комисија има кохезивни карактер и својим активностима доприноси ефикасном приступу држава чланица питању одређеног изазова и успешној реализацији заједничких пројеката. Савска комисија је првенствено платформа за размену информација, извештавање и изградњу капацитета држава чланица (Kešetović, Samardžija & Skazlić, 2014).

| 107

Закључна напомена

Упркос чињеници да су се суочавале с великим бројем криза и катастрофа у новијој историји које су се преливале преко државних граница, земље Југоисточне Европе су, пре свега на основу екстерне (европске) иницијативе, успеле да успоставе само једну регионалну наднационалну организацију која има за циљ смањење ризика од катастрофа, подизање спремности и бољу координацију, сарадњу и реаговање у случајевима озбиљних угрожавања природним и антропогеним дејствима. За разлику од земаља овог подручја, у неким другим регионима, попут на пример Балтичког, успостављен је цео низ регионалних организација које имају за циљ превенцију и управљање различитим врстама криза. Вероватно је један од узрока

[16] Међународна комисија за заштиту реке Дунав / International Commission for the Protection of the Danube River – ICPDR. О Комисији више в. на: <https://www.icpdr.org/>

оваквог стања и чињеница да се СФРЈ распала у грађанском рату и да између њених појединих чланица и даље влада неповерење, односно да није извршено помирење на начин како је то остварено у неким другим регионима у свету након оружаних конфликта. Ипак, искуство с поплавама из 2014. године показало је да између бивших југословенских држава постоје и емпатија и солидарност и спремност и инвентивност да се пронађу и ванинституционални

облици сарадње и релативно брзо успоставе *ad hoc* аранжмани за прелазак државних граница и достављање помоћи. У сваком случају, било би боље да доносиоци политичких одлука размисле о успостављању нових и унапређењу постојећих наднационалних аранжмана за смањење ризика од катастрофа и управљање ванредним ситуацијама, утолико пре што све прогнозе указују на то да ће време које је пред нама бити пуно различитих безбедносних изазова, ризика и претњи.

References / Литература

- Barzanje, C., Ekengren, M. and Rhinard, M. (2018). Working in the Same Direction? Civil Protection Cooperation in the Baltic Sea Region. *Ulpaper*, No.4. Available at: <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/2018/ui-paper-no.-4-2018.pdf>
- Dragišić, Z. and Novaković, D. (2022). EU Civil Protection Mechanism and Serbia – Cooperation Prospects. *Godišnjak Fakulteta bezbednosti*, No. 1, 149–166. DOI 10.5937/fb_godisnjak0-37881 [In Serbian]
- Kešetović, Ž. (2024). *Crisis Management*. Niš: Visoka škola strukovnih studija za kriminalistiku i bezbednost – currently being printed. [In Serbian]
- Kešetović, Ž. (2008). *Crisis Management*. Beograd: Fakultet bezbednosti, Službeni glasnik. [In Serbian]
- Kešetović, Ž., Samardžija, V. and Skazlić, I. (2014). Sava Commission's Role in Improving Security in South Eastern Europe. *Bezbednost*, LVI (3), 52–63. Available at: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0409-2953/2014/0409-29531403052K.pdf>
- Kešetović, Ž., Samardžija, V. (2014). Regional Civil Security Cooperation in South Eastern Europe: Case of Disaster Preparedness and Prevention Initiative. *Viešoji politika ir administravimas/Public Policy and Administration*, XIII (2), 209–221. Available at: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/1809/2115>
- Milosavljević, B. (2015). International Cooperation in the Area of Disaster Risk Reduction. *Pravni zapisi*, VI (1), 52–84. Available at: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/2217-2815/2015/2217-28151501052M.pdf> [In Serbian]
- Mladan, D. (2012). Policy of International Cooperation in Emergency Situations. *Srpska politička misao*, XIX (2), 487–508. Available at: https://lux-dog.com/magazine_editions/srpska-politicka-misao-2-2012/ [In Serbian]
- Special Co-ordinator of the Stability Pact for SEE Europe (2001). Regional Report of the DPPI Operational Team. *The Gorizia Document*. May 2001.

Želimir M. Kešetović

University of Belgrade
Faculty of Security Studies
Belgrade (Serbia)

International cooperation in disaster risk reduction in the region of South Eastern Europe

Summary

Different kinds of natural and anthropogenic disasters are increasingly numerous in modern “risk society”, while their consequences are larger and larger, often exceeding the possibilities of responding to them not only at the local, but also at the national level. All this calls for various forms of international cooperation in disaster risk reduction and emergency management. Apart from global organizations, an important role in disaster risk reduction is also played by institutional organizational forms in the EU and some of its regions. In the region of South Eastern Europe, generally prone to crises, there is only one regional initiative – Disaster Preparedness and Prevention Initiative (DPPI) and International Sava River Basin Commission (Sava Commission). It is certainly both necessary and possible to improve the existing institutional arrangements and to devise other ones to raise the capacities of these countries for disaster risk management.

| 109

Keywords: disasters, international cooperation, region of South Eastern Europe, DPPI, Sava Commission

Донација Европске Уније Сектору за ванредне ситуације МУП-а Србије у виду ватрогасних цистерни за гашење великих пожара. Седам ватрогасних цистерни укупне вредности 1,4 милиона евра обезбеђено је у оквиру пројекта „ЕУ за Србију отпорну на катастрофе“, а цистерне су уручене одреду у Панчеву, новембар 2024. године.

Фото: Делегација ЕУ у Србији

Вања Н. Глишин^[1]
Институт за политичке студије
Београд (Србија)

УДК 327::911.3(497.11)
327(497.11)
Прегледни научни рад
Примљен: 9.6.2025.
Прихваћен: 25.7.2025.
doi: 10.5937/napredak6-59395

Геополитичка обележја положаја Србије и српског народа у савременим међународним односима

Сажетак: Аутор у раду анализира геополитичка обележја положаја Србије и српског народа у контексту актуелних међународних околности, са фокусом на руско-украјински сукоб. Геополитичка обележја која ће бити предмет анализе јесу: чворност, граничност и фрагментираност будући да је реч о парадигматичним обележјима балканског простора. Имајући то у виду, у раду ћемо дефинисати наведена обележја да бисмо у даљим корацима могли да их анализирамо у одређеним контекстима. Посебно ћемо анализирати како један односно други утичу на сукоб, те на основу тога извести синтезу и приказати како се њихове последице рефлектују на положај Србије и српског народа. Осим метода дескрипције, анализе и синтезе, користићемо и геополитички метод ради разумевања сложене узрочно-последичне везе политичког и просторног у актуелном контексту. Претпоставка је да актуелни сукоби усложњавају геополитичка обележја положаја Србије и српског народа и отежавају међународну позицију између Истока и Запада.

Кључне речи: геополитика, Србија, српски народ, руско-украјински сукоб, међународни односи

Увод

Актуелне међународне односе карактерише геополитичка динамичност изазвана директним и/или индиректним сукобима у различитим регионима дуж, како ју је Николас Спајкмен кодирео, зоне Унутрашњег полумесеца или Римленда, што у крајњем води ка трансформацији међународног поретка из униполаризма

у мултиполаризам. Имајући у виду да се Србија и српски народ налазе у зони Римленда, те да актуелни догађаји остављају геополитичке последице по наш положај, оправдано је и са научног и са друштвеног аспекта бављење наведеном темом. Временски оквир од 2022. до 2025. године усмерава нас на најактуелније сукобе, првенствено на руско-украјински рат, и омогућава нам да у прецизно наведеном периоду

[1] vanja.glisin@ips.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-7747-6205>

анализирамо геополитичка обележја која парадигматично одређују положај српског народа на Балкану. Геополитичка чворност, граничност и фрагментираност јесу обележја која ће бити у фокусу приликом анализе положаја Србије и српског народа, са циљем да прикажемо његову сложеност.

Предмет истраживања анализираћемо на два нивоа – стратешком и тактичком. Први, стратешки ниво, изискује познавање геополитичких теорија и константи глобалних и регионалних сила, посебно оних сила које пројектују своје интересе на Балкан. Други, тактички ниво анализе у фокус ставља актуелне догађаје, који су временски и просторно одређени и контекстуализовани. Према томе, контекстуална анализа је неизоставни део. На тај начин долазимо до анализе актуелних догађаја и њихове рефлексије на друге регионе и државе. Користићемо геополитички метод да бисмо спознали „теоријска и практична узрочно-последична прожимања географског и политичког, са становишта различитих интереса, у границама конкретних територијалних целина и у контексту одређених пресека на хронолошкој скали“ (Stepić, 2016, str. 48).

Геополитичка обележја положаја Србије и српског народа

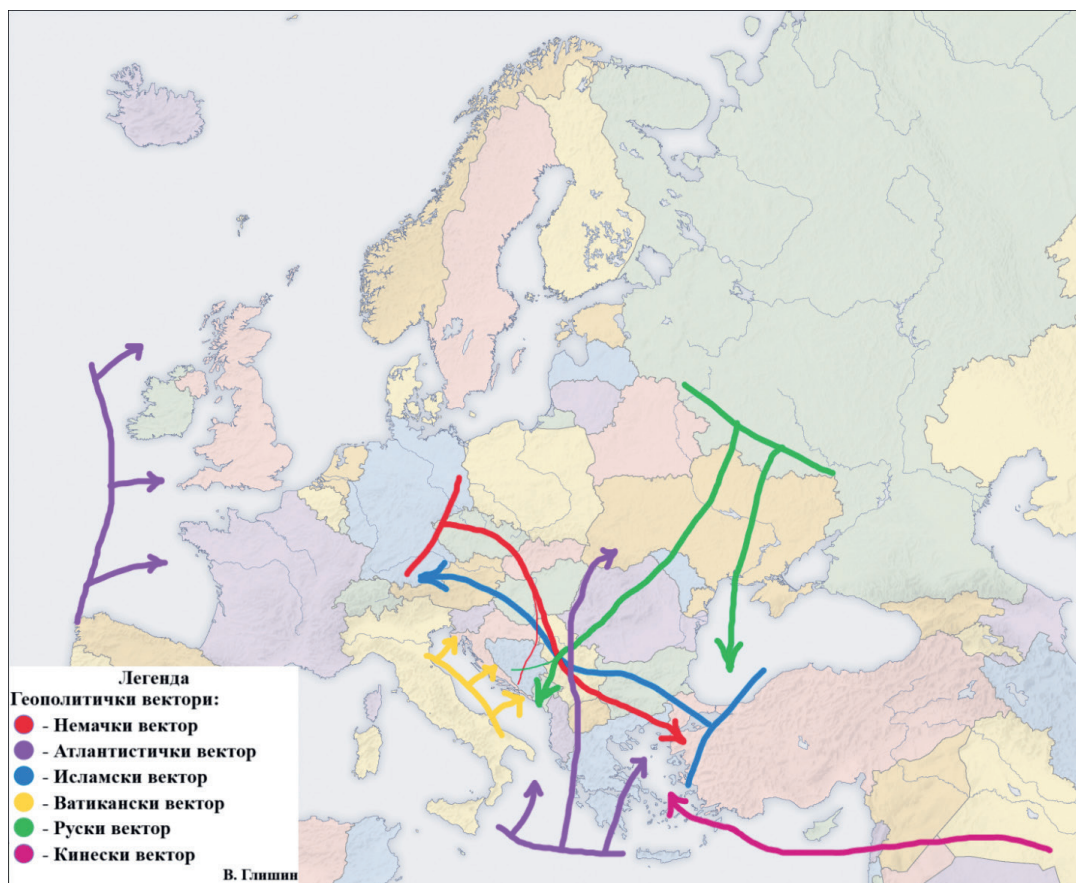
Да бисмо одредили геополитички положај једне државе, неопходно је да разумемо геополитички идентитет, који одређујемо као „идентификацију геополитичке самосвести и континуитета у времену и простору“ једне нације, као њене

„геополитичке самосвојности“ (Stepić, 2019, str. 8), и као „релативно објективизујућа идентитетско-географска својства једне националне или верске групације, а везано за њен одређени просторни, културолошко-цивилизацијски, верско-конфесионални и политичко-државни облик егзистирања“ (Despotović, 2025, str. 301). Дакле, геополитички идентитет одређују: географски положај и физичко-географске карактеристике, регионални и међународни контекст, унутарполитичка дешавања, спољнополитички чиниоци, војностратегијски положај државе и религијско-конфесионалне, културолошке и цивилизацијске особености (Glišin, 2024).

Чворност је геополитичко обележје које на адекватан начин одражава стање на Балкану последњих неколико векова. Геополитички чвор на овом простору настаје услед укрштања и преплитања вектора геополитичког наступања глобалних и регионалних сила у различитим временским етапама током историје (Glišin, 2024; Despotović, 2025). Германски вектор пројектован смером од северозапада ка југоистоку. Супротним смером пројектован је исламски вектор, дакле, од југоистока ка северозападу, те је управо до укрштања долазило на простору Балкана (Davutoglu, 2014). Руски вектор пројектован је смером од североистока ка југозападу. Атлантистички вектор, предвођен Сједињеним Америчким Државама, пројектован је у више смерова, посебно уколико узмемо у обзир теорију Римленда Николаса Спајкмена и позицију Балкана у том контексту (Spykman, 1942). Издвојићемо смер од југозапада ка североистоку, који се укршта с руским вектором. Вектор који пројектује Ватикан усмерен је од

запада према истоку и у основи је политика прозелитизма, односно ширења римокатоличанства према истоку, што се одражава на Србију и српски народ (Deschner, 2021). Кинески вектор усмерен је од истока према западу, што се очитава у пројекту „Појас и пут“ и Иницијативи 17 + 1. Њихове активности на Балкану више су него евидентне, посебно уколико узмемо у обзир дипломатске, економске и привредне

активности (Stekić, 2023). Дакле, чворност је веома сложено геополитичко обележје, које приказује испреплетеност различитих политичких, геополитичких, економских, војних, геостратешких, привредних и других интереса на Балкану. Сматрамо да није сувишно говорити о овом простору као Cateni Mundi или веригама света, будући да је географски положај условио такав значај.

Карта 1. Геополитички вектори глобалних и регионалних сила – чворност

Извор: приредио аутор

Граничност је геополитичко обележје које бележимо још од периода римских лимеса на Балкану, када су постојала разграничења, најчешће дуж река (нпр. Римски подунавски лимес), између супротстављених страна. Војна граница (крајина) или *Terra Militaris* исцртавана је и у другим историјским периодима када су се велике силе сукобљавале на простору Балкана, као што је то био сукоб Аустроугарске и Османске империје. У томе се читава чворност, приказана на карти 1. Наведене историјске околности развијале су међу Србима *Frontier spirit* или дух крајишника. Осим војних граница, Балкан је место на ком су исцртаване религијско-конфесионалне и цивилизацијске границе, што се умногоме одразило на политичке прилике током минулих векова (Glišin, 2024). О реалним последицама религијско-конфесионалне поделе сведоче дешавања у средњовековној српској држави, када је Свети Сава покушавао да се избори за српске националне интересе између Рима и Цариграда (Despotović, 2025). Имајући то у виду, професор Деспотовић пише о геополитици светосавља „као рационалној синтези културних и политичких утицаја Истока и Запада“, у којој је „сабрана одговорна национална и верска политика Немањића, а посебно Светог Саве, чији је приоритет био српски национални интерес“ (Despotović, 2025, str. 22). На основу религијско-конфесионалних разлика, Семјуел Хантингтон у књизи *Сукоб цивилизација* прави цивилизацијску поделу, која се умногоме одражава на Балкан, где лоцирамо западну, православну и исламску цивилизацију (Huntington, 2000). Када се има у виду да је Хантингтон написао да су цивилизацијске границе – крваве границе (Huntington, 2000), јасно је због чега сматрамо да

се подела негативно одражава на Балкан као простор „мултиетничког коктела“ (Brzeziński, 2001). Отуда професор Митровић наводи да „Балканом кроз историју и у савремености, тутње вулканске противречности тежећи да га растргну и поделе споља и изнутра“ (Mitrović, 2006, str. 21). Говорећи о граничности можемо закључити да се на овом простору повлаче границе између супротних, односно супротстављених страна, било да је реч о политичким, војним, националним било о верским разлозима, што неминовно оставља последице на функционисање и егзистенцију држава и народа Балкана.

Фрагментираност (или расцепкавање, уситњавање), као геополитичко обележје, настало је „сплетом историјских процеса, који су деструисали државну сувереност и територијалну целовитост српског народа“ (Glišin, 2024, str. 279). Бележи се вековима уназад будући да су се услед најезде освајача мењале границе у оквиру којих је живео српски народ, што је довело до територијалног сажимања ка централном делу Балкана. Током 20. и 21. века наведени процеси били су најизраженији, поготову након светских ратова и ратова деведесетих година (Novak, 2015). Последњих безмало четири деценије сведочимо наставку агресивног потискивања српског народа с простора где је вековима живео и ти процеси још нису окончани. Отуда је појам „српске земље“ веома значајан, јер се њиме обухватају сви простори на којима су Срби живели и живе, али су услед различитих агресивних процеса сведени на минимум или их више нема. Циљ је да се Срби потисну ка унутрашњости Балкана, односно ка матици Србији, да се простор српских земаља сведе на територију Републике

Србије и да се онемогући излаз на Јадран који је српски народ вековима имао. Уколико само наведемо процесе с почетка 21. века, разумеће-мо како функционише геополитичко обележје „фрагментираност“ у пракси, дакле, као „фактор дестабилизације“ (Despotović, 2025). Према томе, на југу, питање статуса Косова и Метохије једно је од горућих питања будући да је реч о отвореном сепаратизму албанских политичара и нескривеном пројекту формирања „природне Албаније“. Од 2008. године суочавамо се с једностраним проглашењем независности тзв. Косова и бројним проблемима у том контексту који могу да се прелију и на друге делове територије Републике Србије, као што су Бујановачко-прешевска и Рашка област (Glišin, 2022). Затим, фрагментираност се очитава и на примеру иступања Црне Горе из државне заједнице СЦГ 2006. године и од тада Србија остаје без излаза на море, са острвском, територијално закључаном позицијом (Despotović & Glišin, 2023). Дубока подељеност између српског и црногорског народа фактор је дестабилизације у Црној Гори који спољнополитички актери могу да активирају уколико буде потребно (Leposavić, 2021). Такође, статус Републике Српске и Дејтонски споразум као њен гарант неретко доводи у питање бошњачко руководство у Босни и Херцеговини, због чега сматрамо да постоји потенцијал за дестабилизацију и процес фрагментације у крајњем исходу (Кестановић, 2017). Наведено изискује сагледавање и анализу безбедносних и геополитичких аспеката положаја Републике Српске и српског народа у Босни и Херцеговини у актуелним међународним околностима, као и припрему за потенцијалне изазове и ризике.

Актуелни међународни догађаји и последице по геополитичка обележја положаја Србије и српског народа

У претходном делу рада издвојили смо елементе који су неопходни за анализу, најпре на стратешком, а потом и на тактичком нивоу, будући да ћемо их пратити и у контексту актуелних међународних догађаја. Дакле, на стратешком нивоу анализе указали смо на геополитичке константе и парадигматична обележја положаја Србије и српског народа, те ћемо у наредним редовима вршити анализу на тактичком нивоу, односно у актуелном контексту да бисмо дошли до последица по наведена геополитичка обележја. У последњих неколико деценија могли смо да приметимо бројне директне и/или индиректне сукобе у зони Римленда, који су, иако неретко локалног карактера, имали регионалне и глобалне последице (Halliday, 2005; Ozili, 2025; Schmidt, 2018; Despotović & Glišin, 2023).

Римленд је најдиманичнија зона сукоба од завршетка Другог светског рата, јер се ту сусрећу сукобљени интереси таласократских и телурократских сила, односно атлантизма (САД) и евроазијства (Русије), што се одражава на регионе почевши од истока Европе, преко Балкана и Блиског истока до Далеког истока. Имајући у виду да се актуелни руско-украјински сукоб одвија у зони Римленда, североисточно у односу на балкански регион, сматрамо да постоје геополитичке последице по овај простор, што ћемо приказати водећи се претходно описаним геополитичким обележјима.

Руско-украјински сукоб и последице по геополитичка обележја

Антагонизам између сила мора и сила копна у зони Римленда рефлектује се и на мање државе, попут Републике Србије, како у прошлости, тако и данас. Пример ширења НАТО ка истоку и југоистоку Европе приказује заправо геополитичко ширење атлантизма, што је у директном сукобу са интересима евроазијства због чега, између осталог, долази до ескалације у Украјини. Осим тога, у контексту ширења НАТО, уочавамо да је позиција Републике Србије „острвска“, што значи да је земља окружена државама чланицама једног војног и/или политичког савеза и

самим тим се суочава са проблемом ограниченог маневарског простора (Glišin, 2024). След историјских процеса потискивања српског народа ка унутрашњости копна довео је до територијалног сужавања и губитка маритимне партиципације, односно до острвског положаја данас. У том контексту анализираћемо и геополитичка обележја положаја Србије, полазећи од претпоставке да се руско-украјински сукоб на њих одражава.

Руско-украјински сукоб, иако траје много дуже, званично отпочиње 24. фебруара 2022. године, када долази до кулминације вишедеценијске нетрпељивости. У сукоб су првенствено укључене Русија и Украјина, али посредно учествују и друге државе које подржавају једну

или другу страну, што приказује подељеност на светском нивоу. Отуда не чуди што један просторно ограничен сукоб изазива глобалне последице и убрзава бројне процесе у међународним односима, у сфери политике, економије, привреде, војне индустрије и слично. И у том контексту се јавља подељеност, посебно када говоримо о ЕУ и НАТО, с једне стране, и БРИКС и ОДКБ, с друге стране. Треба имати у виду да су, према Стратегији националне безбедности из 2019. године, „европске интеграције и чланство у Европској унији национални интерес и стратешко опредељење Републике Србије“, као и војна неутралност, која при томе није препрека развоју сарадње са НАТО и ОДКБ (National Security Strategy, 2019). Такође, у Стратегији се предвиђа и наставак сарадње са кључним међународним чиниоцима, САД, Русијом и Кином (National Security Strategy, 2019, стр. 39). Тиме се приказује мултивекторска спољна политика Републике Србије која је у актуелном контексту положаја у геополитичком чвору веома сложена.

Као што смо навели, од 24. фебруара 2022. године јавља се изразита подељеност у међународним односима на „проукрајинску“ и „про-руску“ страну, те је такво сврставање постало модел по ком би државе требало да се воде, или пак то морају због притисака за усаглашавање спољне политике с политиком међународних организација којима припадају или желе да постану њихове чланице. Наведено нам указује на то да су међународне околности у којима државе треба да креирају своју спољну политику знатно сложеније у односу на период пре отпочињања руско-украјинског сукоба, посебно уколико се налазе у геополитички осетљивим зонама, на

замишљеној линији сукоба два геополитичка концепта. Дакле, неопходно је да разумемо геополитичка обележја објашњена у претходном делу рада јер осликавају геополитичку позицију Републике Србије и служе за анализу у актуелном контексту.

Од почетка сукоба између Русије и Украјине сведоци смо бројних спољнополитичких притисака које трпе носиоци власти у Републици Србији, што је, имајући у виду тзв. модел сврставања у међународним односима, очекивано. Прво, сведоци смо притисака из Европске уније да Србија уведе санкције Русији и да усклади спољну политику са политиком ЕУ. Како се наводи у Резолуцији о спровођењу заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ (ЗСБП), „наставак процеса приступања Србије ЕУ условљава се усклађивањем са санкцијама ЕУ против Русије и остваривањем, како се наводи, значајног напретка у реформама везаним за ЕУ“ (Politika, 2024). Дакле, уколико имамо званичан став да су европске интеграције стратешко опредељење Србије, јасно је да притисци и поруке из ЕУ нису повољни по том питању. Иако је прошло више од три године од почетка сукоба, ЕУ најављује и 18. пакет санкција Русији, са акцентом на руски енергетски сектор и прекид извора руских финансија (Politika, 2025a). Наведено потврђује да спољнополитике околности у којима се више од три године налази Република Србија нису повољне. Политика балансирања између Запада и Истока огледа се и у гласању на Генералној скупштини Уједињених нација, где је Србија осудила руски напад на Украјину, али није подржала санкције. „Принципијелни став Србије против санкција као погрешног

средства у постизању спољнополитичких циљева (будући да је и сама била под дугогодишњим санкцијама крајем прошлог века) није дочекан са разумевањем на Западу“ (Gaјић, 2023, str. 64). Истрајавање по питању неувођења санкција Русији од националног је интереса имајући у виду руску подршку у СБ УН територијалној целовитости Републике Србије и позицији Косова и Метохије. Осим тога, односи две земље су значајни и из више других разлога: историјски, религијско-конфесионални, политички, економски, привредни, геоенергетски и војни (Despotović, Glišin, 2024). Према томе, увођење санкција Русији негативно би се одразило и на геополитичку позицију државе, али и на политичку позицију владајуће странке, јер је према анкетама већина народа за очување добрих односа с Руском Федерацијом. Истраживање спроведено у оквиру пројекта „Национални интереси Републике Србије: од оспоравања до легитимизације“ показује да је 81% анкетираних грађана Србије против увођења санкција Русији, а да 91% анкетираних сматра да је очување безбедности Срба на Косову и Метохији национални интерес (Novi standard, 2022). И друга истраживања показују изразито противљење санкцијама Русији, те према анкети „Henry Jackson Society“ 78,7% анкетираних грађана Србије противи се увођењу санкција Русији (Ivanov & Laruelle, 2023, p. 27). Имајући то у виду, погоршање билатералних односа с Русијом није добар избор.

Посматрајући из друге перспективе, стратешко опредељење Србије за европске интеграције отвара нове проблеме, који нису били толико у фокусу пре отпочињања сукоба. Наиме,

Поглавље 31 које се односи на заједничку спољну и безбедносну политику сада је много важније за званичнике ЕУ, те је управо по том питању Србија умногоме критикована и оцењено је да назадује у том поглављу (Trailović, Rapačić, 2023). Колега Александар Митић указао је на четири разлога због којих се Србија не приближава ЕУ. То су: „Поглавље 23 о владавини права, поглавља 31 и 35 о Косову и Метохији и умор од проширења ЕУ“ (RTS, 2025). Дакле, уколико држава не усклади спољну политику с политиком ЕУ и не уведе санкције Русији због актуелног сукоба у Украјини, пут европских интеграција биће неизван. Како наводи колега Александар Гајић, „евроинтеграциона перспектива Србије (сем на реторичком нивоу) отпочињањем 'новог хладног рата' са сукобом у Украјини постаје крајње депласирана, а стратегија неутралног, балансирајућег врдања, иако отежана и налик 'ходању по жици' израста у животни императив Србије“ (Gaјић, 2023, str. 69).

Претходно наведено можемо објаснити на следећи начин. Уколико би Србија увела санкције Русији, поставља се питање каква би била преговарачка позиција државе по питању Косова и Метохије, Републике Српске, Сребренице и сл. будући да већина држава чланица ЕУ подржава независност Косова, учествује у дестабилизацији Републике Српске и подржава Резолуцију о Сребреници, којом се Срби означавају као геноцидан народ. На Генералној скупштини УН одржаној 23. маја 2024. изгласана је Резолуција о Сребреници, за коју је руски представник Василиј Небензја рекао да продубљује поделе (RTS, 2024). Када су у питању притисци на Републику Српску, секретар Савета безбедности Сергеј

Шојгу истиче да је Русија усмерена на „пружање сваке могуће помоћи њеном развоју на основу поштовања дејтонских принципа суверенитета, територијалног интегритета, равноправности три државотворна народа и два ентитета са широким уставним овлашћењима“ (*Politika*, 2025b). Руски амбасадор Александар Боцан-Харченко више пута је истакао да Русија подржава територијални интегритет Србије по питању статуса Косова и Метохије (Tanjug, 2025). Дакле, Русија се по свим осетљивим питањима од значаја за српски народ директно изјашњава и пружа подршку дипломатским алатима због чега је очување добрих односа неопходно. Осим тога, настојање да се одрже добри односи с Руском Федерацијом огледа се у чињеници да Србија није укинула директан авио-превоз, као ни руске медије, попут Спутника и РТ.

Трећа перспектива захтева да узмемо у обзир острвски положај Републике Србије будући да би држава у случају глобалних потреса могла да остане изолована, без могућности вођења мултивекторске и балансирајуће спољне политике. Од почетка сукоба све земље у окружењу ускладиле су своју спољну политику са атланстичким полом моћи и придружиле су се антируским санкцијама. Осим тога, суседне државе врше притисак на Србију да уведе санкције Русији и „инсинуирају како је Србија ’руски играч’ и тројански коњ на Балкану чија спољна политика угрожава регионалну стабилност и безбедност“ (Gajić, 2023, str. 65). У последњих неколико година више пута су упућиване поруке да је „Србија руски тројански коњ у Европи“ (Cohn-Bendit, Garton Ash, Karolewski & Leggewie, 2022), што је стереотип који је коришћен и током историје

да би се оправдале различите непријатељске активности према Србији и српском народу (Екмећић, 2021). Шта то заправо значи? Као што смо више пута током историје могли да уочимо, велике силе су одређивале трабанте на Балкану преко којих су вршили контролу и обуздавање српског фактора, отимање српских земаља и протеривање и убијање српског народа. У томе се огледа фрагментираност као обележје, које у новонасталим околностима све израженије увиђамо на простору Косова и Метохије, али и у притисцима на Републику Српску. Истовремено, конфликтни потенцијал изражен у граничности као геополитичком обележју може бити активан. С обзиром на то да су суседне земље прихватиле атланстички концепт, који је, глобално гледано, антируски, а на регионалном нивоу антисрпски, нема сумње да је циљ наставак притисака на острвски положај Србије и на српске националне интересе. Према томе, од почетка руско-украјинског сукоба „Србија несумњиво има сужен простор деловања за вођење досадашњег курса [...] и балансираног односа према сва четири стуба своје спољне политике (ЕУ, САД, Русија и Кина)“ (Gajić, 2023, str. 66).

Закључак

Геополитичка обележја на парадигматичан начин показују положај Србије и српског народа у вишевековном континуитету, због чега је то оправдано полазиште за анализу у контексту актуелног руско-украјинског сукоба. Ефекти сукоба убрзо су постали глобални, што је неминовно довело до убрзавања процеса у међународним

односима, сврставајући државе на две супротстављене стране, попут хладноратовске поделе. Србија се нашла на линији подела како због мултивекторске спољне политике, тако и због интереса и утицаја спољнополитичких актера који су испреплетени на овом простору. Отуда је чворност као геополитичко обележје незаобилазна када говоримо о позицији Републике Србије у актуелном међународном контексту.

Уз наведено, фрагментираност као фактор нове дестабилизације јесте својеврсни алат помоћу ког је могуће вршити притисак на Србију и српски народ, што је евидентно, поготову у последњих неколико месеци, на примерима Косова и Метохије и Републике Српске. Атлантистички Запад врши притисак на српско руководство у најосетљивијим тачкама националних интереса и директно и индиректно, посредством држава у окружењу. На то се надовезује граничност као геополитичко обележје, односно подељеност према религијско-конфесионалној и цивилизацијској припадности, која је коришћена током историје у циљу дестабилизације Балкана. Управо на линијама разграничења стваран је конфликтни потенцијал и одржавано је стање перманентне нестабилности, које по потреби може да прерасте у отворен сукоб.

Према томе, од 24. фебруара 2022. године, Република Србија се, за разлику од многих земаља које су се сврстале на „проукрајинску“ или „проруску“ страну, налази у незавидној и сложеној геополитичкој позицији, што се одражава на унутарполитичко стање и спољнополитичко позиционирање. Тренутно је немогуће уочити бенефите сврставања на једну или другу страну управо због претходно изнетих чињеница о

геополитичком положају Србије, те је истраживање у политици балансирања између Запада и Истока оправдано, чак и у суженом маневарском простору. Несумњиво, геополитичке прилике у перспективи зависиће од исхода рата у Украјини, те би, упоређо са балансирајућом политиком, требало пројектовати различите сценарије и потенцијално позиционирање Србије у наступајућим околностима. У вези с тим, навешћемо четири потенцијална сценарија руско-украјинског сукоба и ефекте на положај Републике Србије, као основу за даља опширнија и детаљнија истраживања и анализе. Наглашавамо да сваки од сценарија има више слојева и аспеката, због чега није могуће извести закључке свеобухватно и темељно у неколико пасуса.

Први сценарио подразумева успех Руске Федерације или, условно речено, победу у актуелном сукобу. То би значило снажније позиционирање Русије у међународном поретку, посебно у односу на атлантистички Запад као геополитичког опонента евроазијству. Према наведеном сценарију, позиција Републике Србије постала би стабилнија и значајнија у региону будући да није увела санкције Русији. Стратешки повољнија позиција омогућила би шири маневарски простор за решавање питања од националног значаја, пре свега питања статуса Косова и Метохије. Такође, позиција Републике Српске и српског народа у региону била би повољнија, посебно уз јачање веза са матицом Србијом. Што се тиче унутарполитичке ситуације, постоји ризик да се Србија суочи са политичким, економским, институционалним и другим притисцима ЕУ управо због једног од приоритета спољне политике – пута европских интеграција. Сматрамо да

ће потенцијални успех Русије у сукобу довести до успостављања мултиполарног међународног поретка, што видимо као повољније околности за дугорочно позиционирање Србије. Истовремено, имамо у виду острвски положај Србије у ЕУ/НАТО окружењу, што наставља да ограничава дипломатску маневарску позицију државе и додатно усложњава анализу првог сценарија. Према томе, сматрамо да је неопходно активно праћење свих аспеката руско-украјинског сукоба, као и улоге различитих актера у сукобу да бисмо на основу правовремених анализа могли да доносимо политичке одлуке.

Други сценарио подразумева *замрзнути конфликт* без разјашњеног исхода сукоба, уз наставак хладног геополитичког сукобљавања Истока и Запада. Такав контекст би значајно усложио позицију Србије, чија би стратегија балансирања постала тежа и мање одржива. Спољнополитички притисци били би интензивирани, европске интеграције неизвесне, а подршка Русије смањена. Новонастале околности могле би да захтевају сврставање на једну од сукобљених страна. Фрагментираност као геополитичко обележје може бити активан инструмент притиска Запада према Србији, посебно у областима као што су: Косово и Метохија, Бујановачко-прешевска област, Рашка област, Војводина, али и Република Српска и територије у региону на којима Срби живе. Осим спољнополитичких притисака, јавила би се и изразита поларизација на унутарполитичком нивоу на прозападну и проруску страну. Такође, економска ситуација и сарадња са иностраним партнерима била би неизвесна, што би угрозило привредни раст.

Трећи сценарио подразумева прекид сукоба за преговарачким столом и поделу територије Украјине у складу са стањем на терену. Дакле, уз посредовање великих сила дошло би до предлога који би прихватиле обе зарађене стране. Такав исход довео би до деескалације глобалних тензија и релаксације притисака на државе попут Србије, посебно по питању сврставања на једну од две зарађене стране. Укидањем модела принудног сврставања било би могуће наставити мултивекторску спољну политику и војно неутралну позицију, мада бисмо нагласили да би у том контексту наставак преговора и сарадње са спољнополитичким актерима требало да се води са аспекта српских националних интереса. То значи да би требало активирати дипломатске алате за решавање статуса Косова и Метохије и за повољније позиционирање Србије у међународним односима.

Четврти сценарио подразумева успех Украјине, односно Запада или, условно речено, победу у сукобу. Русија би у таквим околностима доживела политички и војни пораз, а њена међународна позиција била би урушена. Према томе, Србија би била принуђена да се дистанцира од Русије и да у потпуности усклади своју спољну политику са политиком ЕУ. Губитком кључног савезника у Савету безбедности УН међународна преговарачка позиција Србије значајно би ослабила, те би даље политичке одлуке биле упитне. То би се одразило на статус Косова и Метохије, што би у даљим корацима изазвало домино ефекат на другим геополитичким жариштима на територији Србије. Пут европских интеграција могао би да добије нову димензију, а то су захтеви за ригорозним условима

и реформама у свим сегментима. Због унутар-политичке поларизације на прозападну и про-руску страну може доћи до друштвених тензија и конфликта.

Потенцијални сценарији представљају основ за даља мултидисциплинарна истражи-вања и анализе што је неопходно у динамичним међународним односима којима сведочимо.

Литература/References

Brzeziński, Z. (2001): *The Grand Chessboard*. Podgorica: CID. [In Serbian]

Cohn-Bendit, D., Garton Ash, T., Karolewski, I. & Leggewie, C. (2022, March 22). "The horrors of Mariupol should remind us of a new danger to Sarajevo". *Guardian*. Available at: <https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2022/mar/22/horrors-mariupol-new-danger-sarajevo-balkans-eu-serbia>.

Davutoglu, A. (2014): *Strategic Depth*. Beograd: Službeni glasnik. [In Serbian]

Despotović, Lj, Glišin, V. (2023). *Defence of Serbia: Contributions to the Geopolitics of National Security*. Beograd: Institut za političke studije. [In Serbian]

Despotović, Lj, Glišin, V. (2024). *Geopolitics and Cryptopolitics*. Beograd: Catena Mundi. [In Serbian]

Despotović, Lj. (2025). *Geopolitics of Saint Sava's Orthodoxy*. Beograd: Institut za političke studije. [In Serbian]

Deschner, K. (2021). *The Politics of the Papacy in the 20th century*. Beograd: Catena Mundi. [In Serbian]

Ekmečić, M. (2021). *Long movement between slaughter and plowing*. Novi Sad: Arhiv Vojvodine/Pravoslavna reč. [In Serbian]

Gajić, A. (2023). "The geopolitical position of Serbia after the start of the war in Ukraine: neutrality and strategic deterrence in a crisis context". *Srpska politička misao*, LXXX (2), 53-74. doi: 10.5937/spm80-44267. [In Serbian]

Glišin, V. (2022). "The Bujanovac-Preševo area as a potential geopolitical focal point in Serbia: between national security and the "Natural Albania" project"". *Politika nacionalne bezbednosti*, XXII (1), 147-169. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.2212022.7>. [In Serbian]

Glišin, V. (2024). *Serbia in the "West": Serbia's two-century crucifixion between modernization and westernization*. Beograd: Institut za političke studije. [In Serbian]

Halliday, F. (2005). *The Middle East in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Huntington, S. (2000): *The clash of civilizations and the reshaping of the world order*. Podgorica: CID. [In Serbian]

Ivanov, H. & Laruelle, M. (2022). *Why still Pro-Russia?*. The Henry Jackson Society.

Kecmanović, N. (2017). *Chronicle of an impossible state*. Beograd: Catena Mundi. [In Serbian]

Leposavić, V. (2021). *Caught exercising their rights*. Beograd: Catena Mundi. [In Serbian]

Mitrović, Lj. (2006). *The Balkans in the vortex of transition*. Niš: Filozofski fakultet. [In Serbian]

National Security Strategy of the Republic of Serbia. (2020). Beograd: Ministarstvo odbrane. https://www.mod.gov.rs/multimedia/dodaci/prilog1_strategijanacionalnebezbednostirs_srp_1731677306.pdf. [In Serbian]

- Novak, V. (2015). *Magnum Crimen*. Beograd: Catena Mundi. [In Serbian]
- Novi standard. (2022, May 20). "Research: More than 80 percent of Serbian citizens are against sanctions against Russia". *Novi standard*. Available at: <https://standard.rs/2022/05/20/istrazivanje-vise-od-80-odsto-gradjana-srbije-protiv-sankcija-rusiji/>. [In Serbian]
- Ozili, P. (2025). "Impact of the Israel-Hamas War on the global economy". *Munich Personal RePEc Archive*, No. 123297.
- Politika. (2024, February 28). „The EP demands that Serbia harmonize with the EU and impose sanctions on Russia“. *Politika*. Available at: <https://www.politika.rs/scc/clanak/601708/EP-trazi-da-se-Srbija-usaglasa-sa-EU-i-uvede-sankcije-Rusiji>. [In Serbian]
- Politika. (2025, June 4). „Von der Leyen: The EU is ready to impose sanctions on Russia at the same time as the US“. *Politika*. Available at: <https://www.politika.rs/scc/clanak/680775/fon-der-lajen-eu-spremna-da-uvede-sankcije-rusiji-istovremeno-sa-sad>. [In Serbian]
- Politika. (2025, May 28). „The West is putting pressure on Republic Srpska to remove patriots from power“. *Politika*. Available at: <https://www.politika.rs/scc/clanak/679726/sojgu-zapad-vrsi-pritisak-na-republiku-srpsku-da-ukloni-patriote-sa-vlasti>. [In Serbian]
- RTS. (2024, May 23). „The General Assembly adopted the resolution on Srebrenica - 84 for, 19 against, 68 abstentions“. *RTS*. Available at: <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5446999/rezolucija-o-srebrenici-un-generalna-skupstina.html>. [In Serbian]
- RTS. (2024, May 23). „Russia: The adoption of the resolution deepened divisions“. *RTS*. Available at: <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5447812/srbija-rusija-un-srebrenica-rezolucija.html>. [In Serbian]
- RTS. (2025, February 24). „UN General Assembly - Europe is stronger than America, the Security Council is waiting“. *RTS*. Available at: <https://www.rts.rs/vesti/ratu-u-ukrajini/5659845/un-eu-ukrajina-rat-rusija.html>. [In Serbian]
- RTS. (2025, May 22). „There is always a “but” on Serbia’s path to the EU - what written and unwritten messages did the officials from Brussels bring to Belgrade“. *RTS*. Available at: <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5717691/uvek-neko-ali-na-putu-srbije-ka-eu---koje-su-pisane-i-nepisane-poruke-zvanicnici-iz-brisela-doneli-u-beograd.html>. [In Serbian]
- Schmidt, E. (2018). *Foreign Intervention in Africa after the Cold War*. Ohio: Ohio University Press.
- Spykman, N. J. (1942): *America’s Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Stekić, N. (2023). *A Hesitant Hegemon: Layers of China’s Contemporary Security Policy*. Belgrade: IMPP.
- Stepić, M. (2016). *Geopolitics: ideas, theories, concepts*. Beograd: Institut za političke studije. [In Serbian]
- TANJUG. (2025, January 1). “Bocan-Kharchenko: Serbia can be proud of the scope of the economy, I believe in further growth in 2025“. *TANJUG*. Available at: <https://www.tanjug.rs/srbija/politika/131487/bocan-harcenko-srbija-moze-biti-ponosna-na-domete-ekonomije-verujem-u-dalji-rast-u-2025-godini/vest>. [In Serbian]
- Trailović, D, Rapaić, S. (2023). “Relations between Serbia and Russia in the period of the Ukrainian crisis“. *Nacionalni interes*, XLVI (3), 67-91. <https://doi.org/10.5937/nint46-47426>. [In Serbian]

Vanja N. Glišin
Institute for Political Studies
Belgrade (Serbia)

Geopolitical features of the position of Serbia and Serbian nation in modern international relations

Summary

124 |

In this paper, the author analyzes geopolitical features of the position of Serbia and Serbian nation in the context of current international circumstances, with a focus on the Russian-Ukrainian conflict. Geopolitical features which will be the subject of the analysis are: knottiness, borderliness and fragmentation, since these are the paradigmatic features of the Balkan territory. Having this in mind, in this paper we will define the above-listed features so as to be able to analyze them further in the given contexts. We will analyze in particular how the former and the latter affect the conflict and, accordingly, make a synthesis and show how their consequences are reflected on the position of Serbia and Serbian nation. In addition to the description, analysis and synthesis methods, we will also use the geopolitical method for the purpose of understanding a strong cause-and-effect relationship between the political and the spatial in the current context. It is assumed that the ongoing conflicts complicate the geopolitical features of the position of Serbia and Serbian nation and aggravate the international position between the East and the West.

Keywords: geopolitics, Serbia, Serbian nation, Russian-Ukrainian conflict, international relations

Прикази | Book Reviews

Ана З. Јевтовић^[1]

Институт за политичке студије
Београд (Србија)

УДК 327(4+5)(049.32)

341.232.1(4+5)(049.32)

Приказ

Примљен: 15.7.2025.

Прихваћен: 30.7.2025.

doi: 10.5937/napredak6-60181

Кад историја заћути геополитика проговара

Фото: Архив Војводине

Осврт на монографију *ЕВРОАЗИЈСКА ГЕОПОЛИТИКА БЕЗБЕДНОСТИ* Александра Гајића и Николе Рајића, Архив Војводине, Нови Сад и Институт за европске студије, Београд, 2025.

Геополитичка разматрања Александра Гајића и Николе Рајића сабрана у монографији *Евроазијска геополитика безбедности* свеобухватно, концизно и аргументовано откривају тамне коридоре моћи смештене на овом делу планете. Широко, свеобухватан и појмовно близак интерпретативни оквир нуди читаоцима прегршт оштроумних, бритких и аналитичких текстова, теоријски аргументованих низовима релевантних историјских извора, дипломатских докумената, обавештајних података и политичких

[1] jevtovic.ana@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0003-3877-225X>

стратегема. Њихов збир не треба мерити обимом страница (310), већ истинском дубином значења која указују на континуитет геополитичких пројекција и сударања различитих интересних сфера на релативно турском етничком, верском, економском, идеолошком, историјском, културолошком и безбедносном подручју. Ово је „стратешка раскрсница и безбедносно виталан простор“ у Макиндеровом схватању значаја овог региона у борбама за светску превласт: „Ко влада Хартландом, влада светским острвом; ко влада светским острвом, управља светом“ (Mackinder, 2009). Свако од поглавља чини део синтетизованог, јединственог и функционално уобличеног темата оделитих текстова који слојевито и плански откривају сложеност и организованост геополитичког пројектовања у ери сајбер сукобљавања и одмеравања технолошке премоћи.

Књига *Евроазијска геополитика безбедности* сачињена је из 11 тематских целина, које структурно повезују сложену архитектуру проблематичних међународних активности у овом делу света. Већ на почетку аутори детаљно разматрају однос Организације договора о колективној безбедности (ОДКБ), НАТО и Шангајске организације за сарадњу (ШОС), посебно деловања у евроазијском региону. Тероризам, сепаратизам и религијски екстремизам чине осовину зла карактеристичног за ове просторе, при чему никада није разјашњена улога западних безбедносних служби у организовању низа „обожених револуција“ (од 2005. у Украјини, па Киргистану и Узбекистану...). Русија, Кина, Индија и Пакистан нису само државе које се надмећу за економским вођством већ и нуклеарне силе са

високим потенцијалом у евентуалним ратним конфронтирањима, о чему опрезни стратегији увек воде довољно рачуна.

Налети радикалног исламизма у којем је Авганистан и даље активна тренажна база прети инфилтрацијом верских екстремиста и отварањем нових криза, што се никако не сме потценити. Поглавље о турској спољној политици историјски детаљно открива скривене механизме наслеђених инструкција још из доба Османског царства и ненаданих геополитичких савезништава са циљем очувања и обнављања империје, што објашњава многе политичке одлуке ове државе данас. Аутори поступно и теоријски образложено означавају тренутак преласка секуларне државе у улогу „препечитеља мореуза у Мраморном мору“, при чему склапање специфичног савезништва са Сједињеним Државама омогућава нескривену улогу у процесима управљања променама граница у Каспијском региону. Идеја о „турском свету од Јадрана до Кинеског зида“ иницирала је образовно-културолошку офанзиву ка Кавказу и Средњој Азији, док је пут активне војне сарадње истовремено поплочаван бројним билатералним уговорима о економској сарадњи. Етнолингвистичка и религијска блискост, уз растући неоосманизам, стубови су „стратешке дубине“, ипак недовољне за ефикасније спровођење деценијских америчких интереса на том подручју.

Будућим читаоцима вероватно ће бити занимљиво поређење конфликтних парадигми око Нагорно-Карабаха и српске покрајине Косово и Метохија. Александар Гајић и Никола Рајић, анализирајући „замрзнути конфликт“ и концепте њихових тумачења у међуетничком

окружењу кроз историјат спорења и сукобљавања конфронтираних страна, наводе бројне сличности и разлике, истичући геостратешку важност контроле простора за атлантистичке, оријенталне, средњоевропске и евроазијске силе. Оно што се мање истиче у геополитичким анализама јесте религијска димензија сукоба јер су страдалници хришћански народи (Срби као православци, Јермени као монофизити), док су угњетачи муслимани (Албанци сунити, а Азери шиити). Светска јавност остала је слепа на уништавање 117 српских цркава и манастира, правећи се да не чује вапаје етнички протераног становништва и погрома које свакодневно доживљава у пракси.

У фокусу истраживачке пажње налазе се и увек сложени геостратешки оквири руско-иранских односа, који су с почетком овог века константно у фази међусобног разумевања и усклађености. Некадашња Персија изгубила је мрвице историјске славе, али на просторима Средњег истока (Западне Азије) Иран је и данас „кључна, културно и стратешки доминантна земља“. Бурна прошлост вековног међусобног сукобљавања замењена је блиским идеолошким приближавањем и сарадњом на војном и енергетском пољу, при чему је применом „Примаковљеве доктрине“ Путинова администрација искористила слабости геополитичке позиције Техерана да понуди низ уступака којим ће изаћи из међународне изолације. Две земље најбогатије гасом у свету сарадњу у области енергетике брзо су пренеле и на војни комплекс, укључујући и контроверзно поље нуклеарне сарадње, што је посебно забрињило Запад. Геополитика енергетике је у константном успону, при чему просторе централне

Азије ваља анализирати кроз преплетен интересни однос руско-кинеског кондоминијума до чворишта мултиполарности која лако може да се претвори у буре барута на ивици експлозије. Између партнерских односа и стратешког савеза мали је корак, који се у конфликтним ситуацијама лако да учинити, наговештавају аутори.

Спирала геостратешких пројекција, тактичких заокретања и неочекиваних промена оријентација указује на поремећај и магловитост политичко-дипломатског комуницирања, али и дубоку нестабилност региона који је суштински битан за мир на планети. Гајић и Рајић проучавају узак маневарски простор препуштен великим играчима на шаховској табли, свесни да игра са идентитетима, идеологијама и географијом лако може постати окидач за промене у међународним односима. Вишак историје, са бројним наносима религије, политике, економије, пропаганде и културе, чини оквир интересовања даље будућности стратешки важних региона Јужног Кавказа и Централне Азије, при чему и Исток и Запад с једнаком заинтересованошћу разматрају могућности сопственог утицања и интересног ширења. Иза декларативних порука о партнерству и сарадњи скрива се низ динамичних и прецизно конфигурисаних безбедносних процедура и планова, са могућим регионалним конфликтима и ескалационим процесима. Привиди дијалога и надања о могућим облицима сарадње маскирају се облацима радикализације у функцији потврђивања војне премоћи, уз све већа технолошка улагања у сајбер наоружања.

Књига коју представљамо врло је интересантна са аспекта развоја новог мултиполарног

света. Пажљивом оку посматрача не може по-бећи чињеница како се евроазијски регион лако ослобађа од америчког утицаја, што Кина и Русија спретно користе да прошире дијапазон сопствених амбиција и иницијатива. Асиметрија се уочава у нијансама утицаја – док је Кина финансијски јача, Русија је утицајнија на дипломатском и историјском аспекту. Постепено се запажа и геостратешка промена турске оријентације у спољној политици, у којој ова регионална сила спретно маневришући последицама дозираних конфликта себе легитимише као пожељног савезника без којег нема глобалних геополитичких гигања. „Осећај изузетности“ расте, али није довољно што је етаблиран у зеницама сопствене јавности, већ се тражи и међународно признање нове стварности. И ту је посебна врлина овог штива: креативна ин-

терпретација у духу макиндеровско-спајкмановске традиције, при чему се спољне политике великих играча на шаховској табли анализирају рационално, у духу савременог неокласичног реализма.

Овај краћи осврт указује на теоријску утемељеност и емпиријску заснованост монографије коју су аутори понудили. Похвале заслужују и издавачи – Архив Војводине из Новог Сада који је током последњих година постао респектабилан играч који знатно помаже да се овакве књиге нађу пред нашом академском заједницом, али и Институт за европске студије који се циљано бави промоцијом овако актуелних дела. Динамика расподеле политичке моћи у савременом свету мења се сваког тренутка, али за читаоце које више занима простор Евроазије књига коју препоручујемо прави је избор.

References / Литература

- Gajić, A., Rajić, N. (2025): *Eurasian Geopolitics of Security*. Beograd: Institut za evropske studije; Novi Sad: Arhiv Vojvodine. [In Serbian]
- Mackinder, H. (2009). *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*. Beograd: Metaphysica. [In Serbian]

Драган Д. Јаковљевић^[1]

Универзитет Црне Горе,
Филозофски факултет
Никшић (Црна Гора)

УДК 316.663:32(497.11)"1990/..."(049.32)
929(497.11)(049.32)
Приказ
Примљен: 22.5.2025.
Прихваћен: 2.7.2025.
doi: 10.5937/napredak6-59015

Уметност, наука и политика

Зоран Аврамовић

СРПСКИ УМЕТНИЦИ И НАУЧНИЦИ У ПОЛИТИЦИ

Фото: Зоран Аврамовић

Зоран Аврамовић: *Српски уметници и научници у политици*, ИК Ф. Вишњић, Београд 2024, 250 стр.

Најновија књига нашег познатог интелектуалца и политичког делатника Зорана Аврамовића доноси разноврсне прилоге разврстане у две целине: „Српски уметници у политици“ и „Српски научници и професори самоуправљају у политици“ – уз „Завршну реч“ и пропратну белешку о аутору, заокружену списком његових публикација. Главнина његових досадашњих радова спада у социологију културе и књижевности, те социологију образовања и политике. Нека од његових разматрања уједно се могу сматрати саприпадним социологији

[1] jakobssohn@yahoo.com

знања, као што то бива видљиво и у овом издању. Тако аутор истиче као заслугу једног од класика социологије знања Карла Манхајма што је „осветлио елемент ирационалности који суштински егзистира у политици“, при чему „правац мишљења у политици одређују често и несвесне колективне акције или жељене представе које прикривају делове стварности“. Ова и од аутора прихваћена теза могла би се пак утолико сматрати једностраном, што политичко мишљење може бити такође и рационално одређено, превасходно у смислу „циљ–средство–рационалности“, с тим што се вредносне премисе од којих оно полази дају проблематизовати. Штавише, оне се неретко исказују и као тешко прихватљиве, што бива видљиво и у Аврамовићевим конкретним запажањима која се провлаче кроз ову књигу.

Од теза знаменитих социолога ова књига узима у обзир гледишта М. Вебера, Т. Б. Ботомора, К. Манхајма, Р. Милса, а од политиколога А. Токвила, Џ. Кина, С. Вудворта. С правом се он најшире задржава на класичним схватањима Макса Вебера о природи науке, те о „политици као позиву“. Почетно питање аутора гласи „како српски уметници и научници, професори, политички ангажовани мисле и колективно делују“ у раздобљу од 1990 до 2024. године. Ту је на делу „интелектуализирана политика“, чија је особеност у томе што уметник, научник и професор покривају своје јавно деловање ауторитетом струке, „чиме се добија привид ауторитета у јавном пољу друштва“.

За књижевнике аутор утврђује да су улазили у јавни живот на два начина – садржајем својих

уметничких дела и сопственим друштвено-политичким ангажовањем, при чему „неке вредности, интереси и потребе мотивишу уметника да се меша у политику, разуме се сваког уметника на посебан начин“. Аутор у том контексту помиње најпре Црњанског, Ћосића, Андрића, али онда и Видосава Стевановића, Бору Ћосића, Драгана Великића, Љубомира Симовића, Светислава Басару, Милисаву Савића, Душана Ковачевића... У даљим разматрањима он се посебно усредсређује на политичке ангажмане наших уметника у време ратног разбијања СФРЈ и страдања српског народа 1990–2000. и касније. Притом се показало да постоје дубоке идеолошко-политичке разлике међу српским књижевницима. Они нису били вођени „практичном мудрошћу, већ доживљајем, утиском, лаким и тешким речима и брзим искључивим ставом“. Реч је о оном начину сазнавања стварности коју је Освалд Шпенглер означио као „доживљајно знање“ о друштву и човеку чији су корени у осећањима, интуицији и вољи. Своја запажања аутор употпуњује анализом деловања српских музичких и ликовних уметника, филмских и позоришних редитеља и глумаца документовано приказујући њихов уметнички и грађански ангажман. Као и у случају књижевника, излагање је и овде индивидуализовано навођењем имена ове врсте уметника, њихових изјава и начина поступања.

Други део подузетих анализа тиче се српских научника и професора. Он примећује, да „учешће научника у политици не гарантује нити боља политичка решења нити прагматски успех“. И поставља питање „како објаснити да немали број српских научника

Аутор књиге „Српски уметници и научници у политици“ проф. др Зоран Аврамовић и политички филозоф Драгољуб Којчић на промоцији књиге, Кућа краља Петра Првог, Београд, новембар 2024. године.

Фото: приватна архива

посматрача када искораче у стварност нетачно опажају чињенице, ослањају се на утисак, а не на разлоге и узроке, осећајно разумевају друштвене процесе, користе несадржајне појмове, из тачних премиса извлаче по-

грешне закључке“. Констатује се помањкање одговорности за јавни наступ „професора и научника у кабинетима“ који не располажу знањем о практичном животу и политичкој вештини, или пак „несвесно допуштају личној нетрпељивости и мржњи да овладају разумом“. Аутор подсећа, да су Шелер и Парето утврдили да нагони, осећања, хтења и интереси учествују у знању о друштву и политици, што се очитује и у деловању наших научника и професора. Међу њима Аврамовић посебно издваја Весну Пешић, Чедомира Чупића, Николу Самарџића, Владимира Гоатија, Божицара Јакшића... Средишњи дефицит у њиховом деловању аутор утврђује речима да је мало примера у европској политичкој култури „да политички актери не поштују права сопственог народа и да се више залажу за интересе других“, што онда води ка самопонижавању и непоштовању сопствене нације и државе.

Аврамовић насупрот томе истиче: „Укључен у политичке борбе, научник, уколико је научник, неће напустити идеал истинитог знања у измењеним друштвеним околностима“. Притом, примећује да друштвене науке треба да „(1) анализују јавне догађаје и процесе, (2) да уочавају структуралне тенденције друштвеног живота, (3) да указују на последице јавних одлука“. Једно јасно и смислено одређење, којем би се мало шта могло додати.

Најзад, аутор се осврће и на самоуправљачко поимање универзитета и његове аутономије. Његова централна теза гласи: „У Србији је на делу већ 70. година самоуправна организација универзитета, а то значи да је оснивач држава

искључена из управних функција факултета и универзитета. Таква позиција универзитета нема спољну контролу законитости и професионалне етике; све је дато професорима и студентима, а дужност је државе да обезбеђује материјална средства“, што онда може водити „политичкој инструментализацији“ факултета и института. То је једна релевантна и промишљања вредна теза, која управо у садашњим друштвено-политичким условима има посебну актуелност.

Као и његови ранији радови, и овај читије јасан критичко-политички став аутора, конкретна запажања и оцене с којима се не мора

бити сагласан у сваком детаљу, али који су у више погледа подстицајни, те исказују једну респектабилну отвореност. Укупна разматрања у овом пажње вредном издању стоје у знаку своједобног истицања чувеног југословенског етичара Милана Кангрге, да интелектуалац који ћути о важним отвореним питањима друштва заправо није интелектуалац. Ова књига осим теоријске има и документациону вредност, наиме у оквирима једног фактографског регистравања ставова и ангажмана српских уметника, научника и професора у периоду од деведесетих година до данас. Тим више, завређује пажњу шире јавности.

References / Литература

Avramović, Z. (2024). *Serbian Artists and Scientists in Politics*. Beograd: IK Filip Višnjić [In Serbian]

